

1970

FRANKLIN

ZIMMERMAN

INCORPORATED

WISCONSIN

700

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΙΔΑΓ. ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Αριθ.

7,113

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Π.Ε.Κ. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Αριθ.

14/2700

ΠΩ

30

36

23

36

23

αρχαία ελληνική

**ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ**

Γεν. αριθ. ~~56~~ 1189

Κατηγορία ΚΓ'

Ειδ. αριθ. 36

**ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ**

Γεν. αριθ. _____

Κατηγορία 12'

Ειδ. αριθ. 566

36
23

ΝΙΚ. Γ. ΚΑΡΑΧΡΙΣΤΟΥ
Διευθυντοῦ τοῦ Μαρασλείου Διδασκαλείου

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

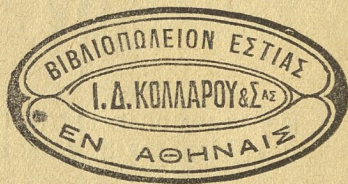
ΜΕ ΕΦΑΡΜΟΓΑΣ ΕΙΣ ΤΑ ΠΡΟΤΥΠΑ
ΤΟΥ ΜΑΡΑΣΛΕΙΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ Α΄.

ΑΘΗΝΑΙ
ΕΚΔΟΤΑΙ: ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»
50—Ὁδὸς Σταδίου—50
1929

Τὰ γνήσια ἀντίτυπα φέρουν τὴν σφρα-
γίδα τοῦ βιβλιοπωλείου τῆς «Ἑστίας».

Τυπογραφεῖον Π. Λεώνη

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ ΠΡΑΚΛΕΙΟΥ

Ἀριθ. αὔξ. 30

Κατηγορ. 6. 4. 6. 7. 4. 1. 4. 0.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης καὶ εἰς τὴν Ἀμερικὴν παρουσιάσθη μία νέα μεγάλη παιδαγωγικὴ κίνησις ὑπὸ διάφορα ὀνόματα. Ἀπὸ τὰ ὀνόματα αὐτὰ φαίνεται, ὅτι περισσότερο ἐπεκράτησε παντοῦ τὸ ὄνομα «σχολεῖον ἐργασίας». Τὸ νέον σχολεῖον ἀνατρέπει ἐντελῶς τὴν ἐσωτερικὴν λειτουργίαν τῶν ἄχρι τοῦδε σχολείων, καλουμένων συνήθως «σχολείων γνώσεων». Σύμφωνα μὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ νέου σχολείου τὰ παλαιὰ ὠρολόγια καὶ ἀναλυτικὰ προγράμματα ἀφήνονται κατὰ μέρος καὶ ἐπιδιώκεται νέα ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας τῶν σχολείων.

Αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς τῆς νέας παιδαγωγικῆς κινήσεως στηρίζονται ἐπάνω εἰς ὠρισμένας ψυχολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς προϋποθέσεις, πού φαίνονται περισσότερο ἀκλόνητοι καὶ περισσότερο ἀληθεῖς ἀπὸ τὰς ψυχολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς προϋποθέσεις τῶν παλαιότερων σχολείων. Ἐπίσης αἱ ἀρχαὶ τοῦ νέου σχολείου στηρίζονται ἐπάνω εἰς τὴν πείραν καὶ ἐπάνω εἰς προσεκτικὰς, ἐσκεμμένας καὶ ἀπροκαταλήπτους παρατηρήσεις καὶ δοκιμὰς πολλῶν καὶ διακεκριμένων

παιδαγωγῶν. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐφαρμογῆς εἰς τὰ σχολεῖα τῶν νέων παιδαγωγικῶν ἀρχῶν ἀναγνωρίζονται σήμερον πανταχοῦ ὡς σπουδαῖα καὶ μεγάλα.

Ἡ νέα παιδαγωγικὴ κίνησις μετεφέρθη καὶ εἰς ἡμᾶς μὲ μεταφράσεις διαφόρων ξένων σχετικῶν συγγραμμάτων. Πολλοὶ δὲ διδάσκαλοι καὶ τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδύσεως ἔδειξαν ζωηρὸν ἐνδιαφέρον δι' αὐτήν. Ἀτυχῶς ὅμως εἰς ἡμᾶς αἱ προσπάθειαι, αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν νέαν κίνησιν, περιορίσθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον μόνον εἰς τὰς ξένας μεταφράσεις. Λείπει ἀπὸ ἡμᾶς ἡ ἐπίσημος ἐμφάνισις τῶν νέων ἀρχῶν. Μᾶς λείπει δηλ. ἡ ἐπίσημος διδασκαλία καὶ ἡ εὐρεῖα συζητήσις αὐτῶν. Κυρίως ὅμως μᾶς λείπει ἐντελῶς ἡ ἐπίσημος δοκιμὴ, ἡ ἐπίσημος πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῶν νέων ἀρχῶν μέσα εἰς εἰδικά, μέσα εἰς πειραματικὰ σχολεῖα. Καὶ ἔτσι ἐλόκληρον τὸ ἔργον τῆς γνώσεως, τῆς βαθείας κατανοήσεως καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νέων παιδαγωγικῶν ἀρχῶν ἀφῆθη εἰς τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν.

Τὰ ἀποτελέσματα τώρα τῆς ἀναθέσεως τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἔργου μόνον εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ κάθε διδασκάλου εἶναι γνωστὰ εἰς ὅλους. Συνήθως βλέπομεν εἰς πολλοὺς διδασκάλους ἕναν μεγάλον σάλον καὶ μίαν ἀνυπόφορον σύγχυσιν μεταξύ τῶν νέων ἀρχῶν καὶ τῶν παλαιότερων ἀντιλήψεων. Ἄλλοτε πάλιν εὐρίσκομεν μίαν φοβερὰν παρανόησιν τῶν ἀρχῶν τοῦ νέου σχολείου ἐργασίας. Καὶ τέλος, συνηθέστερον, παρατηροῦμεν τοιαύτην ἐσφαλμένην ἐφαρμο-

γὴν τούτων, ὥστε νὰ μὴ εἴμπορῃ αὐτὴ νὰ ἐπιδοκιμασθῇ ἀπὸ κανένα.

Τὸ παρὸν βιβλίον γράφεται μὲ τὸν σκοπὸν νὰ βοηθήσῃ κάπως πολλοὺς διδασκάλους νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸν ἀνωτέρω σάλον καὶ ἀπὸ τὴν σύγχυσιν αὐτῶν. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐβγήκε ἀπὸ πολύχρονον πρακτικὴν ἐφαρμογὴν καὶ εἰς ἰδικὰ μας σχολεῖα τῶν νέων παιδαγωγικῶν ἀρχῶν τοῦ σχολείου ἐργασίας. Ἡ ἐφαρμογὴ αὐτὴ ἔγινε πρότερον μὲν εἰς ἄλλα Διδασκαλεῖα, τελευταίως δὲ εἰς τὰ πρότυπα τοῦ Μαρσλείου Διδασκαλείου. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο συνειργάσθησαν ὅλοι οἱ δημοδιδάσκαλοι τῶν προτύπων τοῦ Μ. Δ. Οὗτοι εἶναι ὁ κ. Δημ. Παπαϊωάννου, ὁ κ. Γ. Γεννηματᾶς, ὁ κ. Κ. Κάρμας, ὁ κ. Γ. Κατσούλης, ὁ κ. Χ. Δημητροκόπουλος, ἡ κ. Μαρία Γληνοῦ—Παπαδοπούλου καὶ ἡ δις Μαρία Ἐντελταῖν. Πρὸς ὅλους αὐτοὺς ἐκφράζομεν ἐνταῦθα τὰς εὐχαριστίας μας.

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ἡ μετακίνησις ἔστω καὶ μᾶς μόνον γραμμῆς ἀπὸ τὰ θεμέλια τοῦ παλαιοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, οἰκοδομηθέντος μὲ ὅλας τὰς ὑποδείξεις καὶ τοὺς κανόνας τῆς μηχανικῆς καὶ τῆς λογικῆς, εἶναι πολὺ δύσκολος.

Ἐπίσης εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ἡ εὐθύνη τοῦ ἐπιχειροῦντος μίαν τοιαύτην μετακίνησιν, χωρὶς συγχρόνως νὰ ἔχη ἔτοιμα καὶ τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν μετακινουμένων στοιχείων, εἶναι μεγάλη.

Παρά ταῦτα ὁμως ἡ σαφὴς καὶ συγκεκριμένη ἔκθεσις καὶ εἰς ἡμᾶς τῶν ἀρχῶν τῆς νέας παιδαγωγικῆς κινήσεως κατέστη σήμερον ἀνάγκη ἐπείγουσα καὶ ἐπιτακτικὴ διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους :

Πρῶτα, διότι ὁ κίνδυνος τοῦ νὰ ἀφήνωμεν τοὺς διδασκάλους μας, μὲ τὴν συνήθως ὀλίγην θεωρητικὴν των μόρφωσιν, νὰ βγάνουν μόνοι των, ἀπὸ ὀλίγην καὶ τυχαίαν μελέτην τῶν νέων παιδαγωγικῶν ἀρχῶν καὶ ἀπὸ ἐσφαλμένην ἐφαρμογὴν αὐτῶν, γενικὰ συμπεράσματα, εἶναι πολὺ μεγάλος.

Καὶ ἔπειτα, διότι σήμερον ἀπὸ τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τοῦ σχολείου ἐργασίας, μολοντί δὲν ἐβγήκε πλήρες τὸ σχέδιον τῆς νέας ὁργανώσεως τῶν σχολείων, ἐν τούτοις ἐφάνησαν πλέον ἐντελῶς καθαρὰ ὅλαι αἱ κύριαι γραμμαί, ἐπάνω εἰς τὰς ὁποίας πρέπει νὰ κινῆται ἡ ἐργασία κάθε σχολείου, διὰ νὰ εἶναι αὕτη ἐπιστημονικῶς ὀρθὴ καὶ κοινωνικῶς ὠφέλιμος.

Πολλοὶ θὰ εὗρουν, ὅτι, ὅσα λέγονται εἰς τὸ παρὸν βιβλίον, εἶναι ἀκριβῶς ὅμοια μὲ ἐκεῖνα, ποὺ εἶχαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ στόμα των καὶ εἰς τὸν νοῦν των πρὸ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν. Ἄλλοι πάλιν θὰ εὗρουν, ὅτι παραλλήλως πρὸς τὰς ἐνταῦθα ὑποδεικνυόμενας μεταρρυθμίσεις εἶναι δυνατὰ καὶ ἄλλαι τοιαῦται, ἐξ ἴσου ἢ καὶ περισσότερον τούτων ἐπιτυχεῖς. Αἱ παρατηρήσεις αὐταὶ καὶ ἄλλαι τοιαῦται εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ὀρθαί. Σημειοῦμεν μόνον ἐνταῦθα, ὅτι τὸ κύριον σημεῖον τοῦ παρόντος βιβλίου δὲν εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν

ὑποδεικνυομένων μεταρρυθμίσεων. Τὸ οὐσιῶδες σημεῖον αὐτοῦ εἶναι, ὅτι ἐνταῦθα θέτονται κατὰ τρόπον συγκεκριμένον αἱ βάσεις μιᾶς ὑπερτοπικῆς καὶ ὑπερχρονικῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ δημοτικοῦ μας σχολείου.

Τέλος, διὰ νὰ προλάβωμεν κάθε παρεξήγησιν, τονίζομεν ἐνταῦθα, ὅτι τὰ κριτικὰ μέρη τοῦ παρόντος βιβλίου δὲν στρέφονται ἐναντίον οὐδενός, ἐκπροσωπήσαντος εἰς προηγουμένους χρόνους ἄλλα ἐκπαιδευτικὰ συστήματα. Πρὸς τὰ πρόσωπα ταῦτα τρέφομεν βαθεῖαν ἐκτίμησιν. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ ὑπῆρξαν διὰ τοὺς χρόνους των οἱ εὐσυνείδητοι φορεῖς τῶν ἰδεῶν τῆς ἐποχῆς των. Τὰ ἐν λόγῳ μέρη τοῦ παρόντος ἔργου σημαίνουν ἀπλῶς ὑπερπροσωπικὴν κριτικὴν προγενεστέρων συστημάτων.

Π. Μ. Μανιάνης

ΜΕΡΟΣ Α΄.

ΕΙΔΙΚΟΝ

Εἰς τὴν Α΄. τάξιν τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου τοῦ Μαρσλείου Διδασκαλείου ἤρθαν ἐφέτος τριάντα ἑξαετῆ παιδάκια. Ἦταν παιδάκια ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος: ἀπὸ τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ περίχωρά της, ἀπὸ τὰ νησιά, προσφυγόπουλα ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἀπὸ τὴν Θράκην καὶ ἀπὸ ἄλλα μέρη.

Ἀπὸ τὰ παιδιὰ αὐτὰ 4 ἦταν παιδιὰ ἐπιστημόνων, 7 παιδιὰ πλουσίων ἐμπόρων, 6 μετρίων ἐπαγγελματιῶν καὶ 13 πτωχῶν ἐργατῶν.

Ὀλίγα παιδιὰ μᾶς ἤρθαν χαρούμενα καὶ μὲ γέλοια. Τὰ περισσότερα καὶ μάλιστα τὰ εὐπορώτερα. μᾶς ἤρθαν ἄφωνα, μὲ σκυμμένα κεφάλια, καὶ μὲ λοξές ματιές. Γιατί ἤρθαν ἔτσι; τὸ Μ. Δ. δὲν ξέρει οὔτε σήμερα. Ἴσως γιατί μερικά ἀπὸ αὐτὰ τὰ παιδάκια τὰ ἐχάδεψαν πολὺ εἰς τὸ σπίτι των· ἄλλα πάλιν ἴσως γιατί εἰς τὸ σπίτι θὰ τὰ ἀπειλοῦσαν πάντοτε μὲ τὸ σχολεῖον καὶ μὲ τὸν διδάσκαλόν των· καὶ ἄλλα τέλος ἴσως γιατί ἀπὸ τὸ πολὺ κακομεταχείρι-

σμα θὰ συνείθισαν νὰ φοβοῦνται προκαταβολικῶς κάθε ἀνθρώπου.

Τὸ σχολεῖον, ποὺ ἤρθαν, ἦταν μεικτὸν ἑξατάξιον δημοτικὸν σχολεῖον, τὸ Πρότυπον τοῦ Μαρασλείου Διδασκαλείου, χωρὶς ξεχώρισμα τῶν παιδιῶν κατὰ ἰδιοφυίας καὶ χωρὶς βοηθητικὰς τάξεις. Τὸ δωμάτιον τῆς Α΄ τάξεως εἶναι μεγάλο, φωτεινὸ καὶ χαρούμενο. Μέσα ἦταν 15 διέδρα θρανία καὶ ἀπέναντι τὸ τραπέζι τοῦ διδασκάλου, ὁ πίνακας, κιμωλίες, σφουγγάρι.

Κάτω εἰς τὴν αὐλὴν τὰ παιδιὰ αὐτὰ ἦταν μιὰ ἀπειθάρχητη χελιδονοφωλιά, μὲ 30 λογίων φωνές, ἄλλες ἄγριες καὶ ἄλλες ἡμερες καὶ συγχρόνως μὲ πολλὰ καὶ ζωηρὰ σκιρτήματα καὶ ἄλλες κινήσεις. Μέσα εἰς τὰ θρανία ὅμως τὰ παιδιὰ αὐτὰ γίνονται βωβὰ καὶ ἀκίνητα. Ἴσως τὸ ἰδιόρρυθμον δωμάτιον μὲ τὴν παρὰξενὴν ἐπίπλωσίν του νὰ ἤσκει ἐπάνω εἰς αὐτὰ δεσμευτικὴν ἐπίδρασιν.

Τὰ παιδιὰ αὐτὰ εἶχαν μεταξὺ των πολλὰς καὶ λεπτὰς διαφορὰς. Τὸ καθένα ἔφερε φανερὰ τὸν ἰδιαιτέρου τύπον τῆς κληρονομικότητός του καὶ τοῦ οἰκογενεικοῦ του περιβάλλοντος.

Ἴδου ὁ Γ. . . . . Εἶναι παιδί ἐπαγγελματίου, ἀδιάφορο καὶ νωθρό. Κάθεται μονάχο του βγάζει ἀκατανόητες γρυλλώδεις φωνές· παίζει μὲ τὰ σάλια του· κάποτε—κάποτε τρέχει ἔξαφνα εἰς τὸν διδάσκαλόν του καὶ τρίβει τὸ κεφαλάκι του ἐπάνω σ' αὐτόν, σὰν γατάκι, καὶ γυρίζει πίσω μὲ σκιρτήματα. Ὅταν τὰ ἄλλα παιδιὰ παίζουν εἰς τὴν αὐλὴν τὸ **«γύρω-γύρω ὄλοι, σὴ μέση τὸ Μανώλη»** ἢ ἄλλα παιγνίδια, ὁ Γ. . . . . τραβᾷ τὸν διδάσκαλόν του ἀπὸ τὸ χέρι

πρὸς τὰ παιδιὰ. Ἀργότερα ἀρχίζει ὁ Γ. . . . . νὰ πηγαίνει μόνος του πρὸς αὐτὰ καὶ κυττάζει, τί κάνουν. «Παιδιὰ, ὅταν ὁ Γ. . . . . κυττάζη, νὰ τὸν παίρνετε ἀμέσως στὰ παιγνίδια σας». Ἡ πρώτη νοητικὴ του προσπάθεια εἶναι αὕτη: ἐνῶ τὰ ἄλλα παιδιὰ κόβουν ἀπὸ διάφορες ἐφημερίδες, ἢ ἀπὸ ἄλλα ἐντυπα, ὀρισμένα γράμματα καὶ τὰ κολλοῦν καὶ σχηματίζουν λέξεις, ὁ Γ. . . . . σχίζει στὰ κουτουροῦ μιὰ ἐφημερίδα σὲ κομμάτια, τὰ ἀλείφει μὲ σάλι καὶ κάνει σειρὰς ἀπὸ αὐτὰ στὸ τραπέζι του. Παραδόξως ὅμως ὕστερα ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα ὁ Γ. . . . . ἤμπορεῖ νὰ διαβάξη καὶ μάλιστα μαζί μὲ τὰ ἄλλα παιδιὰ. Μιὰ φορὰ ὁ Γ. . . . . διέτρεξε κίνδυνον εἰς τὴν τάξιν του. Εἶχε ζῶφια· εἰς τὸ σπίτι του τὸν ἐκούρευαν σύρριζα, ἄλειψαν τὸ κεφάλι του μὲ κάποιαν κίτρινη ἀλοιφή καὶ εἰς τὴν κατὰστασιν αὐτὴν τὸν ἔστειλαν εἰς τὸ σχολεῖον. Ὁ Γ. . . . . μπῆκε εἰς τὴν τάξιν δειλὰ καὶ ντροπιασμένος· ἡ τάξις του ἦταν ἔτοιμη νὰ τὸν γιουχαῖση· ἀκριβῶς τότε τὸν ἐπῆρε ὁ διδάσκαλός του, τοῦ ἐχάιδεψε σιγά-σιγά τὸ ἀλειμμένο κεφαλάκι του, τὸν ἐφίλησε στὸ προσωπάκι του καὶ τοῦ εἶπε κάπως δυνατὰ: «Γ. . . . . σήμερα εἶσαι πολὺ καθαρὸς· μπράβο!» καὶ τὸ ἔξοπασμα τῆς θύελλας ἀπεμακρύνθη.

Νὰ τώρα ὁ Ν. . . . . Εἶναι παιδάκι καλῶν ἀνθρώπων καὶ μὲ καλὴν κατάστασιν. Ἀλλὰ στὸ σπίτι του κυριαρχεῖ ἡ χονδροκοπιὰ. Τὸ «μωρὲ» τὸ «ρὲ» τὸ «ἄ στὸ διάολο» καὶ ἄλλα τέτοια εἶναι καὶ στὸ στόμα τοῦ Ν. . . . . συνειθισμένα πράγματα. Εἰς τὰς ἀρχὰς ὁ Ν. . . . . ἤρχετο εἰς τὸ σχολεῖον μὲ βίαν. Αὐτὸ πέ-

ρασε εύκολα. Ἡ ἡμερότης τοῦ σχολείου ἀσυνειδήτως ἔκανε στὸν Ν. . . . πολὺ καλό. Τώρα κάθεται μὲ τὰ ζωηρά του μάτια ἤσυχος καὶ εὐχαριστημένος. Εἰς τὰς ἐργασίας του μένει προσηλωμένος ἐπὶ πολλὰς ὥρας. Μιὰ μέρα ἀκούσθηκε στὴν τάξι ἀπὸ τὸ στόμα ἐνὸς ἄλλου παιδιοῦ μιὰ φοβερὴ ἀισχρολογία. Ὁ Ν. . . . σηκώθηκε σὰν ἀστραπὴ καὶ τοῦ ἔδωκε μιὰ δυνατὴ γροθιά στὴν ράχι του. Ὑπάρχουν πολλὰ ἑλπίδες γὰρ γίνῃ ὁ Ν. . . . πολὺ προκομμένο παιδί.

Ἡ Μ. . . . εἶναι ἓνα μοναχοκόριτσο. Ἐνωρὶς ἔμεινε ὀρφανὴ ἀπὸ μητέρα. Ὁ πατέρας της καὶ ἡ μητρικιά της τὴν περιποιοῦνται πολὺ. Ἴσως γι' αὐτὸ εἶναι καὶ αὐτὴ γεμάτη ἀπὸ τρυφερότητας. Ὅταν ἔξω στοὺς περιπάτους τὰ παιδιὰ στέκονται κἄπου, ἡ Μ. . . . ἀγκαλιάζει τὸν διδάσκαλόν της καὶ τοῦ λέγει : «δὲν μπορῶ νὰ εἶμαι μοναχὴ μου». Μιὰ φορὰ τὰ παιδιὰ ζωγράφισαν, ὅτι πράγματα τοὺς ἀρέσουν πῶς πολὺ στὸν κόσμον : λουλούδια, πουλιά, παιγνίδια, κ.λ.π. Ἡ Μ. . . . ζωγράφισε ἓναν ἄνθρωπο μὲ πολλὰς γραμμὰς ὀλόγουρά του : «αὐτὸς εἶναι ὁ δάσκαλος, αὐτὰ ἐδῶ εἶναι τὰ παιδιὰ, αὐτὴ εἶμαι ἐγώ». Εἰς μίαν ἐκδρομὴν τῆς Α' τάξεως συνήνητησαν μίαν κηδεῖαν. Ἡ Μ. . . . ἔγινε τόσον ὠχρῆ, ὥστε ὁ δάσκαλός της φοβήθηκε, ἔβαλε τὸ χέρι του ἐπάνω της καὶ τῆς εἶπε σιγὰ : «Μ. . . . ἐδῶ εἶμαι». Τοῦτο τὴν ἠσύχασε κάπως ἄλλὰ ἐπὶ πολλὴν ὥραν δὲν ἔβλεπε καὶ δὲν ἤκουε τίποτε ἀπὸ ὀλόγουρά της. Κάποτε ἔπαθε ἰλαράν. Ἡ κἄξις της τῆς ἔστειλε ἓνα λουλουδάκι καὶ μιὰ ζωγρα-

φιά. Ὅταν ἡ Μ. . . . ἐπῆρε τὰ δῶρα τῆς τάξεως ἔγινε, ὅπως λέγει ὁ πατέρας της, κατακίτρινη ἀπὸ συγκίνησιν καὶ ἐπὶ πολλὴν ὥραν ἔλεγε ἀκαταλήπτους λέξεις.

Ὁ Φ. . . . εἶναι μικρὸ καὶ στρογγυλὸ παιδάκι. Τὰ μάτια του εἶναι γεμάτα ἀπὸ ἑξαιρετικὴν λάμψιν. Ὅσοι τὰ βλέπουν, ἐκπλήττονται. Ὁ διδάσκαλός των λέγει : «Παιδιὰ ποῖος μπορεῖ νὰ τὸ κάμη αὐτό ; » Ἄπὸ ὅλα τὰ παιδιὰ πρῶτος ἀπαντᾷ ὁ Φ. . . . «Ἐγώ». Ὁ Φ. . . . νομίζει, ὅτι ἡμπορεῖ νὰ τὰ κάνει ὅλα. Νομίζει ἐπίσης, ὅτι μπορεῖ νὰ ἐπιτύχη πάντοτε. Εἶναι ἔτοιμος σὲ κάθε ἐρώτησιν. Δὲν τὸν μέλλει, ἂν ἔξερη ἢ δὲν ἔξερη, ἂν μπορῇ ἢ ὄχι. Εὐχαρίστησις του εἶναι νὰ καλῆται, νὰ σηκώνεται, νὰ βλέπη τοὺς ἄλλους, εἴτε λέγει κἄτι, εἴτε ὄχι. Αὐτὸ τὸν κάνει εὐτυχῆ. Ἀκόμη καὶ τὴν ἀνάγνωσιν παίρνει μέρος, μολονότι δὲν ἔξερει καθόλου νὰ διαβάξη. Μιὰ φορὰ ὁ διδάσκαλος τοῦ λέγει : «Παιδί μου Φ. . . . θέλω νὰ σὲ βάλω νὰ διαβάσης καὶ σύ, ἀλλὰ δὲν ἔξερεις. Νά, δοκίμασε ! » Καὶ ἔξαφνα ὁ Φ. . . . διαβάζει διαβάζει καλά : χωρὶς νὰ ἔξερη καὶ ὁ διδάσκαλος, πῶς μὲ μιᾶς ἔφθασε εἰς τὴν ἀνάγνωσιν. Εἰς τὴν ἀριθμητικὴν δὲν ἡμπορεῖ νὰ κάνῃ τίποτε. Μιὰ φορὰ ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖον ὁ διδάσκαλος ἐρωτᾷ τὸν Φ. . . . «πόσα πόδια ἔχει τὸ πρόβατον ; » «Γρία, δύο, ἓνα» ὅλο ἀποτυχίης. Τέλος : «Παιδί μου Φ. . . . πόσα πόδια θὰ εἶχες, ἂν ἦσουν πρόβατο ; » — «Τέσσαρα». Πολλὰς φορὰς, ὅταν ὁ διδάσκαλός του ἔξερη, ὅτι ὁ Φ. . . . ἡμπορεῖ κἄτι νὰ βρῇ, τὸν ἀφήνει μόνον εἰς

τὴν ἄκρην τοῦ δωματίου. «Ὅταν τὸ βρῆς Φ. . . . . ἔλα νὰ μοῦ τὸ πῆς». Κάποτε ὁ Φ. . . . . ἔρχεται σὲ λίγο μὲ ἐπιτυχίαν· ἀλλὰ κάποτε ὅλα αὐτὰ δὲν ὠφελοῦν τίποτε. Ὁ Φ. . . . . ἔπρεπε νὰ μείνῃ εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν. Ἀλλὰ ὁ διδάσκαλος εἶχεν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Φ. . . . . καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ ἐγνώριζεν, ὅτι μόνον κοντὰ του θὰ ἤμποροῦσε νὰ ἐπιτύχῃ τὸ maximum τῶν προσπαθειῶν καὶ τῆς θελήσεως τοῦ Φ. . . . . Ὑστερα ἀπὸ πολλὰς σκέψεις τὸν ἐπῆρε μαζί του εἰς τὴν παραπάνω τάξιν. Καὶ ὅπως εἰς τὴν α' τάξιν ἔτσι καὶ ἐδῶ, ὁ Φ. . . . . πηγαίνει καλὰ καὶ μάλιστα ἀμέσως, χωρὶς διαμέσους σταθμούς, εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν καὶ μὲ ἀσφάλειαν.

Ἡ Κ. . . . . ὅλα τὰ κάνει μὲ χαρὰν, μὲ τάξιν, μὲ μεγίστην ταχύτητα καὶ μὲ πλήρη ἀφοσίωσιν. Ἡ σάκκα της ποτὲ δὲν εἶναι ἀκατάστατη, τὰ βιβλία της καθαρά, τὰ ἔργόχειρά της μὲ ἐπιμέλειαν. Μόνον εἰς τὴν γραφὴν εἶναι πολὺ μπερδεμένη: σβύνει καὶ ξανασβύνει πολὺ «ἔτσι! ἄ, ὄχι ἔτσι, ἀλλὰ ἔτσι! οὔτε ἔτσι, ἀλλὰ ἔτσι!» Ἀλλὰ ἡ Κ. . . . . εἶναι πολὺ παιδί καὶ σύρεται πολὺ ἀπὸ τὴν ζωηρότητα τῶν αἰσθημάτων της. Κινεῖται διαρκῶς, φωνάζει καὶ εἶναι ἀγρίως εὐθυμη. Πολλὰς φορές, γεμάτη ἀπὸ τρελλὴν χαρὰ, λέγει πρὸς τὸν διδάσκαλόν της: «Ἐλα, Κύριε, δεῖρέ με λιγάκι!». Ἀπὸ πληροφορίας ἀπὸ τοὺς γονεῖς της ὁ διδάσκαλός της ἔμαθε, ὅτι ἡ Κ. . . . . κάνει πολὺ ἀνήσυχον ὕπνον μὲ νευρικοὺς σπασμούς. Ἴσως καὶ ἡ μεγάλη κινητικότης καὶ στὸ ξύπνο της δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ νευρικοὶ σπασμοί. Ἀλλὰ στὸ ξύπνο της οἱ σπασμοί

δὲν διακρίνονται οὔτε ἀπὸ τοὺς γιαιτρούς. Σκεπάζονται ἀπὸ τὰ ἔργα της καὶ ἀπὸ τὴν συναισθηματικότητά της. Ἡ κατάστασις αὐτῆ τῆς Κ. . . . . εἶναι ὑπόλειμμα ἀπὸ τὰ νηπιακά της χρόνια. Μιὰ μέρα, ὅταν ἡ Κ. . . . . ἦταν τριῶν ἐτῶν, ἡ γιαιγιά της τὴν κρατοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι καὶ κατέβαιναν μαζί τὴν λιθίνην σκάλα τοῦ σπιτιοῦ των. Εἰς τὸ τελευταῖο σκαλοπάτι ἡ γιαιγιά ἐγλύσθησε καὶ ἐκτύπησε θανασίμως. Εἰς τὸν θάνατόν της ἡ γιαιγιά κρατοῦσε τὸ χέρι τῆς Κ. . . . . τόσο σφιχτά, ὥστε ἡ Κ. . . . . τὸ τραβοῦσε μὲ ὄλην τὴν δύναμίν της καὶ δὲν ἤμποροῦσε νὰ τὸ βγάλῃ. Ἀπὸ τότε τῆς ἔμεινε μιὰ νευρική ταραχή, ποὺ ἐκδηλώνεται ἴσως εἰς τὴν μεγάλην κινητικότητά της.

Καὶ ἔτσι περαιτέρω. Ὅσα παιδιά, τόσοι καὶ οἱ διαφορετικοὶ χαρακτήρες. Τριάντα δηλ. ξεχωριστὰ ἀτομικότητες, ἀπὸ τὴν φύσιν μὲ τὸσον πολλὰς, μὲ τὸσον λεπτὰς καὶ τὸσον φανερὰς διαφορὰς μεταξύ των. Καὶ ὅ,τι συμβαίνει μὲ τὰ τριάντα παιδιά τῆς πρώτης τάξεως, τὸ ἴδιο ἀκριβῶς ἐπαναλαμβάνεται καὶ εἰς τὰ τριάντα παιδιά τῆς β' τάξεως. Ὅσαύτως τὸ ἴδιο παρατηρεῖται καὶ μὲ τὰ τριάντα παιδιά τῆς γ' τάξεως· καὶ τέλος τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὰ παιδιά καὶ ὄλων τῶν ἄλλων τάξεων τοῦ ἐν λόγῳ δημοτικοῦ σχολείου.

Ἐπάνω εἰς αὐτὴν τὴν πραγματικότητα θὰ ἤμποροῦσε καὶ τὸ Μ. Δ., ὅπως καὶ ὅλα τὰ ἄλλα σχολεῖα, νὰ ἐφαρμόσῃ ἓνα ὁμοίομορφον μέτρον ἐπιδράσεως. Θὰ ἤμποροῦσε δηλ. καὶ τὸ Μ. Δ. νὰ καθηλώσῃ τὰ παιδιά εἰς τὰ συνειθισμένα θρανία καὶ νὰ τὰ

ἐξαναγκάσῃ νὰ ἀκολουθήσουν ἓνα μόνον, κοινὸν καὶ ὁμοιόμορφον, πρόγραμμα. Ἐπίσης θὰ ἠμποροῦσε καὶ αὐτὸ νὰ μεταχειρισθῇ δι' ὅλα τὰ παιδιὰ μίαν μόνον, κοινήν καὶ ὁμοιόμορφον, διδασκαλίαν καὶ νὰ περῶν ἔτσι τὸν καιρὸν του, μὲ ἓνα καλοῦπι καὶ μὲ τὸ ἀφελές ὄνειρον νὰ ἰδῇ ὅλα τὰ παιδιὰ νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ σχολεῖον μὲ τὰς αὐτὰς ἀκριβῶς γνώσεις, μὲ τὰς αὐτὰς ἰκανότητας, μὲ τὰς αὐτὰς διαθέσεις.

Ἄλλὰ αἱ παρατηρήσεις καὶ αἱ συζητήσεις, αἱ προσπάθειαι καὶ αἱ δοκιμαίαι, ποὺ γίνονται ἀπὸ χρόνια τώρα εἰς τὸ Μαράσειον, τὸ ἔκαναν νὰ ἀνησυχῇ καὶ νὰ δισταῇ διὰ μίαν τοιαύτην ἐνέργειαν. Αἱ συζητήσεις καὶ αἱ παρατηρήσεις αὐταὶ τοῦ εἶχαν δείξει πρῶτα—πρῶτα, ὅτι τὰ τοιαῦτα ὄνειρα δὲν ἠμποροῦν ποτε νὰ πραγματοποιηθοῦν. Τὸ ἓνα μόνον, τὸ κοινὸν καὶ ὁμοιόμορφον πρόγραμμα καὶ ἡ μία μόνον, ἡ κοινὴ διδασκαλία φέρουν μόνον τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα : ἓνα βίαιον σταμάτημα εἰς τὴν φυσιολογικὴν ἀνάπτυξιν τῶν σωματικῶν δεξιότητων, τῶν πνευματικῶν ἰκανότητων καὶ τῶν ἠθικῶν ἰδιοτήτων τῶν ἰκανῶν παιδιῶν καὶ μίαν θανατηφόρον ἐξάντλησιν τῶν ἀνικάνων τοιούτων· ἀλλὰ καὶ παρ' ὅλην τὴν ζημίαν τῶν ἰκανῶν καὶ τὴν καταπόνησιν τῶν ἀδυνάτων, πάλιν, ποτὲ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαλειφθοῦν αἱ φυσικαὶ διαφοραὶ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν παιδιῶν. Αἱ διαφοραὶ αὐταὶ παραμένουν πάντοτε, παροῦσαι, ἀνεκρίζωτοι, παρ' ὅλας τὰς ἰσοπεδωτικὰς προσπαθείας τῶν διδασκάλων. Αἱ ἰσοπεδωτικαὶ προσπάθειαι τῶν διδασκάλων ὡς μόνον ἀποτέλεσμα ἔχουν τὴν ἐλάττωσιν τῆς ζωηρότητος ὅλων τῶν ἰδιοτήτων τῶν παιδιῶν, τὴν

κολόβωσιν καὶ τὸν μαρασμὸν αὐτῶν, τὸν περιορισμὸν καὶ τὴν μὴ ἀνάπτυξιν τούτων.

Ἐκτὸς ὅμως τούτου αἱ προηγηθεῖσαι μακρὰ συζητήσεις καὶ παρατηρήσεις τοῦ Μ. Δ. εἶχαν καταδείξει καὶ τὸ σπουδαιότατον τοῦτο : ὅτι δηλ. αἱ φυσικαὶ διαφοραὶ τῶν παιδιῶν δὲν εἶναι βλαβεραὶ, δὲν εἶναι κατ' ἄξιον πρὸς καταδίκην καὶ ἐκρίζωσιν. Ἡ σύνθεσις τῆς κοινωνίας εἶναι τεραστίως ποικίλη. Αἱ ἀνάγκαι αὐτῆς εἶναι ἀπείρων εἰδῶν. Ἡ ἐκπλήρωσις αὐτῶν κατορθώνεται μόνον μὲ τὴν ὑπαρξίν ἴσης ποικιλίας εἰς τὰς πνευματικὰς ἰκανότητας καὶ τὰς σωματικὰς δεξιότητας τῶν παιδιῶν. Ξερίζωμα τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν διαφορῶν τῶν παιδιῶν, ἰσοπέδωσις αὐτῶν, θὰ ἐσήμαινε τὴν καταστροφὴν τῶν ἀρίστων ὄρων τῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας. Τὸ σχολεῖον ἔργον ἔχει νὰ παρασχευάσῃ τοὺς εὐμενεστάτους ὄρους πρὸς καλλιέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν ὅλων τῶν ποικίλων πνευματικῶν καὶ σωματικῶν διαφορῶν τῶν παιδιῶν. Αἱ διαφοραὶ αὐταὶ εἶναι ἀπαραιτήτως χρήσιμοι διὰ τὴν ζωὴν τῆς κοινωνίας. Μὲ τέτοιαις ἀνησυχίαις καὶ τοιαύταις σκέψεις ἤρχισεν ἐφέτος τὸ Μ. Δ. τὰς ἐργασίας του εἰς τὸ Πρότυπον.

Τὸ πρῶτον ζήτημα, ποὺ συνεζητήθη, ἦταν τὸ ζήτημα τῆς ἐπιπλώσεως τῶν τάξεων του. Τὰ γνωστὰ διέδρα θρανία δὲν ἰκανοποιούσαν πλέον τὸ Μ! Δ. Ἐβλεπεν, ὅτι μὲ αὐτὰ τὰ θρανία τὰ παιδιὰ εἶναι γυρισμένα ὀλόκληρον τὴν ἡμέραν πρὸς ἓνα μόνον πρόσωπον, πρὸς τὸν διδάσκαλόν των· αὐτὸν καὶ μόνον βλέπουν τὰ παιδιὰ μέσα εἰς τὴν τάξιν· πρὸς ὅλους

τοὺς ἄλλους συμμαθητάς των ἔχουν ἐπὶ ὥρας ὀλοκλήρους κάθε ἡμέραν γυρισμένα τὰ νῶτά των. Ἔτσι τὰ παιδιά δὲν γνωρίζονται μεταξύ των. Μένουν ξένα πρὸς ἄλληλα. Ἔτσι ἀναπτύσσεται ἡ ψυχρότης καὶ ἡ ἔχθρα, ἡ σκληρότης καὶ τὸ μῖσος μεταξύ τούτων. Καὶ ἔτσι καλλιεργεῖται τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ὁ τυφλὸς ἐγαϊσμός καὶ ἡ πλέον ὠμὴ ἀντικοινωνικότης αὐτῶν. Ἐκτὸς τούτου τὰ θρανία ἐφαίνοντο εἰς τὸ Μ. Δ. σὰν δεσμοτήρια, ἢ σὰν ἰκριώματα, εἰς τὰ ὁποῖα καρφώνονται τὰ παιδιά, ἀνὰ δύο ἢ καὶ ἀνὰ τρία, ἐπὶ ὥρες ὀλόκληρες, χωρὶς νὰ ἤμπορῇ κανένα νὰ κινηθῇ ἐλεύθερα μέσα εἰς αὐτά. Καὶ τέλος τὰ θρανία τοῦ ἐφαίνοντο σὰν πύργοι ἀκλόνητοι, πού εἶναι στημένοι εἰς τὸ μέσον τῶν δωματίων, πού καταλαμβάνουν τὰ δύο τρία ἢ καὶ ὄλον τὸν χῶρον αὐτῶν καὶ ἐμποδίζουν παιδιά καὶ διδασκάλους νὰ κινουῖνται ἐλεύθερα μέσα εἰς αὐτὰ κατὰ τὰς ἐργασίας των. Ἴσως τὰ παιδιά νὰ διαισθάνωνται θυμόσοφα αὐτὰ τὰ ἐλαττώματα τῶν θρανίων· καὶ ἴσως ἔτσι νὰ ἐξηγητῆ τὸ μῖσος τῶν παιδιῶν κατὰ τῶν θρανίων, πού ξεσπᾶ εἰς τὸ ἀλύπητον πελέκημα αὐτῶν, παρ' ὅλας τὰς ἀπαγορεύσεις τῶν διδασκάλων.

Ἔτσι τὸ Μ. Δ. ἀπεφάσισε νὰ καταργήσῃ δοκιμαστικῶς τὰ θρανία. Καὶ πρῶτα—πρῶτα ἀπεφάσισε νὰ καταργήσῃ τὰ θρανία τῶν δύο πρώτων τάξεων. Ἀντὶ θρανίων θὰ ἐχρησιμοποιεῖ τώρα ἀπλᾶ, χαμηλά, ξύλινα καθισματάκια. Κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ θὰ εἶχε μῆκος 1,20 μ. γιὰ τρία παιδάκια. Ἐπίσης κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ θὰ ἦταν ἐλαφρὸ, μόλις 3 ὀκάδες, ὥστε νὰ ἤμπορῶν τὰ παιδιά μόνα των νὰ τὰ μεταφέρουν

εὐκόλα ὅπου θέλουν, καὶ νὰ κάνουν στὰ δωμάτια των ὅποιες διαρρυθμίσεις θέλουν. Π. χ. νὰ βάζουν τὰ καθισματάκια στὶς ἄκρες τῶν δωματίων διὰ τὰς μικροομαδικὰς ἢ ἀτομικὰς ἐργασίας των· νὰ τὰ ἀραδιάζουν εἰς τὸ μέσον τῶν δωματίων σὲ κύκλο ἢ σὲ τετράγωνο, ἢ σὲ σχῆμα Π διὰ τὰς οἰκογενειακὰς συνομιλίας καὶ συζητήσεις των· νὰ τὰ βάζουν τὸ ἓνα ἐπάνω στὸ ἄλλο, ὅταν θέλουν νὰ ἔχουν πολὺν χῶρον δι' ἐσορτὰς τῆς τάξεώς των κ. τ. τ.

Εἰς τὸ μέσον τῶν δωματίων ἀπλώθηκε ἀπὸ ἓνα μεγάλο καὶ ὀλοκάθαρο χαλί, διὰ νὰ κάθωνται κάποτε τὰ παιδιά, ὅπως καὶ εἰς τὸ χαλί τοῦ σπιτιοῦ των. Οἱ τοῖχοι ὀλόγυρα ἐβάφησαν εἰς ὕψος 1 μέτρου, με μαῦρο ἐλαιόχρωμα καὶ τοὺς χρησιμοποιοῦν τὰ παιδιά διὰ πίνακας· τὸ καθένα παιδί ἔχει τὴν ξεχωριστὴν του θέσιν εἰς αὐτούς. Ἐκτὸς τούτου τὰ δωμάτια ἐφωδιάσθησαν με πολλὰ τραπέζια, βαλμένα συμμετρικὰ ὀλόγυρα εἰς τοὺς τοίχους· με ντουλαπάκια, γιὰ τὶς χρωματιστὰς κιμωλίας των, γιὰ τὸν πηλὸν των, γιὰ τὰ ψαλίδια καὶ τὰ χρωματιστὰ χαρτιά των κλπ· καὶ τέλος, με ξυλίνους τρίποδας γιὰ τὶς γλάστρες τῶν παιδιῶν, καὶ με ράφια μακρὰ με ἰσάριθμες πρὸς τὰ παιδιά θέσεις, γιὰ τὶς σάκκες, γιὰ τὰ καπέλλα καὶ γιὰ τὰ ἄλλα πράγματα τῶν παιδιῶν.

Τὰς δύο πρώτας ἐβδομάδας τὸ Μ. Δ., δὲν ἔσπαζε τὸ κεφάλι του διὰ ὠρολόγιον καὶ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τῶν δύο πρώτων, τῶν πειραματικῶν τάξεων. Ἦθελε πρῶτα νὰ ζήσουν οἱ διδάσκαλοι του με τὰ παιδιά των· νὰ πλησιάσουν εἰς τὰ βράθη τῆς ψυχῆς

των· νὰ γίνουιν δικοὶ των· νὰ τὰ κατακτῆσουιν. Ἦθελε πρῶτα νὰ τὰ ὀδηγήσουιν εἰς τὴν ἡμερον συναναστροφὴν μὲ τὰ ἄλλα παιδιὰ, εἰς τὴν συνεργασίαν μὲ αὐτά, εἰς τὸν ἀνθρωπισμόν. Καὶ ὕστερα θὰ ἤρχετο ἡ σειρὰ νὰ ἀσχοληθῆ καὶ μὲ προγράμματα. Καὶ αὐτὰ δὲν ἔπρεπε νὰ γίνουιν οὔτε γρήγορα, οὔτε μὲ βίαια μέτρα. Τὰ βίαια μέτρα θὰ ἦταν ἀντίθετα πρὸς τὸν ἐξημερωτικὸν σκοπὸν του. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἡμερότητα καὶ πρὸς τὴν συνεργασίαν ἔπρεπε νὰ βγῆ ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν ψυχὴν αὐτῶν τῶν ἰδίων παιδιῶν, ἀπὸ τὴν θέλησίν των.

Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας, οἱ διδάσκαλοὶ των θὰ εἶχαν νὰ παλαίσουιν ἐναντίον τῶν ὑπερβολικῶν φωνῶν καὶ τῶν ὑπερμέτρως ζωηρῶν καὶ ἀγρίων κινήσεων τῶν παιδιῶν, ποὺ τὰ ἔκαναν νὰ ἐφορμοῦν κατὰ τῶν καθισμάτων των, νὰ ἐπιπίπτουιν κατὰ τῶν χειροτεχνικῶν ἐργαλείων των καὶ νὰ ἀναποδογυρίζουιν κατὰ τὴν ἔξοδον ἀπὸ τὰ δωμάτια των. Ὡσαύτως οἱ διδάσκαλοὶ των θὰ εἶχαν νὰ παλαίσουιν ἐναντίον τῶν αἰσχρολογιῶν καὶ ἐναντίον τῶν βαναύσων καὶ χυδαίων φερσιμάτων μερικῶν παιδιῶν, ἐργατικῶν κατὰ τὸ πλεῖστον γονέων, ποὺ εἶχαν ἀνατραφῆ εἰς τὸν δρόμον καὶ ποὺ εἶχαν πάρει ἀπὸ αὐτὸν πολλὰς κακὰς συνηθείας καὶ τὰς μετέφερον τώρα εἰς τὸ σχολεῖον. Τέλος οἱ διδάσκαλοὶ των θὰ εἶχαν νὰ παλαίσουιν ἐναντίον τοῦ τυφλοῦ καὶ ὑπερτροφικοῦ ἀτομικισμοῦ ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν παιδιῶν, ἐργατικῶν καὶ ἀστῶν, πτωχῶν καὶ πλουσίων. Ὁ ἀτομικισμὸς αὐτὸ ἔκανε τὸ κάθε παιδὶ νὰ φέρεται σκληρὰ καὶ νὰ χτυπῆ τοὺς συμμαθητάς του. Αὐτὸς ἐπίσης ἔκανε τὸ κάθε

παιδὶ νὰ ἀρπάξῃ ὅλας τὰ κιμωλίας τοῦ δωματίου, νὰ κρύβῃ ὅλον τὸν πηλὸν καὶ νὰ θέλῃ ὅλες τὶς χρωματιστὲς κόλλες καὶ ὅλα τὰ τόπια μόνον διὰ τὸν ἑαυτόν του.

Κάθε πρῶτὶ λοιπὸν τὰ παιδιὰ τοποθετοῦσαν εἰς τὰς τάξεις των τὰ καθισματάκια των σὲ σχῆμα τετραγώνων. Μὲ τὴν θέσιν αὐτὴν τὸ κάθε ἓνα παιδὶ ἔβλεπε κατὰ πρόσωπον ὅλους τοὺς ἄλλους συμμαθητάς του. Καὶ τότε διεπιστώθη τὸ παράδοξον καὶ ἐκπληκτικὸν τοῦτο ἢ ἄμοιβαία παρατήρησις τῶν παιδιῶν εἰς τὰ μάτια καὶ εἰς τὰ πρόσωπά των ἔφερον, ἀσυνειδήτως, μεγάλην ἐσωτερικὴν καλλιτέρευσιν εἰς ὅλα. Τώρα, διὰ πρώτην φοράν, τὰ παιδιὰ μένουιν ἐπὶ μακρὸν ἥσυχα μεταξύ των. Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἐγίνοντο αἱ συσκέψεις τῶν παιδιῶν, ἐξητάζοντο τὰ κακά, τὰ ἀντιομαδικὰ φερσιμάτα των καὶ ἐπαίροντο ἀποδοκιμαστικὰ ἀποφάσεις.

Μεταξὺ τῶν παιδιῶν, ἐπάνω στὰ ἴδια καθίσματα, ὄχι ξεχωριστά, κάθονται καὶ οἱ διδάσκαλοὶ των. Κάθονται μαζὶ σὰν καλοὶ φίλοι, καὶ χαίρουται ἀπὸ τὴν στάσιν, ἀπὸ τὰς διαφορειακὰς ὀμιλίαις καὶ ἀπὸ τὰς ποικίλαις ἐργασίας τῶν παιδιῶν, ποὺ μοιάζουιν σὰν πολύχρωμον καλοδουλεμένον μωσαϊκόν.

Ἴδου ἓνα συγκεκριμένον καὶ πιστὸν παράδειγμα μιᾶς τοιαύτης συσκέψεως τῶν μικρῶν παιδιῶν τῆς Α' τάξεως τοῦ Προτύπου τοῦ Μ. Δ.

«Α' τάξις. Διδάσκαλος ὁ κ. Χ. Δ. . . . ., Σάββατον

12 Ἰανουαρίου 1929. Ἔργασία 2ας πρωϊνῆς ὥρας, 9,20' — 10,5' μ. μ.

Τὰ παιδιὰ εἶχαν σχηματίσει τὸ τετράγωνόν τους καὶ εἶχαν ἀρχίσει τὴν διήγησίν των. Λεῖπει κάποιος συμμαθητῆς των, ὁ Γιώργος. Τὰ ἄλλα παιδιὰ δὲν εἶχαν ἀντιληφθῆ ἀμέσως τὴν ἀπουσίαν του. Ὑστερα ἀπὸ ὀλίγον μπαίνει καὶ αὐτός.

Ὁ Γιώργος πρὸς τοὺς συμμαθητὰς του : « Ἄχ ! δὲν εἶδατε, τί γίνηκε ! »

Ὅλοι « τί ἔγινε Γιώργο ; »

Γ. « νὰ χτύπησαν ἓνα παιδί καὶ ἔτρεχαν αἵματα δῶ στὸ μούτρο του καὶ τὸν πᾶνε. . . . τὸν πᾶνε. . . . στὸν Εὐαγγελισμό. . . . »

Βασιλάκης : « τί ἔγινε Γιώργο ; ποιὸς τὸν χτύπησε ; τὸν εἶδες ; »

Γ. « Δὲν ξέρω ! τρέχαν αἵματα. . . . λύπη. . . . »

Ζαζώ : « ποιὸς ἦταν ; δικός μας ; »

Γ. « ὄχι ».

Κοῦλα : « εἶναι παληόπαιδα ! ἔτσι χτύπησαν ἄλλη φορὰ ἓνα ἄλλο παιδί. . . . »

Γιώργος (ἄλλος, ὁ Ἄνδρ) : « τὸν ἀδελφὸ μου χτύπησαν ἐδῶ στὸ μάτι λίγο ἔλειψε νὰ τοῦ τὸ χύσουν ».

Ὁ διδάσκαλός των : « πῶς τὸ βρῖσκετε αὐτὸ παιδιὰ ; »

Ὅλα : « κακό ! κακό ! ».

Παῦλος : « καὶ ἐγὼ εἶδα ἓναν στὴ γειτονιά, πού τὸν χτύπησαν ».

Στέλιος : « αἶ ; καὶ τὸ λές αὐτό ; σοῦ ἄρεσε ; »

Διδάσκαλος : « Λοιπὸν τί νὰ γίνη ; »

Βασιλάκης : « Ἐμᾶς μᾶς δέρονουν οἱ μεγάλοι ! Ἔναε παιδί τοῦ Διδασκαλείου ὄλο δέρνει, δέρνει ».

Στέλιος : « αὐτοὶ εἶναι μεγάλοι. . . ἔπρεπε νὰ μᾶς ἀγαπᾶνε. . . ἔμεῖς δὲν τοὺς πειράζουμε ».

Διδάσκαλος : « τί νὰ γίνη λοιπὸν ; »

Πολλοὶ (ἰδίως ὁ Βασιλάκης) : « νὰ τοὺς τιμωρήσετε πολὺ, πολὺ ».

Ζαζώ : « στὸ σχολεῖο, πού πήγαινε ἡ Μαρία μας, τοὺς κλείνανε στὸ ὑπόγειο ».

Εὐαγγέλου : « Ὁ κ. Διευθυντῆς νὰ τοὺς διώξη ».

Μπερτόλης : « ἂν τοὺς διώξη, θὰ γίνουν ἀλάνηδες καὶ μποροῦν νὰ ρθοῦν νὰ μᾶς κλέψουν τὰ παλτά μας ».

Διδάσκαλος : « Λοιπὸν τί νὰ κάνουμε ; »

Πολλά : « νὰ εἰποῦμε, πὼς δὲν εἶναι καλὸ νὰ χτυπιόμαστε ».

Εὐανθία : « καὶ νὰ εἶμαστε ἀγαπημένα ὅλα τὰ παιδιὰ ».

Μπερτόλης : « ἡ τάξις μας δὲν χτυπιέται καὶ μᾶς ζηλεύουν οἱ ἄλλοι ».

Παῦλος : « μόνο αὐτοὶ οἱ τρανοὶ μᾶς δέρονουν ».

Διδάσκαλος : « λοιπὸν, τί ἀποφασίζετε παιδιὰ ; »

Ὅλα : « νὰ μὴ πειράζῃ κανένας τὸν ἄλλον ».

Τὸ μέτρον αὐτὸ τῆς ἐξετάσεως ὑπὸ τῶν παιδιῶν τῶν ἀντιομαδικῶν φεροσιμάτων καὶ τῆς λήψεως ἀποδοκίμαστικῶν ἀποφάσεων δὲν εἶχε πάντοτε καλὰ ἀποτελέσματα. Τὸ μέτρον τοῦτο προσέκρουσε πολλὰ φορὰς εἰς τὰς λεγομένας « βαρεῖας μορφάς ». Εἰς κάθε

τάξιν ὑπῆρχαν μερικὰ παιδιὰ πολὺ δύσκολα. Τίποτε δὲν ἠμπόρεσε νὰ μαλάξῃ τὰ παιδιὰ αὐτά. Τὰ παιδιὰ αὐτὰ ἠμπόδισαν ἐπὶ πολὺν καιρὸν τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων.

Καὶ συγκεκριμένως : εἰς τὴν ἀρχὴν ἐλάχιστα παιδιὰ ἤθελαν τὴν ἡσυχίαν. Ὅλιγον ἀργότερα ὅμως, μὲ τὰς μικροσυσκέψεις καὶ ἰδίως μὲ τὰς εὐχαρίστους χειρὸς τεχνικὰς ἐργασίας, ἤρχισε νὰ ἐπικρατῇ εἰς τὰς τάξεις σιγὰ—σιγὰ ἡσυχία. Ὑστερα ἀπὸ ἕναν περίπου μῆνα ἢ ἡσυχὴ ἐργασία ἤρесе πολὺ εἰς τὰ παιδιὰ. Ἐν τούτοις ὅμως παρέμειναν εἰς κάθε τάξιν 2—3 παιδιὰ, πού καὶ ὕστερα ἀπὸ ἕξ μῆνας ἦταν τὰ ἴδια, ὅπως καὶ κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν. Αὐτὰ τὰ παιδιὰ εὐρίσκοντο εἰς τὰ ὄρια τῆς παθολογικῆς καταστάσεως. Καλὸν θὰ ἦταν νὰ ὠδηγοῦντο τὰ παιδιὰ αὐτὰ εἰς ἐξχωριστὰ σχολεῖα, εἰς σχολεῖα — θεραπευτήρια. Ἐφ' ὅσον ὅμως δὲν ὑπάρχουν τοιαῦτα εἰδικὰ σχολεῖα, τὸ Μ. Δ. ἐκράτησε τὸ παιδιὰ αὐτὰ καὶ ἐφρόντιζε νὰ εὕρῃ ἄλλα μέτρα, θεραπευτικὰ καὶ παιδευτικὰ, πού νὰ προσαρμοζόνται εἰς τὴν ἀσθενικὴν ἀτομικότητα αὐτῶν.

Ἔτσι π. χ. ἕνα δυστυχημένο μικρὸ παιδάκι ἦταν πολὺ δύσκολο, πολὺ νευρικό καὶ πολὺ ὀχληρὸ διὰ τὰ ἄλλα παιδιὰ ἦταν ἡ χαλαστρα κάθε ἐργασίας, ἀτομικῆς καὶ ὁμαδικῆς. Εἰς τὸ νευρικό αὐτὸ παιδί ἀνέτην νὰ μοιράζῃ εἰς τὰ ἄλλα παιδιὰ καὶ ἔπειτα πάλι νὰ μαζεύῃ τὶς κλωθῆς, τὰ ψαλίδια, τὶς χρωματιστὲς κόλλες καὶ ὅ,τι ἄλλο. Μὲ τὶς φροντίδες αὐτῆς ἔπαυσαν αἱ πολλῆς ἐνοχλήσεις τοῦ παιδιοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς συμμαθητὰς του.

Ἐνα κορίτσι εἶχε βαρείας νευρικὰς ταραχὰς· πρὸ παντὸς τὸ στόμα του δὲν ἠσύχαζε ποτε. Τῆς ἐπιετροπή νὰ σηκώνεται πρώτη κατὰ τὰς διηγήσεις καὶ νὰ ὁμιλῇ. Τοῦτο ἔγινε μερικὰς ἡμέρας καὶ παρατηρήθη κάποια μικρὰ καλλιτέρευσαι εἰς τὸ κορίτσι τοῦτο.

Τὸ κατωτέρω παράδειγμα δείχνει, ὅτι πολλῆς φορῆς ὅλα τὰ παιδευτικὰ μέτρα εἶναι ἀνεπαρκῆ ἀπέναντι τῆς πραγματικότητος. Ἡ μεγάλη φροντίδα τῆς πρώτης τάξεως ἦταν ἕνα μικρὸ παιδάκι, πού ὀλόκληρον τὸν χρόνον, παρ' ὅλας τὰς συμβουλὰς καὶ τὰς προσκλήσεις διδασκάλων καὶ συμμαθητῶν, δὲν ἐπῆρε μέρος σὲ καμμιά ὁμαδικὴ ἐργασία καὶ σὲ κανένα ὁμαδικὸ παιγνίδι. Εἰς τὸ τέλος τοῦ χρόνου μία συμμαθητριά του ἔμαθε ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ παιδί, πῶς αὐτὸ κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Χριστουγέννων εἰς τὸ σχολεῖον, εἴτε κατὰ λάθος, εἴτε ἀπὸ ἀπουσίαν αὐτοῦ, δὲν ἐπῆρε δῶρα ἀπὸ τὸν διδάσκαλόν του· καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὸ μικρὸ αὐτὸ παιδί, ἡλικίας μόλις 7 ἐτῶν, ἐκράτησε πείσμα, ἕναν ὀλόκληρον χρόνον, ἐναντίον ὀλοκλήρου τῆς τάξεώς του.

Ἐπέρασαν ἔτσι δύο ἕως τρεῖς ἐβδομάδες. Ὑστερα ἤρχισε τὸ Μ. Δ. νὰ βασανίζεται μὲ τὸ ὥρολόγιον καὶ τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τῶν ἐν λόγῳ τάξεων.

Καὶ πρῶτα—πρῶτα ἤρχισε νὰ ἐξετάζῃ τὸ ὥρολόγιον πρόγραμμα. Τὸ Μ. Δ. ἄφησε κατὰ μέρος τὸν ἔξαναγκασμὸν τῶν παιδιῶν εἰς κοινὴν μόνον διδασκαλίαν καθ' ὅλην τὴν διδακτικὴν ὥραν.

Τὸ κάθε ἓνα παιδί ἔχει διαφορετικὴν ἀντίληψιν ἀπὸ τὰ ἄλλα. Ἐπίσης τὸ κάθε ἓνα παιδί ἔχει διαφορετικὴν ἱκανότητα πρὸς προσοχήν. Τέλος κάθε ἓνα παιδί ἔχει διαφορετικὰ διαφέροντα καὶ διαφορετικὰς δεξιότητας ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους συμμαθητάς του. Διὰ τοῦτο τὸ Μ. Δ. νομίζει, ὅτι εἶνε μεγάλη ἀφροσύνη νὰ θέλῃ κανένας, παρ' ὅλας αὐτάς τὰς διαφοράς, νὰ κρατῇ ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον διδακτικὴν ὥραν εἰς κοινὴν μόνον διδασκαλίαν πολλὰ παιδιά, καὶ μάλιστα μικρᾶς ἡλικίας, μόνον καὶ μόνον διότι εἶναι εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν καὶ διότι τὸ λέγει τὸ πρόγραμμα. Ἐκτὸς τούτου τὸ Μ. Δ. νομίζει, ὅτι εἶναι ἐπίσης μεγάλη ἀφροσύνη νὰ ἐπιβάλλωμεν εἰς πολλὰ παιδιά ὁλόκληρον τὸ αὐτὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα καὶ νὰ τὰ ἐξαναγκάζωμεν νὰ προχωροῦν μὲ τὸν αὐτὸν ρυθμὸν ἐπὶ ποινῇ ἀπορρίψεως, παρ' ὅλας τὰς μεγάλας διαφοράς τοῦ πνεύματος αὐτῶν.

Διὰ τοῦτο τὸ Μ. Δ. ἐσκέφθη νὰ μὴ ἀφιερώνη ὅλας τὰς ὥρας τῆς ἡμέρας διὰ κοινὴν μόνον, δι' ὑποχρεωτικὴν μόνον, διδασκαλίαν. Ἄντι τούτου ἀπεφάσισε νὰ χωρίζη κάθε διδακτικὴν ὥραν τῶν ἐν λόγῳ τάξεων εἰς δύο μέρη: εἰς ἓνα μικρότερον μέρος, περίπου δεκαπέντε λεπτῶν, κατὰ τὸ ὅποιον νὰ γίνεται ἡ κοινή, ἡ ὑποχρεωτικὴ διδασκαλία· καὶ ἔπειτα ὁ ἄλλος χρόνος, ὁ περισσότερος, νὰ ἀφήνεται δι' αὐθορμήτους ἐργασίας τῶν παιδιῶν, καθ' ὁμάδας ἢ καὶ μεμονωμένως, καὶ διὰ παροχὴν ἀτομικῶν βοηθειῶν εἰς ἐκεῖνα τὰ παιδιά, ποὺ θὰ εἶχαν ἀνάγκην αὐτῶν. Ἔτσι θὰ ἐπῆρθετο συγκέντρωσις τῶν παιδιῶν εἰς μίαν κοινὴν τάξιν καὶ συγχρόνως χωρισμὸς αὐτῶν δι' ἰδιαίτερας ἀτομικὰς

ἀσχολίας. Ἔτσι θὰ ἔχωμεν ἔνωσην τῶν παιδιῶν πρὸς μίαν κοινὴν κατεύθυνσιν καὶ μετὰ ταῦτα καταμερισμὸν αὐτῶν πρὸς ἔργα τῆς ἐλευθέρας ἐκλογῆς τῶν ὑποχρεωτικῆν καὶ προαιρετικῆν διδασκαλίαν· σύνθεσιν καὶ διαφοροποίησιν· ἐξαναγκασμὸν καὶ ἐλευθερίαν, συμφώνως πρὸς τὸν Νόμον τῆς ἐλευθερίας καὶ πρὸς τὸν Νόμον τῆς στενῆς ἐξαρτήσεως ὄλων ἀπ' ἀλλήλων, ποὺ ἐπικρατοῦν εἰς ὅλην τὴν κοινωνικὴν ζωὴν καὶ εἰς τὸ σύμπαν ὁλόκληρον.

Ἄλλὰ καὶ παρ' ὅλον τὸν καταμερισμὸν τῶν παιδιῶν πρὸς ἀτομικὰς ἐργασίας καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὸν θὰ ἔχωμεν πάντοτε τὸ πνεῦμα τοῦ συνδέσμου αὐτῶν εἰς **μίαν** ἐνιαίαν τάξιν· θὰ ἔχωμεν ὅμως μίαν ἄλλην ἐνιαίαν τάξιν, μίαν ἄλλην ἐνότητα, μὲ μίαν ἄλλην εὐρύτεραν ἔννοιαν. Ὅλα δηλ. τὰ παιδιά θὰ ἀποτελοῦν πάντοτε μίαν κοινωνικὴν ὁμάδα. Εἰς αὐτὴν θὰ βασιλεύῃ μία καὶ ἡ αὐτὴ προσπάθεια. Ὡσαύτως παρ' ὅλον τὸν καταμερισμὸν τῶν παιδιῶν διὰ τὰς αὐθορμήτους ἐργασίας, ἢ ἄλλως διὰ τὰς ἐργασίας τῆς ἐλευθέρας ἐκλογῆς τῶν, πάλιν θὰ ἀποτελοῦν ταῦτα μίαν ἐνότητα· αὐτὴ θὰ κυβερνᾶται ἀπὸ ἓνα μόνον αἴσθημα: ἀπὸ τὸ αἴσθημα τῆς αὐτοπειθαρχίας καὶ ἀπὸ τὸ αἴσθημα τῆς αὐτοευθύνης. Εἰς τὴν τοιαύτην τάξιν ὁ διδάσκαλος ἔργον θὰ εἶχεν νὰ ἐπιβλέπῃ τὴν αὐθόρμητον κατεύθυνσιν τῶν παιδιῶν εἰς τὸν δρόμον τῆς ὀρθῆς συνεργασίας πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ σώματος, τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἤθους αὐτῶν. Ἔτσι θὰ ἀποβαίνουν τὰ παιδιά σιγὰ-σιγὰ σήμερον μὲν ἐνσυνειδήτως ὠφέλιμα μέλη εἰς τὴν ὁμάδα τῆς τάξεώς των, ἀργότερα δὲ χρῆ-

σιμα μέλη τῆς κοινωνίας, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν κατ' ἀνάγκην θὰ περάσουν δλόκληρον τὴν ζωὴν των.

Καὶ ὅπως διὰ τὸ ὠρολόγιον πρόγραμμα, ἔτσι καὶ διὰ τὸ ἀναλυτικόν. Ὅλη ἡ προηγούμενη καὶ ἡ σημερινὴ πείρα καὶ ὄλαι αἱ δοκιμαὶ τοῦ Μ. Δ. ἔδειξαν εἰς αὐτό, ὅτι τὸ ἐπίσημον ἀναλυτικὸν πρόγραμμα εἶναι παλαιωμένον. Εἶναι ἀφρηρημένον σχέδιον, κομμένον ἐπάνω εἰς τὴν πνευματικὴν κατάστασιν ἐνὸς φανταστικοῦ τύπου παιδιοῦ, πρὸς τὸν ὁποῖον δὲν ὁμοιάζει οὔτε ἓνα παιδί τῆς ζωντανῆς πραγματικότητος.

Τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα λαμβάνει ὑπ' ὄψιν του παιδιὰ μὲ πνευματικὴν κατάστασιν «μέσον ὄρου», ἢ ἄλλως «μέσου τύπου». Ὅλοι οἱ μέσοι ὄροι κατασκευάζονται μηχανικῶς, ἀπὸ πολλὰς διαφορητικὰς καταστάσεις ἐνὸς προσώπου ἢ πράγματος, ἢ ἀπὸ τὰς πολλὰς καὶ μεγάλας πραγματικὰς διαφορὰς, πού ὑπάρχουν μεταξὺ πολλῶν συγγενῶν προσώπων ἢ πραγμάτων. Ἐνεκα τούτου ποτὲ δὲν ἠμποροῦν οἱ συγκεκριμένοι ἀντιπρόσωποι νὰ συμπίπτουν μὲ τὸν μέσον ὄρον αὐτῶν. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὑπάρχουν αἱ διαφοραί.

Ἔτσι συμβαίνει καὶ μὲ τὸν μέσον ὄρον τῶν παιδιοῦν, πού ἔχει ὑπ' ὄψιν τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα. Ὅλα τὰ παιδιὰ τῆς συγκεκριμένης πραγματικότητος διαφέρουν οὐσιωδῶς ἀπὸ τὸν μέσον ὄρον αὐτῶν, ἄλλο περισσότερο καὶ ἄλλο ὀλιγότερον. Καὶ διὰ τοῦτο ποτὲ δὲν ἠμποροῦν αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος, πού εἶναι κομμέναι διὰ τὸν μέ-

σον ὄρον τῶν παιδιοῦν, νὰ εἶναι ἀνάλογοι καὶ διὰ τὸ κεφαλάκι τοῦ κάθε συγκεκριμένου παιδιοῦ.

Ἐπειτα τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα εἶνε αὐθαίρετον κατασκευάσμα ὠρίμων ἀνθρώπων, προῖον πολλῶν σκέψεων, συλλογισμῶν καὶ ποικίλων ὑπολογισμῶν αὐτῶν, γεμισμένο ἀπὸ λογῆς-λογιῶν γνώσεις, χρησίμους μόνον δι' ὠρίμους ἀνθρώπους καὶ μόνον διὰ τὸν μέλλοντα βίον τῶν παιδιοῦν. Ὡς τοιοῦτον τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα εἶνε ἔργον ἄλλων· εἶνε κατασκευάσμα ἐξωτερικόν· δὲν βγαίνει ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν ψυχὴν τῶν παιδιοῦν· δὲν προσαρμύζεται πρὸς τὴν τωρινὴν πνευματικὴν κατάστασιν αὐτῶν· δὲν ἀποτελεῖ τὴν χαρὰν καὶ τὴν εὐτυχίαν αὐτῶν.

Ἄλλως ὅμως ἔχει τὸ προῶγμα, ὅταν ἀρχὴ καὶ τέλος, μέσα καὶ σκοπὸς ὄλων τῶν σχολικῶν φρονιδῶν καὶ μέτρων δὲν εἶναι μόνον ἡ μέλλουσα, ἀλλὰ καὶ ἡ τωρινὴ ζωὴ τῶν παιδιοῦν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα παίρνει τὴν ἀφετηρίαν αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἐκástοτε πνευματικὴν κατάστασιν τῶν παιδιοῦν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα ὑποτάσσεται καὶ εἰς τὴν τωρινὴν ζωὴν τῶν παιδιοῦν, ἐξυπηρετεῖ αὐτὴν καὶ τὴν ὑποβοηθεῖ εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν της. Τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα παίρνει τότε τὴν ἀληθινὴν του θέσιν μέσα εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν παιδιοῦν· τὴν θέσιν δηλ. τοῦ ὄργανου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία κρίνεται ἀναλόγως πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν, πού παρέχει καὶ εἰς τὴν τωρινὴν καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν καὶ εὐτυχίαν τῶν παιδιοῦν· ἢ ἄλλως ἀναλόγως πρὸς τὴν βοήθειαν, πού παρέχει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν χρησίμων καὶ διὰ τὴν τωρινὴν

καὶ διὰ τὴν κοινωνικὴν τῶν ζῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν ἱκανοτήτων αὐτῶν.

Καὶ τέλος κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν σημερινῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ προσωπικότης τοῦ παιδιοῦ εἶναι ἀνώτερα ἀπὸ τὴν μονομερῆ ἐκμάθησιν τῶν ποικίλων γνώσεων αὐτοῦ. Δὲν ἐλήφθη δηλ. ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς δὲν εἶνε μόνον αἱ γνώσεις, ἀλλὰ κυρίως καὶ πρὸ παντὸς ἡ ἀνάπτυξις τῶν χρησίμων ἱκανοτήτων τοῦ παιδιοῦ, τὸ φανέρωμα τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ.

Ἀπὸ τὰ σημερινὰ ἀναλυτικὰ προγράμματα προέρχονται τὰ μεγαλύτερα βάσανα τῶν σχολείων. Ὁ κάθε διδάσκαλος πολεμᾷ ὅλα τὰ χρόνια ἵνα στουπώσῃ τὸ πνεῦμα τῶν παιδιῶν μὲ τὸ περιεχόμενον τῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων, ἀδιάφορον ἂν τὸ περιεχόμενον αὐτῶν χωρῆ ἢ δὲν χωρῆ εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦ κάθε ἑνὸς ἀπὸ αὐτά. Μὲ τὰ σημερινὰ ἀναλυτικὰ προγράμματα πιθανὸν νὰ σπρώχνονται τὰ παιδιά εἰς ἀναγκαστικὴν ἐργασίαν καὶ πιθανὸν μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ νὰ κερδίζουν κατὰ εἰς γνώσεις. Ἄλλὰ εἶναι ἐντελῶς φανερόν, ὅτι ἡ τοιαύτη ἐργασία τῶν παιδιῶν γίνεται μὲ διεσπασμένην προσοχήν. Ἐπίσης εἶνε φανερόν, ὅτι μὲ τὰ σημερινὰ ἀναλυτικὰ προγράμματα ὅλα τὰ παιδιά χάνουν ὀλόκληρον τὴν ψυχὴν τῶν καὶ τὸν χαρακτῆρά τῶν· τὰ παιδιά χάνουν τὴν ὄρεξιν καὶ τὴν χαρὰν πρὸς τὴν ἐργασίαν· γίνονται παιδιά ὀκνηρὰ καὶ δύστροπα, παιδιά νευρόσπαστα· παιδιά χωρὶς καμμίαν πρωτοβουλίαν· κατάλληλα μόνον δι' ἀντιγραφεῖς συμβολαιογραφεῖων.

Ἔτσι κατὰ παρέκκλισιν ἀπὸ τὸ ἐπίσημον ὠρολόγιον καὶ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα εἰς τὰς δύο πρώτας τάξεις τοῦ προτύπου δημοτικοῦ σχολείου τοῦ Μ. Α. δὲν ἐδιδάχθησαν ξεχωριστὰ μαθήματα. Ὁ ξεχωρισμὸς τῆς ἐργασίας εἰς εἰδικὰ μαθήματα εὐθὺς ἀπὸ τὴν α. καὶ τὴν β. τάξιν τῶν δημοτικῶν σχολείων εἶνε, προφανῶς, ἐντελῶς ἀντίθετος πρὸς τὴν προσχολικὴν ζῶν τῶν παιδιῶν καὶ ἐξωτερικὸν κατασκευασμὰ μόνον τελεολογικῶν ἀντιλήψεων. Ἐντὶ τῶν εἰδικῶν, τῶν ξεχωριστῶν μαθημάτων εἰς τὰς τάξεις αὐτὰς ἔχομεν μίαν μόνον, ἐνιαίαν ἐργασίαν. Εἰς τὴν ἐνιαίαν αὐτὴν ἐργασίαν ἀφορμώμεθα, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν πνευματικὴν κατάστασιν τῶν παιδιῶν ἢ ἄλλως διὰ τὴν ἐνιαίαν ἐργασίαν αὐτὴν χρησιμοποιοῦνται συνήθως ὡς ἀφετηρία αἱ αὐθόρημοί τῶν παιδιῶν.

Καὶ συγκεκριμένως εἰς τὰς ἐν λόγῳ τάξεις ἔγιναν ταῦτα.

ΚΑΙ ΠΡΩΤΑ ΕΙΣ ΤΗΝ Α. ΤΑΞΙΝ

1. Αὐθόρημος διήγησις τῶν παιδιῶν.

Κάθε πρωτὶ εἰς τὸ μεγάλο τετράγωνον γίνονται κοινὰ αὐθόρημοι διηγήσεις ἀπὸ τὰ παιδιά. Διηγεῖται ὁ Γιώργος καὶ τὰ ἄλλα παιδιά ἀκοῦν. Διηγεῖται ἀπὸ τὴν χθεσινὴν ἡμέραν, τί εἶδε, τί ἔφαγε, τί ἔκανε καὶ ποῦ ἐπῆγε ὕστερα ἀπὸ τὰ μαθήματα. Διηγεῖται ἀκόμη καὶ παραμῦθια, ποῦ ἤκουσε. Ὑστερα ἀπὸ αὐτὸν

διηγείται ὁ Κώστας, καὶ ὕστερα ἄλλο παιδί. Κάποτε —κάποτε διηγείται ἢ ἀναγινώσκει κι' ὁ διδάσκαλος κανένα παραμῦθι ἢ κανένα περιστατικόν.

Αἱ διηγήσεις τῶν παιδιῶν εἶναι ἀφελεῖς, σύντομοι, ζωνταναί, μὲ πολλὰς χειρονομίας καὶ—πρῶγμα παράδοξον—αἱ διηγήσεις τῶν παιδιῶν εἶναι συνήθως πολὺ καλύτεραι ἀπὸ τὰς διηγήσεις πολλῶν διδασκάλων. Εἰς δέκα περίπου λεπτά γίνονται διηγήσεις τριῶν παιδιῶν. Εἰς τὰς παιδικὰς διηγήσεις παρατηρήθη τὸ περιεργον τοῦτο: αἱ διηγήσεις τοῦ κάθε παιδιοῦ παρακολουθοῦνται ἀπὸ τοὺς συμμαθητὰς των μὲ τάξιν, μὲ προσοχὴν καὶ μὲ ἐνδιαφέρον μεγαλύτερον ἀπὸ τὰς διηγήσεις τῶν διδασκάλων.

Αἱ αὐθόρμητοι διηγήσεις ἀποτελοῦν τὴν βᾶσιν τῆς ἐνιαίας ἐργασίας τῶν μαθητῶν τῆς Α.' τάξεως. Μέσα εἰς αὐτὰς ἐνυφαίνονται φυσικὰ καὶ ἀβίαστα καὶ ὅλα τὰ ἄλλα εἶδη τῆς ἐργασίας αὐτῶν.

Ἔτσι π.χ., κάποτε μέσα εἰς τὰς αὐθορμήτους αὐτὰς διηγήσεις τῶν παιδιῶν γίνεται λόγος δι' ἀντικείμενα, πὸν ἔμποροῦν νὰ μετρηθοῦν· ἡ ἐργασία τότε παίρνει ἀριθμητικὴν μορφήν. Ἄλλην φορὰν εἰς τὰς διηγήσεις τῶν παιδιῶν γίνεται λόγος διὰ τὴν ἐκκλησίαν, διὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἑορτὴν κτλ· ἡ ἐργασία τότε παίρνει θρησκευτικὴν χροιάν. Ἄλλοτε εἰς τὰς αὐθορμήτους διηγήσεις τῶν παιδιῶν γίνεται λόγος διὰ τοὺς δρόμους, διὰ τὴν πλατεῖαν, διὰ τὰς συνοικίας κτλ. πὸν εἶνε κοντὰ εἰς τὸ σχολεῖον. Ἡ διήγησις τότε παίρνει πατριδογνωστικὸν χαρακτῆρα. Ἄλλοτε πάλιν μέσα ἀπὸ τὰς διηγήσεις τὰ παιδιὰ ξεχωρίζουν λέξεις, πὸν θέλουν νὰ τὰς γρά-

«Τὰ παιδιὰ τῆς πρώτης τάξεως στὴν ἑορτὴ τῶν ἀπόκρεω».

«Τὰ παιδιὰ τῆς πρώτης τάξεως χωρισμένα σὲ ομάδες —μὲ διαφορετικὴν ἐργασίαν ἐκάστη—ἀποτελειώνουν τὴ συνοικία τοῦ σχολείου».

φώνους με την ατομικότητά των. Π. χ., ένα παιδάκι πλάθει ένα κομμάτι πηλό· τρία παιδάκια κατασκευάζουν μαζί σπιτάκια με ξύλινους κύβους· δυο κοριτσάκια κεντοῦν· πρὸ παντὸς ὅμως τὰ παιδιά ζωγραφίζουν· τὸ καθένα ζωγραφίζει ἐλεύθερα εἰς τὸν πίνακα του τὰ ἰδικά του περιστατικά.

Εἰς τὰ ἰχνογραφήματα αὐτὰ βλέπουν οἱ διδάσκαλοι πολλὰ ζωντανὰ καὶ ψυχολογικῶς ἐνδιαφέροντα πράγματα, ὥστε τὸ σβύσιμο αὐτῶν ἀπὸ τοὺς πίνακας νὰ τοὺς προξενῇ ἀληθινὸν πόνον. Πρῶτα-πρῶτα βλέπουν τὸ σπουδαῖον τοῦτο: κανένα ἀντικείμενον δὲν ἰχνογραφεῖται ἀπὸ τὰ παιδιά ἀπλῶς καὶ μόνον διὰ τὴν μορφήν του· ὅλα ἔχουν κἀποίαν ζωντανὴν σχέσιν με τὴν ζωὴν τῶν παιδιῶν· π. χ. ποτὲ δὲν ἰχνογραφοῦν τὰ παιδιά ἕνα κρεββάτι ἀορίστως, ἕναν ἄνθρωπον, ἕνα σπίτι κτλ., ἀλλὰ «νὰ τὸ κρεββάτι μου, πού ἔπεσα κάτω», «νὰ ὁ πατέρας μου, πού φέρει τοῦτο καὶ κεῖνο», «νὰ ὁ πατέρας, πού με κρατεῖ ἀπὸ τὸ χέρι», «ἡ κοῦκλα, πού πῆρα τὸ νέον ἔτος», «ὁ Κωστάκης, πού πηγαίνει στὸ σχολεῖον» κτλ. κτλ. Ἀκόμη καὶ κάθε γραμμίτσα, πού φαίνεται εἰς ἡμᾶς χωρὶς νόημα, ἔχει γιὰ τὸ παιδί μίαν ζωντανὴν σημασίαν, ἐκφράζει μίαν κίνησιν.

Μίαν φορὰν ὁ διδάσκαλος τῆς ἐν λόγῳ τάξεως ἔκανε τὴν ἐξῆς δοκιμὴν: Πέρασαν τὰ Χριστούγεννα καὶ τὰ παιδιά διηγήθησαν, ἰχνογράφησαν καὶ ἔπλασαν ἀπὸ πηλὸν τὰς ἐντυπώσεις τῶν ἀπὸ τὴν ἑορτὴν αὐτὴν. Καὶ τὰ προϊόντα τῶν παιδιῶν ἦταν ἐλεύθερα, ὅλο ζωὴν καὶ κίνησιν, ποικίλα καὶ γεμάτα ἀπὸ περιστα-

τικά. Διὰ τὴν βάπτισιν ὅμως τοῦ Χριστοῦ ὁ διδάσκαλος ἐνήργησεν ἄλλως. Ἔδειξεν πρῶτα εἰς τὰ παιδιά μίαν σχετικὴν εἰκόνα καὶ ἐκάλεσεν ὕστερα τὰ παιδιά νὰ ἰχνογραφήσουν τὰς ἐντυπώσεις των ἀπὸ τὴν ἐν λόγῳ ἑορτὴν. Καὶ ἐνῶ τὴν πρώτην φορὰν ἡ ἰχνογράφησις ἔγινε ὁμαλὴ καὶ εὐκόλα, τώρα τὰ παιδιά δυσκολεύονται· θυμοῦνται τὴν παράστασιν τῆς ἐπιδειχθείσης εἰκόνας· προσκολλῶνται εἰς αὐτήν· ἐξαορτῶνται ἀπὸ αὐτήν· ἢ σκέψις των μένει δεμένη εἰς ταύτην· προβαίνουν εἰς ἰχνογράφησιν στοιχείων ἀκαταλήπτων π. χ., βάθους, ὀρίζοντος κτλ. καὶ τὸ ὅλον κατανατᾶ ἕνα συγκεχυμένον τίποτε. Ἀποδεικνύεται καὶ πάλιν ἡ ἀλήθεια ἐνὸς παλαιοῦ διδακτικοῦ παραγγέλματος: **προσοχὴ ἀπὸ τὰς εἰκόνας**. Γι' αὐτὸ ὁ διδάσκαλος ποτὲ δὲν ἀφήνει τὰ παιδιά νὰ ἰχνογραφήσουν κἀτι, πού προηγουμένως εἶδαν τὴν εἰκόνα του, καὶ ποτὲ δὲν δείχνει εἰς τὰ παιδιά τὴν εἰκόνα ἐκεῖνου, πού πρόκειται νὰ τὸ ἰχνογραφήσουν.

Τέλος ἄλλην φορὰν ὁ διδάσκαλος ἔκαμε τὰς ἐξῆς δοκιμὰς: σβύνει ἀπὸ τὸν πίνακα ἕνα παιδικὸ ἰχνογράφημα, πού τοῦ ἐφάνη ἰδιαιτέρως ἀξιοπαρατήρητο καὶ πολύτιμο, καὶ καλεῖ τὸ ἴδιο παιδί νά ἰχνογραφήσῃ τὸ ἴδιο ἰχνογράφημα ἀκόμη μίαν φορὰν. Ἀλλὰ τὸ παιδί τὸν κυτᾶζει με βλέμμα, πού δείχνει, πῶς δὲν καταλαβαίνει, τί τοῦ λέγει, ἢ πού δὲν θέλει νὰ ἰχνογραφήσῃ· ἂν ἐπιμείνῃ, τότε ἐκεῖνο, πού θὰ κἀνῃ τὸ παιδί, εἶναι διάφορον ἀπὸ τὸ πρῶτον καὶ δὲν ἔχει τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Τόσον ξένη πρὸς τὴν φύσιν τοῦ παιδιοῦ εἶναι ἡ **πολυῦμνητη ἐπανάληψις** καὶ τό-

σον οἰκεία πρὸς τὴν φύσιν αὐτοῦ εἶναι ἢ μοναδικότης εἰς τὴν ἐξωτερικευσιν ἢ ἄλλως τὸ «**ἄπαξ γινόμενον**» εἰς τὰς κάθε εἴδους ψυχικὰς ἐκδηλώσεις.

Ἰχνογραφοῦν λοιπὸν τὰ παιδιὰ μὲ ὅλην τὴν ψυχὴν των. Ἰχνογραφοῦν ἐπὶ ὥρας ὀλοκλήρους «τί εἶχε ἐπάνω—ἐπάνω ἢ μηλιά τοῦ κυρ^ο Δημήτρη»: καὶ ἄλλα παιδιὰ ἰχνογραφοῦν τὴν μηλιά μὲ πολλές πολλές φωλιές πουλιῶν· ἄλλα μὲ διάφορα ἄνθη ἀπὸ κάτω· ἄλλα μὲ τὸν ἥλιο ἀπὸ πάνω· ἄλλα μὲ κορίτσια ἐκεῖ κοντά, ποὺ παίζουν κλπ. Ἐπειτα ἰχνογραφοῦν «πῶς δουλεύει ὁ κύρ^ο Δημήτρη, ὁ κηπουρός»: καὶ ἄλλο παιδί ἰχνογραφεῖ τὸν κύρ^ο Δημήτρη μὲ μιὰ μεγάλη σκαπάνη εἰς τὸν ὄμιον καὶ μὲ πουλιά, ποὺ πετοῦν τρομαγμένα· ἄλλο ἰχνογραφεῖ τὸν κύρ^ο Δημήτρη μὲ καρροτσάκι καὶ μὲ ποτιστήρια· ἄλλο τὸν κύρ^ο Δημήτρη μὲ τὸ γαϊδουράκι του κ.ο.κ. Περαιτέρω ἰχνογραφοῦν «τί εἶδαν εἰς τὸν κῆπον τοῦ Ζαππείου», «τί εἶδαν εἰς τὸ Φάληρον», «πῶς χιτίζουν τὸ σπίτι τοῦ κυρ^ο Νικόλα», «πῶς φτειάνει τὸ ψωμί ὁ μαστρο-Γεώργης», «πειὸ φροῦτο, ἢ πειὸ λουλούδι, ἢ ποιὸ πουλί, ἢ ποιὸ παιγνιδάκι μου ἄρῃσει περισσότερο» κλπ. κλπ.

3. Πηλοπλαστική.

Μεγάλην εὐχαρίστησιν βρίσκουν τὰ παιδιὰ εἰς τὴν ἐργασίαν μὲ τὸν πηλόν. Τὰ παιδιὰ εἶναι ἐντελῶς ἐλεύθερα εἰς τὰς ὥρας τῆς ἀτομικῆς ἐργασίας νὰ πλάσσουν μὲ τὸν πηλόν ὅ,τι θέλουν, καὶ ὅπως ἢμποροῦν. Ἐνα λοιπὸν παιδί ζυμώνει πη-

λὸν καὶ κάνει τροχούς καὶ περνᾷ εἰς τὸ μέσον τῶν τροχῶν ἓνα ξύλο, τὸν ἄξονα, καὶ βάζει ἐπάνω ἓνα κουτί καὶ γίνεται ἄμαξάκι, ποὺ τὸ φορτώνει μὲ ἄμμο καὶ τὸ σύρει μὲ σπάγγον· ἄλλο παιδί κάνει μὲ πηλὸν ψωμάκια καὶ τὰ φουρνίζει καὶ τὰ ξεφουρνίζει εἰς ἓνα μεγάλο κουτί, ποὺ εἶναι ὁ φούρνος· ἄλλο πάλι παιδί πλάθει κατσαρόλες γιὰ φαγὶ καὶ πλάγι τὴν μητέρα κ. ο. κ.

4. Ἐργασία μὲ κύβους.

Ἐπίσης μεγάλην εὐχαρίστησιν βρίσκουν τὰ παιδιὰ εἰς τὴν ἐργασίαν μὲ μικροὺς ξυλίλους κύβους. Κάθονται τὰ παιδιὰ στὸ χαλί καὶ στήνουν τοὺς κύβους, καὶ ἄλλα φτειάνουν σπιτάκια, μικρά, ὑψηλότερα, ἀκόμη ὑψηλότερα, κ.τ.λ. ἄλλα πάλιν φτειάνουν γεφυράκια, στενά, πλατύτερα, πολὺ πλατειά· ἄλλα φτειάνουν ἐκκλησίας μὲ τὰ καμπαναριά των κλπ. Ὅρες ὀλόκληρες ἢμποροῦν τὰ παιδιὰ νὰ ἐργασθοῦν ἤσυχα μὲ τοὺς κύβους. Κτυπᾷ τὸ κουδούνι τοῦ διαλείμματος καὶ τὰ παιδιὰ δὲν θέλουν νὰ διακόψουν τὴν τοιαύτην ἐργασίαν των.

5. Χαρτοκολλητική.

Ὅσαύτως μεγάλην χαρὰν βρίσκουν τὰ παιδιὰ εἰς τὸ κόψιμο καὶ κόλλημα διαφόρων χαρτιῶν. Κόπτουν λοιπὸν ἀπὸ διάφορα κατάλληλα ἔντυπα κατ' ἄρχὰς μικρὰ καὶ ἄργότερα καὶ κεφαλαῖα γράμματα, τὰ κολλοῦν εἰς τὸ τετραδίδιον των καὶ σχηματίζουν λέξεις. Ἐπίσης κόπτουν ἀπὸ διάφορα περιοδικὰ εἰκόνας ζώων, λουλου-

διῶν κλπ. τὰς κολλοῦν καὶ κάνει τὸ κάθε παιδί συλλογὴν τῆς ἀρεσκείας του. Ὡρες ὀλόκληρες μένουν τὰ παιδιὰ ἡσυχὰ καὶ ἀπορροφημένα καὶ εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν. Ἐπίσης κατὰ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν καταβάλλουν τὰ παιδιὰ, ἐντελῶς ἀσυνειδήτως, ὑπερτάτας σωματικὰς καὶ πνευματικὰς προσπαθείας. Σοβαρὰ-σοβαρὰ σφίγγουν τὰ χεῖλη των, τεντώνουν τὰ μάτια των καὶ στρέφουν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τὰ δάκτυλά των. Ἔτσι ἀναπτύσσεται κατὰ τρόπον ἕξοχον ἡ παρατηρητικότης τῶν παιδιῶν, ἡ κρίσις καὶ πρὸ παντὸς ἡ προσοχὴ αὐτῶν. Ἡ παραμικροτέρα ἀπροσεξία φέρει ἀμέσως καταστροφὴν εἰς τὴν εἰκόνα, πού κόπτουν.

6. Ἐσκήσεις τῶν αἰσθήσεων.

Τέλος ἰδιαίτεράν χαρὰν εὐρίσκουν τὰ παιδιὰ εἰς τὴν ἄσκησιν τῶν αἰσθήσεών των. Ἡ ἄσκησις αὐτῶν γίνεται ὅπως καὶ τὰ παιγνιδάκια τῶν οἰκογενειακῶν συναστροφῶν. Καὶ συγκεκριμένως ἔτσι:

α.) Ἐσκήσεις τῆς ὀράσεως

Ὁ διδάσκαλος ἀγοράζει δύο χρωματοδειγματολόγια μὲ πολλὰς (50) διαβαθμίσεις. Τὸ ἓνα δειγματολόγιον τὸ κόπτει σὲ μικρὰ κομματάκια· κάθε κομματάκι καὶ ὅπῃ ἓνα διαφορητικὸν χρῶμα. Τὸ ἄλλο δειγματολόγιον τὸ ἀφήνει ὀλόκληρον. Τὰ καθισματάκια τῶν παιδιῶν τοποθετοῦνται εἰς σχῆμα μεγάλου Π. Πρὸς τὸ ἀνοικτὸν μέρος τοῦ Π. καὶ εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς περίπου μέτρου κρέμεται εἰς τὸν τοῖχον τὸ ὀλόκληρον δειγματολόγιον. Τὰ κομματάκια μοιράζονται εἰς τὰ παιδιὰ.

Κάθε παιδί, μὲ τὴν σειρὰ του, ἔρχεται μὲ τὸ κομματάκι του εἰς τὸ ὀλόκληρον δειγματολόγιον καὶ ζητεῖ νὰ βοῆ εἰς αὐτό, κατ' ἀρχὰς ἀργά, καὶ ὕστερα ἀπὸ ὀλίγον γρηγορώτερα, τὸ χρῶμα τοῦ κομματιοῦ του. Ὑστερα τὰ παιδιὰ ἀλλάζουν τὰ κομματάκια καὶ γίνεται πάλι τὸ ἴδιο. Τέλος καλοῦνται τὰ παιδιὰ νὰ κρύβουν τὰ κομματάκια των εἰς τὸ ἓνα χεῖρι καὶ νὰ ζητοῦν ἀπ' ἕξω νὰ βροῦν τὸ ἴδιο χρῶμα εἰς τὸ ὀλόκληρον δειγματολόγιον.

β.) Ἐσκήσεις ἀφῆς καὶ ὀράσεως

Ἀνάλογα κάνουν καὶ μὲ ποικίλα σχήματα ἐπιφανείας. Ὁ διδάσκαλος κόπτει ἀπὸ χαρτόνι διπλᾶ τετραγωνάκια, μικρὰ, λίγο μεγαλύτερα, ἀκόμη λίγο μεγαλύτερα, ἀρκετὰ μεγάλα, μεγάλα, πολὺ μεγάλα κ. ο. κ. Τὴν μίαν σειρὰν τετραγώνων τὴν κολλᾷ εἰς ἓνα φύλλον χάρτου εἰς μίαν κλίμακα κατὰ σειρὰν μεγέθους. Τὰ ἄλλα κομματάκια τὰ μοιράζει εἰς τὰ παιδιὰ. Τὸ κάθε παιδί ἔρχεται νὰ βοῆ εἰς τὴν κλίμακα πρῶτα μὲ τὸ τετραγωνάκι του εἰς τὸ χεῖρι καὶ ἔπειτα ἀπ' ἕξω τὸ χαρτόνακι μὲ τὸ ἴδιο μέγεθος. Ὅμοια παιγνιδάκια — ἐργασίαι γίνονται καὶ μὲ τριγωνικὰ σχήματα ἀπὸ χαρτόνι λευκόν, ἢ χρωματιστόν, ἢ ἄλλων χρωμάτων. Ἐπίσης τοιαῦται ἐργασίαι γίνονται καὶ μὲ στερεὰ σώματα ἀπὸ ξύλο, ἀπὸ χαρτόνι ἢ ἀπὸ πηλόν (κύβους, παραλληλεπίπεδα κλπ.). Καὶ τέλος ὅμοιαι ἐργασίαι γίνονται μὲ κουτιά ἀπὸ σπῖρτα, μὲ ἓναν, δύο, τρεῖς, τέσσαρες ἢ καὶ περισσότερους βόλους εἰς κάθε κουτί, πρὸς ἄσκησιν τῶν παιδιῶν εἰς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ βάρους τῶν ἀντικειμένων.

γ' Ἀσκήσις τῆς ἀκοῆς

Ἐνα ὥραϊο ἀνοιξιὰτικο πρῶτῃ πηγαίνουν τὰ παιδιὰ μὲ τὸν διδάσκαλον εἰς τὸ Ζάππειον, νὰ χαροῦν τὴν εὐμορφιὰ τῆς ἀνοιξιὰτικῆς ἡμέρας. Τραγουδοῦν τὰ ἀνοιξιὰτικὰ τραγούδια καὶ ἔπειτα κάθονται ὅλως διόλου σιωπηλά. Κλείνουν τὰ μάτια των, ὥστε νὰ μὴ βλέπουν τίποτε· καὶ τώρα ἀκοῦν: ἕνα πουλάκι· ἕνα ἑλαφρὸ-ἑλαφρὸ ἀεράκι στὰ δένδρα· μιὰ ἀνθρώπινη φωνή· ἕνα γέλιο· τώρα εἶναι βαθυτάτη σιγή· τώρα ἀκοῦν τὸ νερό, πού περνᾷ στὸ αὐλάκι· τώρα ἄλλο πουλάκι· ὕστερα τὴ σκαπάνη τοῦ κηπουροῦ κλπ. Αὐτὸ ἐπαναλαμβάνεται πολλὰς φορὰς εἰς κάθε ἐκδρομὴν καὶ ἰδίως εἰς τὰς ἑσχωριστάς ἐκδρομὰς τῆς τάξεώς των.

Ἰδιαιτέρως ἔσοχον εἶναι, τὸ ὅτι τὰ παιδιὰ ἀσκοῦνται νὰ βλέπουν ὥραϊα πράγματα καὶ νὰ ἀκοῦν ὥραϊους ἤχους καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν ἔχουν τὰ πράγματα μπροστά των. Ὁ διδάσκαλος ὕστερα ἀπὸ ἐκδρομὴν του μὲ τὰ παιδιὰ εἰς τὸ Ζάππειον λέγει: «Κλείνω τὰ μάτια μου καὶ τώρα βλέπω τὴ μικρὴ τριανταφυλλιά μὲ τὰ κόκκινα λουλούδια, πού ἦταν κοντὰ στὴ λίμνη· ἀκούω καὶ τὸ νερό, πού χύνεται· ἀκούω καὶ τὸ ἀηδόνι, πού κελαδεῖ». Καὶ ὅλα τὰ παιδάκια κλείνουν τὰ μάτια των μαζί του. Ἐνα παιδάκι φωνάζει, «Ἐδῶ εἶναι· νά! τὰ βλέπω». Καὶ τὰ ἄλλα «καὶ ἐγώ! καὶ ἐγώ!» Ἐτσι κάνει ὁ διδάσκαλός των πολλὰς φορὰς. Ἀκόμη καὶ τὴν μητέρα, πού εἶναι στὸ σπίτι, μποροῦν τὰ παιδιὰ νὰ τὴν σκεφθοῦν ἐδῶ στὸ σχολεῖον, μὲ τὰ ξεστὰ χέρια της, πού τὰ χαϊδεύουν, μὲ τὰ μάτια της, πού τὰ κυττάζουν μὲ χαρὰ, μὰ κά-

ποτε καὶ μὲ αὐστηρότητα, μὲ τὴ φωνὴ της, πού εἶναι ἤσυχη, ὅταν εἶναι καλά, μὰ κάποτε καὶ δυνατὴ, ὅταν κάνουν ἀταξίες. Ἀκόμη καὶ τὴ γιαιγιά καὶ τὸν παππού, πού πέθαναν μποροῦν τὰ παιδιὰ νὰ τοὺς σκεφθοῦν τώρα εἰς τὸ σχολεῖον. Ἀργότερα καὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν πολλὰς φορὰς φαντάζονται τὰ παιδιὰ μερικὰ πράγματα τόσον ζωντανά, ὥστε τὸ ἕνα ἢ τὸ ἄλλο φωνάζει «τὰ βλέπω! τὰ ἀκούω!»

δ') Ἀσκήσις τῆς ὁσφρήσεως.

Ὅταν ἀνθίζουν αἱ ἀκακίαι τοῦ Ζαπείου, τὰ παιδιὰ πηγαίνουν μὲ τὸν διδάσκαλόν των περίπατον εἰς αὐτὸ τὸ μέρος. Τὰ ἀνθη κρέμονται σὰν σταφυλάκια καὶ παντοῦ ἀκούεται τὸ βουΐσμα τῶν μελισσῶν εἰς τὸν ἥλιον. Αἱ μικρὰς μυτίτσες μυρίζουν ὅλα τὰ δένδρα κατὰ σειράν. Αὐτὸ μυρίζει περισσότερο· αὐτὸ ἐδῶ ὀλιγότερον· αὐτὸ ἐδῶ δὲν μυρίζει καθόλου· ἐκεῖνο μυρίζει περισσότερο ἀπὸ ὅλα κ.ο.κ. Καὶ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνεται μὲ μεγάλην εὐχαρίστησιν ἀπὸ τὰ παιδιὰ σχεδὸν κάθε ἀπόγευμα, ἐπὶ δύο ἑβδομάδας, ὅσο διαρκεῖ τὸ ἀνθισμα τῶν ἀκακιῶν.

Ἐτσι ἀσκοῦνται αἱ αἰσθήσεις τῶν παιδιῶν εἰς τὸ Μ. Δ. Καὶ μὲ τὴν ἄσκησιν αὐτὴν ἀφυπνίζονται ἢ ἀντίληψις, ἢ κρίσις καὶ ἢ φαντασία αὐτῶν, καὶ ἐν γένει καλλιεργοῦνται καὶ ἀνυψώνονται ὅλαι αἱ πνευματικαὶ ἰκανότητες, πού εἶναι ἀντίστοιχοι πρὸς τὰς ἐκάστοτε ἀσκουμένας αἰσθήσεις αὐτῶν.

7. Η α'. ανάγνωσις.

Καὶ τὸ Μ. Δ. ὅπως καὶ ὅλα τὰ ἄλλα σχολεῖα θεωρεῖ τὴν α'. ἀνάγνωσιν ὑποχρεωτικὴν δι' ὅλα τὰ παιδιά. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰς ἐξῆς μεγάλας καὶ οὐσιώδεις διαφορὰς :

Καὶ πρῶτα-πρῶτα δὲν θεωρεῖ τὴν α' ἀνάγνωσιν ὡς ἓνα ἰδιαίτερον μάθημα μετὰ ξεχωριστοὺς ἰδικούς της σκοπούς, πού θὰ ἐχρηιάζοντο ἔπειτα μακρὰς δικαιολογίας, διὰ νὰ συμβιβασθοῦν οἱ ξεχωριστοὶ οὗτοι σκοποὶ μετὰ τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ἀπαίτησιν νὰ ἔχωμεν ἓναν μόνον, ἐνιαῖον σκοπὸν εἰς τὴν ὅλην ἐργασίαν τοῦ σχολείου. Ἀντὶ τούτου τὸ Μ. Δ. θεωρεῖ καὶ τὴν α' ἀνάγνωσιν ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ εἶδη ἐργασίας μέσα εἰς τὸν ἓναν ἐνιαῖον σκοπὸν τοῦ σχολείου ἢ ἄλλως τὸ Μ. Δ. θεωρεῖ καὶ τὴν α' ἀνάγνωσιν ὡς ἓνα μέσον πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς παρατηρητικότητος, τῆς ἰκανότητος τοῦ διακρίνειν, τῆς συνθετικῆς ἰκανότητος, τῆς ἰκανότητος πρὸς ἔρευναν, τῆς ἐργατικότητος καὶ ἐν γένει ὅλων τῶν χρησίμων διὰ τὴν κοινωνίαν πνευματικῶν ἰκανοτήτων τῶν παιδιῶν. Ὡς ἀποτέλεσμα δὲ ἀπὸ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐργασίας τῶν παιδιῶν θὰ προκύψῃ μόνη της, ἀφ' ἑαυτῆς, ἡ ἐκμάθησις ἀπὸ αὐτὰ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἀναγνώσεως.

Διὰ τοῦτο ἡ α' ἀνάγνωσις εἰς τὸ Μ. Δ. δὲν γίνεται εἰς ξεχωριστὰς ὥρας. Ἀντὶ τούτου αὕτη γίνεται μέσα εἰς τὰς αὐθορμήτους διηγήσεις τῶν παιδιῶν, ὅταν ἀπὸ αὐτὰς δοθῇ ἀφορμὴ πρὸς ἀνάγνωσιν.

Ἄλλοτε δηλ. τὰ παιδιά παίρνουν ἀφορμὴν ἀπὸ τὰς διηγήσεις των διὰ διάφορα περιστατικὰ τῆς ζωῆς των καὶ ζητοῦν αὐθορμήτως νὰ μάθουν νὰ γράφουν καὶ νὰ διαβάζουν τὰ ὀνόματα προσώπων ἢ πραγμάτων, πού τοὺς ἔκαναν μεγάλην ἐντύπωσιν. Ἄλλοτε πάλιν διαβάσει ἐπίτηδες ὁ διδάσκαλος ἀπὸ ἓνα βιβλίον ἓνα παραμυθάκι, καί, συνήθως, τότε τὰ παιδιά ζητοῦν αὐθορμήτως καὶ ἐπιμόνως νὰ μάθουν καὶ αὐτὰ νὰ διαβάζουν. Καὶ ἄποτε τέλος ξεχωρίζει ὁ διδάσκαλος ἀπὸ τὰς αὐθορμήτους διηγήσεις τῶν παιδιῶν καταλλήλους λέξεις καὶ παρουσιάζει αὐτὰς εἰς τὰ παιδιά πρὸς ἀνάγνωσιν.

Ἄν λοιπὸν ἀπὸ τοιαύτας ἢ ἄλλας ὁμοίας ἀφορμὰς γεννηθῇ εἰς τὰ παιδιά κατὰ τὴν πρώτην ὥραν ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ὄρεξις πρὸς ἀνάγνωσιν, γίνεται αὕτη ἄλλως ἀναβάλλεται ἢ ἀνάγνωσις διὰ τὴν δευτέραν, ἢ καὶ διὰ τὴν τρίτην ὥραν. Ὅπως πολλὰς φορὰς ἀναβάλλεται αὕτη διὰ τὴν ἐπομένην ἡμέραν.

Ἐπειτα ἡ α' ἀνάγνωσις δὲν διαρκεῖ ἔξ ἴσου δι' ὅλα τὰ παιδιά. Ἡ κοινὴ καὶ ὑποχρεωτικὴ ἐργασία τῆς ἀναγνώσεως διαρκεῖ μόνον δέκα ἕως δεκαπέντε περίπου λεπτά. Ὑστερα τὰ παιδιά, πού ἔχουν ἀναγνωστικὴν ἰκανότητα παραπάνω ἀπὸ τὸν μέσον ὅρον, τελειώνουν τὴν ἀνάγνωσίν των καὶ ἀσχολοῦνται εἰς ἐργασίας τῆς ἐκλογῆς των. Τὰ παιδιά τῆς μέσης ἀναγνωστικῆς ἰκανότητος ἀσχοῦνται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἄλλα πέντε περίπου λεπτά. Εἰς δὲ τὰ μικροτέρας ἰκανότητος παιδιά παρέχεται ἀτομικὴ βοήθεια κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀσχολίας τῶν ἄλλων παιδιῶν μετὰ τὰ

ἐργασίας τῆς ἐκλογῆς των. Ἔτσι ἡ ἀναγνωστικὴ ἐργασία τῶν παιδιῶν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν ἱκανότητα τοῦ κάθε ἐνὸς ἀπὸ αὐτά.

Τέλος κατὰ τὴν α' ἀνάγνωσιν παρουσιάζεται εἰς τὰ παιδιά ἀμέσως ὀλόκληρος ἡ νέα λέξις, ποὺ ἔχει τὸ νέον γράμμα. Ὁ τρόπος αὐτὸς βασιζέται ἐπάνω εἰς τοὺς ἐξῆς λόγους :

Πειράματα ἀναγνώσεως, ποὺ ἔγιναν μὲ τὸ ταχιστοσκοπίον καὶ ἀλλαχοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ Μ. Δ. καὶ εἰς τὸ Πρότυπον αὐτοῦ κατέδειξαν ταῦτα :

Πρῶτα-πρῶτα : κάθε ἄνθρωπος, ὅταν διαβάξῃ μίαν λέξιν, ποτὲ δὲν βλέπει τὰ γράμματα τῆς λέξεως ἀπὸ ἑνα-ἑνα, ξεσπειριστά, κατὰ σειράν, καὶ ποτὲ δὲν κατορθώνει τὴν ἀνάγνωσιν τῆς λέξεως διὰ βαθμιαίας συνθέσεως τῶν ξεσπειριστὰ παρατηρηθέντων γραμμάτων. Ἀντὶ τούτου τὸ μάτι τοῦ ἀνθρώπου παίρνει διὰ μιᾶς καθολικὴν εἰκόνα ὀλοκλήρου τῆς πρὸς ἀνάγνωσιν λέξεως· καὶ ταυτοχρόνως μέσα εἰς τὴν καθολικὴν αὐτὴν εἰκόνα ξεχωρίζουν μερικὰ κυριαρχοῦντα γράμματα. Ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὸ μῆκος τῆς λέξεως **συμπεραίνει** ὁ ἄνθρωπος τὴν πρὸς ἀνάγνωσιν λέξιν.

Περαιτέρω : μόνον ὕστερα ἀπὸ τὴν τοιαύτην καθολικὴν ἀντίληψιν τῆς πρὸς ἀνάγνωσιν λέξεως ἡμπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐπανέλθῃ καὶ νὰ παρατηρήσῃ ἐπίτηδες ξεσπειριστὰ τὰ διάφορα στοιχεῖα, ἢ ἄλλως τὰ γράμματα αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ τοιαύτη ξεσπειριστὴ παρατήρησις τῶν στοιχείων τῆς πρὸς ἀνάγνωσιν λέξεως ποτὲ δὲν εἶναι καθαρά. Πάντοτε καὶ κατ' αὐτὴν

τὸ μάτι τοῦ ἀνθρώπου σκορπίζεται καὶ εἰς ὀλόκληρον τὴν λέξιν καὶ περιλαμβάνει καὶ τὴν καθολικὴν εἰκόνα αὐτῆς.

Ἐπειτα : τὰ γράμματα, ποὺ ξεχωρίζουν μέσα εἰς τὴν καθολικὴν εἰκόνα τῆς πρὸς ἀνάγνωσιν λέξεως, δὲν εἶναι πάντοτε τὰ αὐτά· ἄλλοτε διακρίνονται δύο ἀρχικά καὶ δύο τελευταῖα γράμματα· ἄλλοτε ἓνα ἀρχικὸν καὶ δύο μεσαῖα· ἄλλοτε μόνον μεσαῖα καὶ τελευταῖα· καὶ ἄλλοτε ἄλλως. Αἱ διαφοραὶ αὐταὶ παρατηροῦνται εἰς τὰς ἀναγνώσεις ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου. Μεγαλύτεραι δὲ εἶναι αἱ διαφοραὶ αὐταὶ μεταξὺ διαφόρων προσώπων.

Ὡσαύτως, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον γίνεται καὶ ἡ ἀνάγνωσις ὀλοκλήρων προτάσεων. Καὶ ἐδῶ δὲν παρατηροῦνται ὅλαι αἱ λέξεις μία πρὸς μίαν, κατὰ σειράν. Ἀντὶ τούτου τὸ μάτι παίρνει διὰ μιᾶς πολλὰς λέξεις, ὀλόκληρον γραμμὴν, περισσοτέρας τοιαύτας. Καὶ συγχρόνως μέσα εἰς τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν ξεχωρίζουν πολλὰι λέξεις μὲ τὰ κυριαρχοῦντα γράμματα αὐτῶν. Ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὸ μῆκος τῶν λέξεων διαβάζει ὁ ἄνθρωπος, κατὰ **συμπερασμὸν**, τὰς ἐνώπιόν του προτάσεις.

Καὶ τέλος, ἡ κατὰ συμπερασμὸν ἀνάγνωσις συντελεῖται μὲ τὴν βοήθειαν ὄλων τῶν προηγουμένων ἀκουστικῶν καὶ ὀπτικῶν ἐντυπώσεων τοῦ ἀνθρώπου. Ὅσον περισσότεραι καὶ γνωστότεραι πρὸς τὰ ἐκάστοτε πρὸς ἀνάγνωσιν εἶναι αἱ προηγουμέναι ἐντυπώσεις τοῦ ἀνθρώπου, τόσοσιν εὐκολώτερα καὶ ταχύτερα κατορθοῦνται ἢ κατὰ συμπερασμὸν ἀνάγνωσις αὐτῶν.

Σύμφωνα λοιπόν με τὰ πορίσματα αὐτὰ ἢ ἀνάγνωσις εἰς τὴν πρώτην τάξιν τοῦ Προτύπου τοῦ Μ. Δ. γίνεται ἔτσι :

Παραλείπονται ὅλαι αἱ προπαρασκευαστικαὶ προασκήσεις καὶ αἱ ἀναλύσεις καὶ συνθέσεις τῶν λέξεων. Ἐντὶ τούτου φέρονται τὰ παιδιὰ ἀπ' εὐθείας ἐνώπιον οὐλοκλήρου τῆς πρὸς ἀνάγνωσιν λέξεως καὶ καλοῦνται εἰς ἄμεσον καὶ αὐτενεργὸν κατὰ συμπερασμὸν ἀνάγνωσιν αὐτῆς, ἢ ἄλλως εἰς ἀνάγνωσιν αὐτῆς κατὰ διαίσθησιν. Μόνον ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν καλοῦνται τὰ παιδιὰ εἰς ἑσπειριστὴν παρατήρησιν τῶν στοιχείων αὐτῆς καὶ εἰς ἀνεύρεσιν καὶ σαφῆ ἑξωρισμὸν τοῦ ἐκαστοτε νέου γράμματος.

Καὶ συγκεκριμένως ἰδοὺ πῶς ἐδιδάχθη τὸ νέον γράμμα μ εἰς τὴν ἐν λόγῳ τάξιν.

Προηγήθη ἐκδρομὴ τῆς τάξεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ διδάσκαλος ἐσταμάτησε ἐπίτηδες τὰ παιδιὰ ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ ὀπωροπωλεῖον τῆς γειτονιάς. Τὴν ἄλλην ἡμέραν εἰς τὰς αὐθορμήτους διηγήσεις τῶν παιδιῶν γίνεται πολὺς λόγος γιὰ τὰ μῆλα. Ὁ διδάσκαλος ἑξωρίζει αὐτὴν τὴν λέξιν διὰ τὴν ἀναγνωστικὴν ἐργασίαν τῶν παιδιῶν. Αὕτη γίνεται ἔτσι :

Ἐκ τῆς γωνίας τοῦ πίνακος κρέμονται μετὰ σχοινάκι 2—3 μῆλα. Πραπλευρῶς εἶναι γραμμένη ἡ λέξις **μῆλα**, μετὰ γράμματα τοῦ τύπου. Τὸ μ εἶναι καμωμένον ἀπὸ χρωματιστοῦ χαρτόνι καὶ στηριγμένον εἰς τὸν πίνακα μετὰ καρφίτσας. Τὰ ἄλλα γράμματα εἶναι γραμμένα μετὰ κιμωλίαν. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀναγνώσεως ἡ λέξις μῆλα εἶναι σκεπασμένη μετὰ ἓνα φύλλον χαρτί.

Μαθηταί : Ἄ ! μῆλα ! ὠραῖα μῆλα !

Διδάσκ. Τί θὰ εἶναι γραμμένο ἐδῶ κάτω ;

Μαθ. (κατὰ συμπερασμὸν). Μῆλα, κύριε ! Μῆλα !

Διδ. (ἑσσκεπάζων τὸν πίνακα) Διαβάστε παιδιὰ.

Μαθ. (μετὰ ἀσφαλέστερον συμπερασμὸν) Μῆλα ! (γίνεται τοῦτο πολλάκις).

Διδ. Ὁ Γιάννης νὰ ἑξωρίσῃ τὸ καινούριον γράμμα. Ὁ Γιάννης ἀποσπᾷ τὸ κινητὸν μ καὶ τὸ δείχνει εἰς τὰ παιδιὰ.

Διδ. Διαβάστε αὐτὸ μόνον του !

Μαθ. (μετὰ διαίσθησιν ἢ καὶ μετὰ συνειδητὴν εὐρεσιν, ἢ καὶ μετὰ τὴν βοήθειαν καὶ τοῦ διδασκάλου, ἐν χορῶ, καθ' ὁμάδας, καὶ μεμονωμένως) μ, μ, μ.

Διδ. Ὁ Γιάννης νὰ βάλῃ τὸ μ εἰς τὴν θέσιν του μετὰ τὰ ἄλλα γράμματα.

Γίνεται.

Διδ. Διαβάστε πάλι ὅλα μαζί !

Γίνεται.

Διδ. Νὰ ἑξωρίσῃ καὶ ἡ Κοῦλα τὸ καινούριον γράμμα !

Γίνεται, ὅπως παραπάνω ἀπὸ πολλὰ παιδιὰ.

Γραφὴ τοῦ γράμματος. Ὁ Διδάσκαλος δείχνει τὸ κινητὸν γράμμα μ. Προκαλεῖ τὰ παιδιὰ νὰ βροῦν μετὰ τί ὁμοιάζει. Ἐνα παιδί λέγει, πῶς ὁμοιάζει σὺν κατσαρόλῃ μετὰ οὐρὰ κάτω ἄλλο βρῖσκει ἄλλο σχῆμα καὶ τέλος ἄλλο βρῖσκει, πῶς μοιάζει μετὰ ἓνα ι, ἄλλο ἓνα ι καὶ μετὰ οὐρὰν. Ὁ διδάσκαλος καλεῖ τὰ παιδιὰ νὰ τὸ γράψουν εἰς τὸν ἄερα καὶ εἰς τὸν πίνακα.

Ἐφαρμογή. 1. Τὰ παιδιὰ εὐρίσκουν λέξεις, ποὺ

ἀρχίζουν ἀπὸ μ, τὰς γράφουν εἰς τὸν πίνακα καὶ τὰς διαβάζουν (π. χ. μάνα, μολύβι, μύλος, κλπ.).

Δείχνουν καὶ διαβάζουν εἰς τὸ ἀλφαβητάριον.

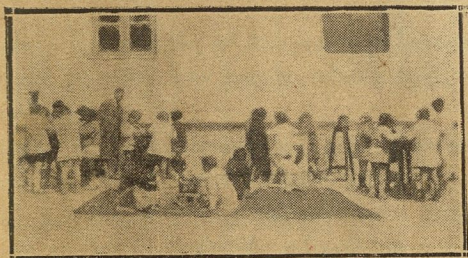
Κατασκευάζουν τὸ μ καὶ ἄλλα γράμματα μὲ πηλόν, μὲ βότσαλα, μὲ μακαρόνια.

Κόβουν μ καὶ ἄλλα γράμματα ἀπὸ διάφορα μεγάλα ἔντυπα, τὰ κολλοῦν καὶ σχηματίζουν λέξεις.

Κατασκευάζουν καὶ ἄλλα γράμματα ἀπὸ χαρτόνια.

Ἔτσι κρεμᾷ ὁ διδάσκαλος ἀπὸ τὴν μίαν γωνίαν τοῦ πίνακος λίγο ψωμί, κομματάκια ἀπὸ ξύλα, ἕνα μπουκαλάκι μὲ γάλα, μίαν εἰκόνα κότας, χήνας, κλπ. μὲ τὰς ἀντιστοίχους λέξεις, γραμμένες εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τοῦ πίνακος κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον, πρὸς διδασκαλίαν τοῦ ξ, ψ, γ, κ, χ, κλπ.

Ἔτσι ἡ ἀ' ἀνάγνωσις παίρνει τὴν ἀληθινὴν της θέσιν μέσα εἰς τὰς ἐργασίας τῶν παιδιῶν· τὴν θέσιν δηλ. τοῦ μέσου πρὸς ἕναν ἄλλον ἀνώτερον σκοπὸν· τ, ἔ. πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἀναπτύξωμεν τὴν παρατηρητικότητά, τὴν ἰκανότητα τοῦ ξεχωρίζειν, τοῦ συμπεραίνειν, καὶ ἄλλας χρῆσιμους διὰ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῶν παιδιῶν πνευματικὰς ἰκανότητάς. Καὶ προσέτι ἔτσι ἡ ἀ' ἀνάγνωσις γίνεται σύμφωνα μὲ τὸν φυσικὸν τρόπον τῆς λειτουργίας τοῦ ματιοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης ἐργασίας εἶναι, ὅτι τὰ παιδιά εὐκόλα καὶ γρήγορα γίνονται ἱκανὰ νὰ ἀναγινώσκουν καὶ νὰ κατινοοῦν τὰς λέξεις καὶ τὰς προτάσεις τοῦ ἀλφαβηταρίου των καὶ νὰ γράφουν μόνον των λέξεις ἢ προτάσεις, πού τὰ ἐνδιαφέρουν.

Α'. τάξις. Ἐλευθέρα ἐργασία.

«Τὰ παιδιά τῆς πρώτης τάξεως κάνουν ἀναπαράστασι τῆς συνοικίας τοῦ Διδ/λείου στὸ ὑπαίθρο μὲ βότσαλα».

«Τὰ παιδιά τῆς Α'. τάξεως τραγουδοῦν μὲ τὴ διεύθυνσι μιᾶς συμμαθητοῦ τῶν».

Ἡ τοιαύτη ἐργασία τῆς α' ἀναγνώσεως ἱκανοποιεῖ τὰ παιδιά καὶ ἐνισχύει τὴν χαρὰν αὐτῶν πρὸς ἔρευναν καὶ ἀνακάλυψιν.

Μεγάλην χαρὰν εὐρίσκουν τὰ παιδιά κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν εἰς τὸ νὰ ζωντανεύουν τὰς λέξεις μὲ διαφόρους ἐνεργείας τῶν π. χ. προκειμένου περὶ φόρεματος τὰ παιδιά ἐκτελοῦν τὰς κάτωθι πραγματικὰς ἢ καὶ μιμικὰς κινήσεις μὲ ἀναλόγους φράσεις: κόβω τὸ φόρεμα μὲ τὸ ψαλίδι, ράβω τὸ φόρεμα μὲ τὸ βελόνι κτλ. προκειμένου περὶ τοῦ ψωμοῦ γίνονται καὶ λέγονται ταῦτα: κοσκινίζω τὸ ἄλεύρι, θὰ ζυμώσω τὸ ἄλεύρι, θὰ τὸ κάνω δυὸ ψωμάκια, θὰ τὰ ψῆσω τὰ ψωμάκια. Ἀνάλογα γίνονται γιὰ τὸ σιτάρι, γιὰ τὰ λαχανικά, γιὰ τὸ φαγητό, γιὰ τὰ παπούτσια, γιὰ τὸ κτίσιμον τῶν σπιτιῶν, γιὰ τὸν ξυλουργό, γιὰ τὸν σιδηρουργό, κ.τ.λ. Καὶ ἂν εἰς τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον ὑπάρχη κανένα παραμυθάκι ἢ περιγράφεται κανένα παιγνιδάκι, γίνεται δραματοποιήσις, ἢ ἐκτέλεσις αὐτοῦ.

8. Ἡ γραφή.

Ὅπως ἡ ἀνάγνωσις, ἔτσι καὶ ἡ γραφή. Καὶ ἡ γραφή δὲν πρέπει ποτὲ νὰ θεωρῆται ὡς ἓνα εἰδικὸν μάθημα μὲ ἰδιαιτέρους σκοπούς, ἀλλὰ ἀπλῶς ὡς μέσον πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν χρησίμων διὰ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῶν παιδιῶν πνευματικῶν ἱκανοτήτων. Ὡς ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἐργασίας αὐτῆς θὰ προέλθῃ μόνον του, τὸ ὅτι τὰ παιδιά θὰ ἀποκτήσουν τὸ μέσον, διὰ νὰ γράφουν καὶ διαφυλάττουν τὰς σκέψεις καὶ τὰς

ἐπιθυμίας των, νὰ μεταδίδουν αὐτὰς καὶ εἰς ἄλλους, καὶ νὰ γνωρίζουν μὲ τὸ μέσον αὐτὸ τὰς σκέψεις τῶν ἄλλων.

Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐν λόγῳ τάξιν ἡ γραφὴ δὲν ἐδιδάσκετο εἰς ἰδιαιτέρας ὥρας, ἀλλὰ ὅταν παρουσιάζετο εἰς πολλὰ παιδιὰ ἢ ὄρεξις νὰ ἠμπορέσουν νὰ ἐκδηλώσουν καὶ μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τὰς ἐπιθυμίας των καὶ τὰς σκέψεις των. Καὶ ἡ ὄρεξις αὐτὴ παρουσιάζετο ἐντελῶς φυσικὰ καὶ ἐντελῶς ἀβίαστα, σχεδὸν κάθε ἡμέραν, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν.

Ἐδιδάχθη δὲ ἡ γραφὴ τοῦ τύπου καὶ ὡς πρὸς τὴν μορφήν τῶν γραμμάτων καὶ ὡς πρὸς τὴν ξεχωριστὴν γραφὴν κάθε γράμματος. Ἡ γραφὴ τοῦ τύπου μανθάνεται ἀπὸ τοὺς μαθητὰς πολὺν εὐκολώτερα καὶ πολὺν γρηγορώτερα ἀπὸ τὴν ἄλλην γραφὴν. Μὲ τὴν ξεχωριστὴν δὲ γραφὴν τῶν γραμμάτων κατορθώνει ἀκόμη καὶ τὸ ἀδεξιώτερο χέρι νὰ γράψῃ εὐανάγνωστα.

Καὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ εἰς τὴν γραφὴν κάνομεν μὲ λέξεις καὶ προτάσεις πολλὰς ἐργασίας—παιγνιδάκια, ὁμοίας μὲ τὰ παιγνιδάκια τῶν αἰσθήσεων. Ὅριζεται π.χ. μία λέξις καὶ ἀφήνονται τὰ παιδιὰ νὰ βροῦν εἰς τὸ βιβλίον ἄλλας λέξεις τόσο μεγάλας ἢ ὀλίγον μικροτέρας, ἢ πολὺ μικροτέρας, ἢ ὀλίγον μεγαλύτερας, ἢ πολὺ μεγαλύτερας. Ἄλλοτε πάλι τὸ ἴδιον παιγνίδι γίνεται ἀπ' ἕξω. Σιγὰ-σιγὰ εὐρίσκοντα ἀπὸ τὰ παιδιὰ καὶ ἄλλαι ὁμοιαὶ ἐργασίαι—παιγνιδάκια, ὁλοένα καὶ ὀλίγον συνθετώτερα, εἰς τὰ ὁποῖα τὰ παιδιὰ ἐργάζονται μὲ ὅλον τὸν ζῆλον. Ὁ ὄυθμὸς καὶ

τὸ ποσὸν τῶν τοιούτων ἐργασιῶν ἀφήνεται εἰς τὴν ἀτομικότητα τῶν παιδιῶν.

Ἔτσι καλλιεργοῦμεν καὶ μὲ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ μὲ τὴν γραφὴν τὴν αὐθόρμητον ἐνέργειαν τῶν παιδιῶν καὶ ἔτσι ἀφυπνίζομεν καὶ δυναμώνομεν τὰς πνευματικὰς ἰκανότητας αὐτῶν.

9. Ἀριθμητικὴ.

Ἡ ἐργασία εἰς τὴν ἀριθμητικὴν γίνεται ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν. Καὶ ἡ ἀριθμητικὴ δηλ. θεωρεῖται ὑποχρεωτικὴ ἐργασία, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ ἀνάγνωσις. Ἀλλὰ ὅπως ἡ ἀνάγνωσις, ἔτσι καὶ ἡ ἀριθμητικὴ δὲν θεωρεῖται ἰδιαιτέρον μάθημα μὲ ἰδικούς του σκοπούς. Ὅσαύτως ὅπως ἡ ἀνάγνωσις ἔτσι καὶ ἡ ἀριθμητικὴ δὲν διαρκεῖ ἕξ ἴσου δι' ὅλα τὰ παιδιὰ. Ἡ κοινὴ ἀριθμητικὴ ἐργασία διαρκεῖ μόνον δέκα περὶπου λεπτά. Ὑστερα ἀπὸ αὐτὴν τὰ ἀσθενέστερα παιδιὰ παίρνουν ἀπὸ τοὺς συμμαθητὰς των ἢ ἀπὸ τὸν διδάσκαλόν των καὶ ἀτομικὴν βοήθειαν. Ἔτσι καὶ ἡ ἀριθμητικὴ ἐργασία ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν πνευματικὴν κατάστασιν τοῦ κάθε παιδιοῦ. Καὶ τέλος καὶ ἡ ἀριθμητικὴ δὲν γίνεται εἰς ἰδιαιτέρας ὥρας, ἀλλὰ μέσα εἰς τὰς αὐθόρμητους διηγήσεις τῶν παιδιῶν, ὅταν εἰς αὐτὰς γίνεται λόγος διὰ πράγματα, ποὺ ἠμποροῦν νὰ παρουσιασθοῦν καὶ νὰ μετρηθοῦν.

Κατὰ ταῦτα ὅλη ἡ ἀριθμητικὴ ἐργασία εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν γίνεται μόνον ἐπάνω εἰς συγκεκριμένα ἀντικείμενα. Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ παρουσιάζονται εἰς

τὸ μέσον τοῦ τετραγώνου τῶν παιδιῶν πρὸς ἀσφαλῆ παρατήρησιν αὐτῶν ἀπὸ ὅλα τὰ παιδιά. Ἔτσι π. χ. ἄλλοτε τὰ παιδιά μετροῦν τοὺς συμμαθητάς των καὶ τὰς συμμαθητρίδας των· ἄλλοτε προσθέτουν ἢ ἀφαιροῦν τὰ καθισματάκια των· ἄλλοτε μοιράζονται τοὺς ξυλίνους κύβους καὶ τὰ ψαλιδάκια των· καὶ ἄλλοτε πάλιν διὰ τὰς τοιαύτας ἀριθμητικὰς ἐργασίας των ἔχουν χυμένα φασόλια, ἢ ἄλλα ὅμοια πράγματα, διὰ τὰς μονάδας, καὶ κουτιά σπίρια διὰ τὰς δεκάδας.

Τὰ τετράδια τῆς ἀριθμητικῆς θεωροῦνται προσεκτικὰ δύο φορές τὴν ἐβδομάδα. Ἔτσι ἔχει ὁ διδάσκαλος διαρκῶς μπροστά του τὴν πρόοδον τῶν μαθητῶν του, εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐργασίας.

Ὅταν ἕνα παιδί δὲν ἐννοῇ μερικὰς ἀριθμητικὰς ἐργασίας, ἢμπορεῖ νὰ τὰς διδαχθῇ ἀπὸ συμμαθητὴν του, μὲ τὸν ἰδιαιτέρον τρόπον τῆς ἐκφράσεώς του καὶ μὲ ἕνα εἶδος, ποῦ τοῦ καθιστᾷ εὐκόλην τὴν κατανόησιν. Διὰ τὸ παιδί, ποῦ παίζει τὸν ὅλον τοῦ διδασκάλου, ἢ παρόρησις εἶναι ἀναμφιβόλως μεγάλη καὶ ἐνισχύεται εἰς τὴν αὐτοπεποίθησιν καὶ εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς ἐργασίαν. Ἐν γένει τὰ παιδιά βοηθοῦνται εἰς τὴν ἀριθμητικὴν, ὅσον θέλουν. Παρατηρήθη, ὅτι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον αὐξάνει πολὺ ὁ ζήλος τῶν παιδιῶν πρὸς ἐργασίαν.

Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ἀλληλοβοηθείας γίνεται, φυσικὰ, καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐργασίας τῶν παιδιῶν. Προφανῶς δὲ πρέπει νὰ ἐπεκταθῇ καὶ εἰς τὰ ἀνώτερα σχολεῖα. Παντοῦ δηλ. πρέπει νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς

μαθητὰς ἐντελῶς ἐλευθέρως συνεννόησις πρὸς ἐπεξεργασίαν τῶν μαθημάτων καὶ πρὸς λύσιν τῶν ἀποριῶν των. Τότε ποτὲ δὲν θὰ λαμβάνη χώραν «ἀντιγραφὴ». Ἡ ἀντιγραφὴ δὲν θὰ ἔχη πλέον κανένα λόγον καὶ κανένα θέλητρον, ἀφοῦ ὁ καθένας θὰ εἰμπορῆ ἐλεύθερα νὰ γνωρίζη, πῶς γίνεται μία ἐργασία καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν στενὸν τοῦ φίλου.

Αὕτῃ ἡ ἐλευθέρως συνεννόησις εἶναι ἕνα ἐξαιρετικὸν μέσον πρὸς καταπολέμησιν διαφόρων πονηριῶν, ψευδολογιῶν καὶ ἄλλων κακιῶν τῶν παιδιῶν καὶ πρὸς ἀβίαστον καὶ ἀσφαλῆ ἀνύψωσιν αὐτῶν εἰς τὸ ὑψηλότερον ἐπίπεδον τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς, ἥτοι τῆς προθύμου καὶ ἀνιδιοτελοῦς συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας.

10. Ὑγιεῖναι ἐργασίαι.

Σπουδαίαν θέσιν κατέχουν εἰς τὸ σχολεῖόν μας ἡ ἀνάπτυξις τῆς ὑγείας τῶν παιδιῶν. Πρὸς τοῦτο ὅλα τὰ ἀπογεύματα εἶναι ἀφιερωμένα εἰς σωματικὰς ἀσκήσεις καὶ εἰς ἐργασίας εἰς τὸ ὑπαιθρον.

Εἰς τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις τῆς ἐν λόγῳ τάξεως τὸ Μ. Δ. ξεκινᾷ ἀπὸ τὰ προσχολικὰ ὁμαδικὰ παιγνίδια τῶν μικρῶν παιδιῶν, διὰ τοῦτο καλλιιεργεῖ εἰς τὰ παιδιά τῆς ἐν λόγῳ τάξεως τὰ γνωστὰ εἰς αὐτὰ ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους ἀδελφούς των κυκλικὰ παιγνίδια (π. χ. τὸ «γύρω—γύρω ὅλοι, στὴ μέση τὸ Μανώλη», τὸ «ἡ μέλισσα μὲ τὰ μελισσόπουλα» κ.τ.λ.). Ἐπίσης καλλιιεργεῖ εἰς αὐτὰ καὶ τὰ γνωστὰ ἀπὸ τὸν προσχολικὸν των βίον παιγνίδια μὲ μικρὰς μπάλας.

Ἀργότερα προστίθενται εἰς τὰ παιγνίδια αὐτὰ καὶ ἐλάχισται ἀσκήσεις ἀπὸ τὴν κατὰ παράταξιν γυμναστικήν· π. χ. ὁ σχηματισμὸς γραμμῆς, ὁ σχηματισμὸς τριάδων, τὸ βάδισμα κατὰ τριάδας διὰ τὴν εὐτακτοῦ ἐμφάνισιν τῆς ἐν λόγῳ τάξεως κατὰ τὰς ἐκδρομὰς καὶ τοὺς περιπάτους τῆς διὰ μέσου τῆς πόλεως κ.λ.π.

Εἰς τὰ ὁμαδικὰ παιγνίδια ἀγόρια καὶ κορίτσια παίζουν μαζί. Μὲ τὰ παιγνίδια τὸ Μ. Δ. ζητεῖ πρῶτα - πρῶτα μίαν εὐχάριστον ἐναλλαγὴν μεταξὺ τῆς ζωῆς τῶν παιδιῶν μέσα εἰς τὸ δωμάτιον καὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν εἰς τὸ ὑπαιθρον. Ἐπίσης μὲ τὰ παιγνίδια αὐτὰ ζητεῖ τὸ Μ. Δ. νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ὑγίαν τῶν παιδιῶν καὶ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν εὐκαμψίαν, τὴν ταχύτητα, τὴν ἀντίληψιν τῆς προσομοιωγῆς καὶ ἄλλας σωματικὰς καὶ πνευματικὰς ἰκανότητας αὐτῶν. Τέλος μὲ τὰ ὁμαδικὰ παιγνίδια ἐπιζητεῖται ἡ ἀνύψωσις τῶν παιδιῶν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πειθαρχίαν, εἰς τὴν αὐθόρμητον τήρησιν τῶν νόμων τῶν παιγνιδιῶν τῶν.

Τὰ ἀνωτέρω ὁμαδικὰ παιγνίδια διαρκοῦν συνήθως μισὴν περίπου ὥραν κάθε ἀπόγευμα. Ἄλλην τόσην ὥραν περίπου κάθε ἀπόγευμα τὰ παιδιὰ ἐκτελοῦν διαφόρους ἐργασίας εἰς τὸ ὑπαιθρον. Αὐταὶ κυρίως συνίστανται εἰς ἐλαφρὰς κηπουρικὰς ἐργασίας. Καὶ μὲ αὐτὰς ἐπιζητεῖται ἡ ἐνίσχυσις τῆς ὑγείας καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν δεξιότητων τῶν παιδιῶν.

II Ὠδική.

Μεγάλην εὐχαρίστησιν εὐρίσκουν τὰ παιδιὰ εἰς τὴν Ὠδικήν. Καὶ ὅπως εἰς ὅλας τὰς ἄλλας ἀσχολίαις τῆς α', τάξεως, ἔτσι καὶ εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν τὸ Μ. Δ. ξεκινᾷ ἀπὸ τὰ γνωστὰ εἰς τὰ παιδιὰ δημῶδη καὶ λαϊκὰ τραγούδια. Τὸ Μ. Δ. προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ τὸ τραγούδι αὐτῶν λεπτότερον καὶ ἡρεμώτερον. Ἐπάνω εἰς τὰ τραγούδια αὐτά, ὡς εἰς στερεὰν βάσιν, θὰ προσθήσῃ τὸ Μ. Δ. ἀργότερα καὶ νέα τραγούδια.

Τραγουδεῖ λοιπὸν τὸ ἕνα παιδί μίαν στροφὴν ἐνὸς γνωστοῦ δημῶδου τραγουδιοῦ καὶ ἐπαναλαμβάνουν αὐτὴν ὅλα τὰ ἄλλα ἐν χορῶ. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τραγουδοῦν τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δεκεμβρίου τὰ Χριστουγεννιάτικα καὶ τὰ πρωτοχρονιάτικα κάλανδα, γνωστὰ εἰς αὐτὰ ἀπὸ τὸν προσχολικόν των βίον. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ψάλλουν ἀργότερα τὰ μικρὰ παιδιὰ καὶ τὸ «αἶ γειεαὶ αἶ πᾶσαι» καὶ τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη», ἐπίσης γνωστὰ εἰς αὐτὰ ἀπὸ τὸν προηγούμενόν των βίον. Ἐπίσης κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον τραγουδοῦν τὰ παιδιὰ τὰ λαϊκὰ τραγούδια ταῦτα: τὸ «πάει ὁ παλιὸς ὁ χρόνος», τὸ «στὸν χορὸ τὸν πηδηχτό, τὸ μαντῆλι σοῦ κρατῶ»· τὸ «στὴν Ἄγια Σοφίᾳ ἀγγάντια χορεύουν τὰ εὐζωνάκια», τὸ «νάνι - νάνι, τὸ παιδί κοιμᾶται» καὶ ἄλλα. Ἀργότερα εἰς τὰ προσχολικὰ αὐτὰ τραγούδια τῶν παιδιῶν προστίθενται ἀπὸ τὸ σχολεῖον «τὸ τραγούδι τῆς Πρωτομαγιάς», «τὸ ποντικάκι», «ὁ κόκορας» κ. ἄ.

12. Ἑορταί.

Τέλος σπουδαίαν θέσιν εἰς τὰς ἐργασίας τῆς ἐν λόγῳ τάξεως τοῦ Μ. Δ. κατέχουν αἱ ἑορταί. Αἱ ἑορταί θεωροῦνται ἀπὸ τὸ Μ. Δ. ὡς ἐξόχως κατάλληλο ἄφορμα πρὸς αὐθόρμητον ἐντεταμένην ἐργασίαν τῶν παιδιῶν. Καὶ εἰς τὰς ἑορτάς ξεκινᾷ τὸ Μ. Δ. ἀπὸ τὰς γνωστάς εἰς τὰ παιδιά τοιαύτας. Προσπαθεῖ νὰ συνειθίσῃ αὐτὰ εἰς τὸν ἡμερώτερον καὶ καλαισθητικώτερον ἑορτασμόν αὐτῶν.

Μὲ ἐξαιρετικὴν ἐπιτυχίαν ἐώρτισεν ἐφέτος ἡ πρώτη τάξις τὰ Χριστούγεννά της ἔτσι :

Ἡ Δ'. τάξις τοῦ Προτύπου εἰργάσθη μὲ πολλὴν προθυμίαν ἐπὶ ὀλοκλήρους ἡμέρας καὶ κατεσκεύασε ἀπὸ χαρτόνι, ἀπὸ πηλὸ καὶ μὲ ἄλλα ὕλικὰ τὸ σπήλαιον τῆς **Βηθλεὲμ** μὲ τὴν φάτνην καὶ μὲ τὸ Θεῖον Βρέφος. Ἡ Ε'. τάξις προσέφερε κεριὰ καὶ καραμέλες. Ἡ ΣΤ' ἁγιοβασιλιάτικα δῶρα. Καὶ τὰ μικρὰ παιδιά τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων, μὲ σκεπασμένα τὰ παράθυρα τοῦ δωματίου τῆς τάξεώς των, καὶ ἀναμμένα τὰ κεριὰ, ἔζησαν βαθειὰ τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου· εἶδαν καὶ περιέγραψαν μὲ τὴν ἀφελῆ των γλῶσσαν τὸ σπήλαιον, τὴν φάτνην, τὴν Μητέρα καὶ τὸ Θεῖον Βρέφος· ἔψαλαν τὰ κάλανδα· ἐπῆραν τὰ δῶρά τους καὶ ἔφυγαν γεμάτα ἀπὸ ἀλησμονήτους ἐντυπώσεις καὶ εὐτυχίαν γιὰ τὸ σπίτι τους.

Ἐπίσης μὲ πραγματικὸν ἐνδιαφέρον καὶ μὲ ἀνυπόκριτην χαρὰν ἔλαβε ἡ πρώτη τάξις ζωηρὸν μέρος

εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ ὄλου Προτύπου διὰ τὴν κοινὴν ἑορτὴν τῆς Ἀποκριᾶς. Ἴδου κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ διδασκάλου τῆς ἐν λόγῳ τάξεως κ. Χ. Δ. πῶς ἔγινεν ἡ συμμετοχὴ τῶν μικρῶν παιδιῶν εἰς τὰς ἐργασίας διὰ τὴν παρασκευὴν τῆς ἀνωτέρω κοινῆς ἑορτῆς :

«Ἀπὸ καιροῦ τὰ παιδιά τῆς Α'. τάξεως ἔλεγον μεταξὺ των : «ἐγὼ θάρθω αὐριο ντυμένος παληάτσος»· ἄλλο παιδί ἔλεγε. «καὶ ἐγὼ θάρθω φουστανελλάς»· ἄλλο πάλι ἐρωτοῦσε τὸν δάσκαλο καὶ τοὺς συμμαθητάς του, «ἐμεῖς δὲν θὰ κάνουμε γιορτὴ σὰν οἱ ἄλλες τάξεις ;». Ἔτσι ἐδόθη ἀπὸ αὐτὰ τὰ παιδιά ἡ ἀφορμὴ νὰ γίνῃ σχετικὴ σύσκεψις.

Κατὰ τὴν σύσκεψιν αὐτὴν τὰ μικρὰ παιδιά ἀπεφάσισαν νὰ ρηθοῦν μιὰ μέρα ντυμένα μὲ ἀποκριάτικα φορέματα, νὰ χορέψουν καὶ νὰ τραγουδήσουν τὸν κόκκορα καὶ ἄλλα τραγούδια.

Μιὰ μέρα ἤρθε τυχαίως εἰς τὴν πρώτην τάξιν ἕνα ξένο κοριτσάκι καὶ ἤκουσε τὰ τραγούδια της. Τὰ παιδιά τὴν ἐρώτησαν, ἂν ξέρῃ καὶ αὐτὸ κανένα τραγούδι. Ἡ ἐπισκέπτρια τοὺς εἶπε τὸ τραγούδι «τοῦ γάμου τῶν καβουριῶν». Τὸ τραγούδι αὐτὸ ἤρесе εἰς τὰ παιδιά καὶ μὲ σύντονον ἐργασίαν — εἰς τὴν ὁποίαν ὅλα τὰ παιδιά ἔδειξαν σωστὸ ἐνδιαφέρον — τὸ ἔμαθαν. Ἐπίσης μὲ σύντονον ἐργασίαν ἔμαθαν καὶ ἔψαλαν ἀπὸ κοινοῦ μὲ ὅλα τὰ παιδιά τοῦ Προτύπου τὴν ἐπαθδὸν «τ' ἀηδόνι - τ' ἀηδόνι τ' ἀκοῦτε σεῖς γειτόνοι» καὶ τὸ τραγούδι «μηλίτσα ποῦσαι στὸ γκρεμό».

Ἔτσι ἡ πρώτη τάξις ἐπῆρε μέρος εἰς τὴν κοινὴν ἑορτὴν τῆς ἀποκριᾶς ὡς ἑξῆς :

1. Είργασθη αὐθόρμητα καὶ σύντονα ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας πρὸς ἐκμάθησιν «τοῦ γάμου τῶν καθουριῶν» ἐν μονωδίᾳ καὶ χορῷ.

2. Ἐτραγούδησε «τὸν κόκκορα» ἐν χορῷ.

3. Είργασθησαν ὅλα τὰ μικρά, διὰ τὰ ἐτοιμασθῆ ἢ μεγάλη αἴθουσα, μεταφέροντα καθίσματα, καθαρίζοντα κλπ.

4. Ἐκρατοῦσε τὴν ἐπωδὸν «τὸ ἀηδόνι - τὸ ἀηδόνι». καὶ

5. Ἐτραγούδησε τὴν «μηλίτσα, ποῦσαι σὺ γὰρ μό».

Ἄλλα καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐορτὴν ἐξηκολούθησαν ἐργασίαι τῶν μικρῶν παιδιῶν, σχετικαὶ πρὸς αὐτήν. Καθόσον ἐπὶ μίαν σχεδὸν ἐβδομάδα ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐορτὴν τὰ παιδιά διηγοῦντο αὐθόρμητα καὶ ἐξωγράφιζαν κατὰ τρόπον ἄξιον μεγάλης προσοχῆς τὰς πολλὰς καὶ ζωηρὰς ἐντυπώσεις τῶν ἀπὸ τὴν γενομένην ἐορτῆν.

Τέλος μὲ τὸν ἴδιον τρόπον ἔλαβον τὰ παιδιά τῆς Α΄ τάξεως μέρος καὶ εἰς τὴν κοινὴν ἐορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, εἰς τὸν ἐορτασμὸν τοῦ Πάσχα, τῆς Πρωτομαγιάς κτλ.

Εἰς τὴν δευτέραν τάξιν

Αὐθόρμητοι διηγήσεις.

Καὶ εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν αἱ αὐθόρμητοι διηγήσεις τῶν παιδιῶν ἀποτελοῦν τὴν βάσιν τῆς ἐνιαίας ἐργασίας αὐτῶν. Καὶ ὅπως εἰς τὴν πρώτην, ἔτσι καὶ εἰς τὴν δευτέραν τάξιν αἱ αὐθόρμητοι διηγήσεις τῶν παιδιῶν, ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου των, ἄλλοτε παίρνουν θρησκευτικὴν, ἄλλοτε ἀριθμητικὴν, ἄλλοτε ἀναγνωστικὴν καὶ ἄλλοτε ἄλλην χροιάν.

Ὡσαύτως καὶ εἰς τὴν δευτέραν τάξιν αἱ διηγήσεις τῶν παιδιῶν καταλαμβάνουν δέκα ἕως δεκαπέντε λεπτὰ τῆς διδακτικῆς ὥρας· κατὰ τὸν ἄλλον χρόνον τὸ κάθε παιδί ἐκτελεῖ ἐλεύθερα πηλοπλαστικὴν, ἐργασίαν μὲ κύβους, ἰχθυογραφίαν, χαρτοκολλητικὴν, κ. ὅ κ., τὸ κάθε ἓνα σύμφωνα μὲ τὴν ἀτομικότητά του.

Ἀνάγνωσις καὶ ἀριθμητικὴ.

Καὶ εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν καὶ ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ ἀριθμητικὴ θεωροῦνται σπουδαῖαι καὶ ὑποχρεωτικαὶ δι' ὅλα τὰ παιδιά ἐργασίαι, χωρὶς ξεχωριστοὺς ἰδικούς των σκοπούς. Ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ ἀρίθμησις θεωροῦνται καὶ ἐδῶ ὡς μέσα πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν χρησίμων διὰ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν

πνευματικῶν ἰκανοτήτων τῶν παιδιῶν. Ὡς φυσικὸν δὲ ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης ἐργασίας προκύπτει ἡ ἀπόκτησις ὑπὸ τῶν παιδιῶν τῆς ἰκανότητος νὰ ἀναγινώσκουν ἐλεύθερα καὶ νὰ ἀριθμοῦν.

Διὰ ταῦτα καὶ ἐδῶ τόσον ἡ ἀνάγνωσις, ὅσον καὶ ἡ ἀρίθμησις δὲν διαρκοῦν ἐξ ἴσου δι' ὅλα τὰ παιδιά. Ἐπειδὴ ἡ μὲν κοινὴ ἀναγνωστικὴ καὶ ἀριθμητικὴ ἐργασία διαρκεῖ δεκαπέντε περίπου λεπτά· ἔπειτα τὰ ἀσθεέστερα παιδιά παίρνουν καὶ σχετικὰς ἀτομικὰς βοηθείας.

Ὡσαύτως καὶ εἰς τὴν δευτέραν τάξιν οὔτε ἡ ἀνάγνωσις, οὔτε ἡ ἀριθμητικὴ γίνονται εἰς ἰδιαιτέρας ὥρας, οὔτε καὶ αἱ διάφοροι ἀριθμητικαὶ πράξεις καὶ τὰ διάφορα κεφάλαια τοῦ ἀναγνωστικοῦ ἀναγινώσκονται κατὰ μίαν ὠρισμένην σειρὰν, π. χ. κατὰ τὴν σειρὰν τοῦ βιβλίου. Ἄντὶ τούτου αἱ πράξεις τῆς ἀριθμητικῆς καὶ τὰ κεφάλαια τοῦ βιβλίου καὶ ὁ χρόνος τῆς ἀσχολίας μὲ τὰς ἐργασίας αὐτὰς καθορίζονται ἀπὸ ἀφορμὰς, πὺν παρέχουν αἱ αὐθόρμητοι διηγήσεις τῶν παιδιῶν.

Καὶ τέλος καὶ εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας τῆς ἀναγνώσεως γίνεται σύμφωνα μὲ τὰ πορίσματα τῶν πειραματικῶν δοκιμῶν τῆς ἀναγνώσεως. Ἦτοι πρῶτα καλοῦνται τὰ παιδιά εἰς ἀπ' εὐθείας καθολικὴν ἀντίληψιν τῶν λέξεων καὶ προτάσεων, εἰς ἄμεσον κατὰ συμπερασμὸν ἀνάγνωσιν, ἢ ἄλλως εἰς κατὰ διαίσθησιν ἀνάγνωσιν· καὶ μόνον ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν καλοῦνται τὰ παιδιά εἰς ἰδιαιτέραν μακρὰν καὶ λεπτομερεῖ παρρητήρησιν

διαφόρων ἀναγνωσθεισῶν νέων ἢ δυσκολοπροφέρτων λέξεων.

Καὶ συγκεκριμένως ἡ ἀνάγνωσις εἰς τὴν δευτέραν τάξιν γίνεται ἔτσι :

Ὁ διδάσκων διηγεῖται λεπτομερῶς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀναγνωσθησομένου κεφαλαίου, προσέχων κυρίως νὰ τονίξῃ τὰς ἀγνώστους καὶ δυσκολοπροφέρτους λέξεις. Τοῦτο γίνεται μὲ τὸν σκοπὸν νὰ διευκολύνῃ τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν ἐκ φύσεως κατὰ συμπερασμὸν γιγνομένην ἀνάγνωσιν. Τὴν προδιήγησιν τοῦ διδασκάλου ἐπαναλαμβάνουν δυὸ - τρεῖς μαθηταί. Ἐπειτα γίνεται ἀνάγνωσις ἀπὸ τὸ βιβλίον ὡς ἑξῆς : ὁ διδάσκαλος, μὲ πολὺ ἑλαφρὰ κτυπήματα τοῦ μολυβιοῦ εἰς τὸ τραπέζι, προκαλεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ ἀναγνώσουν ἐν χορῶ μίαν-μίαν λέξιν καὶ ἐνίοτε δύο ἢ καὶ τρεῖς, ἀναλόγως τῆς ἀνάγκης. Ἀφοῦ ἡ τοιαύτη ἀνάγνωσις ἐπαναληφθῆ μίαν ἢ δύο φορὰς ἀκόμη, ἀκολουθεῖ ἀνάγνωσις ὑπὸ μεμονωμένων μαθητῶν. Ἐδῶ δίδεται προσοχή, ὥστε νὰ ἀναγνώσουν πρῶτα οἱ ἰκανώτεροι καὶ ἔπειτα οἱ ἄλλοι μαθηταί. Ὑστερα ἀπὸ τὴν τοιαύτην ἀνάγνωσιν ὀλοκλήρου τοῦ τεμαχίου καλοῦνται οἱ μαθηταί νὰ ἀποδώσουν, ὅσον νόημα ἤμποροῦν. Καὶ τέλος καλοῦνται νὰ παρατηρήσουν καλὰ καὶ λεπτομερῶς τὰς νέας ἢ δυσκολοπροφέρτους λέξεις. Αὗται συλλαβίζονται, γραμματίζονται καὶ γράφονται ἀπὸ τοὺς ἰδίους μαθητὰς εἰς τὸν πίνακα. Τὰ τυχόν σφάλματα διορθώνονται ἀπὸ μαθητὰς. Ἄν δὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀναγνωσθέντος κεφαλαίου εἶναι

δραματικόν, γίνεται καὶ μικρὰ δραματοποιήσεις, ὑποδυομένων τῶν μαθητῶν τὰ διάφορα πρόσωπα.

Γραφή

Εἰς τὴν γραφὴν ἓνα παιδί φτειάνει ἀσαφῆ ὀρθοσκαλίσματα. Ὁ διδάσκαλός του τοῦ λέγει: «καὶ τώρα μπορεῖς λίγο νὰ γράφης» ἀλλὰ προσπάθησε σιγὰ σιγὰ νὰ κάνῃς τὸ γράψιμό σου ὠραῖον». Εἰς ἓνα ἄλλο: «δοκίμασε τώρα νὰ γράψῃς μεγαλύτερα καὶ στρογγυλότερα γράμματα». Τὸ Μ. Δ. θὰ ἤθελεν νὰ τονίσῃ ἐντόνως, ὅτι ὄχι μόνον εἰς τὰ πειραματικὰ σχολεῖα, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλα γενικῶς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἤμπορεῖ ὁ διδάσκαλος, ἂν θέλῃ, νὰ χρησιμοποιῇ εἰς τὰς κρίσεις του διὰ τὰς ἐργασίας τῶν μαθητῶν αὐτὰ τὰ ἐλαστικὰ μέτρα μὲ καλὰ ἀποτελέσματα ὡς πρὸς τὰς ἀτομικότητας τῶν παιδιῶν.

Χρωματοχαρτοκολλητική.

Ἔρχεται ἡ ἀνοιξίς. Τὰ παιδιὰ τῆς Β' τάξεως βγαίνουν ἔξω μὲ τὸν διδάσκαλόν των νὰ χαροῦν τὰ πρῶτα λουλούδια τῆς. Τὰ βλέπουν καὶ δὲν τὰ χορταίνουν. Τώρα τὸ Μ. Δ. τοὺς μοιράζει χρωματιστὰ χαρτιά. Ἀρχίζει νέα ἀσκήσις· ἀσκήσις εἰς τὸ νὰ κόπτουν καὶ νὰ κολλοῦν μικρὰ χάρτινα χρωματιστὰ λουλουδάκια.

Ἡ ἐργασία αὐτὴ γίνεται ὡς ἑξῆς :

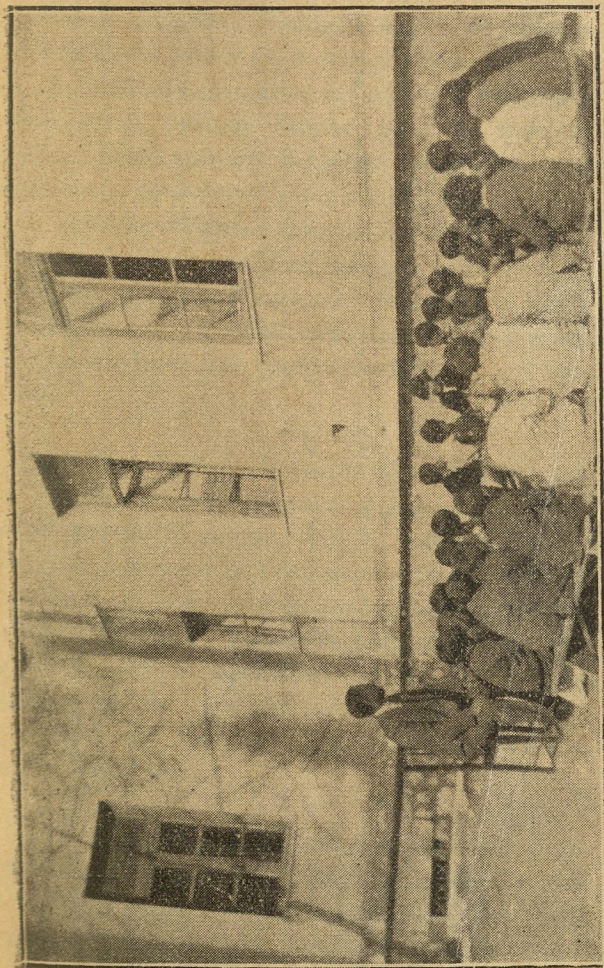
Εἰς τὴν ἀρχὴν τὰ παιδιὰ δὲν ἔχουν περιορισμοὺς εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν χρωματιστῶν χαρτιῶν καὶ εἰς τὸ κό-

ψιμο. Ἀπὸ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν βγαίνουν λουλούδια μὲ σχήματα κατὰ τύχην. Μονάχα, πού ἀναπτύσσεται ἡ συνειδητὴ θέλησις πρὸς ἐργασίαν, καὶ πού ἀσκοῦν τὰ παιδιὰ μὲ χαρὰν τὰ δάκτυλά των. Ὑστερα ἀφήνεται ἡ τυχαία ἐργασία· εἶναι καιρὸς νὰ ἀρχίσῃ ἄλλη ἐργασία μὲ συγκεντρωμένην προσοχήν. Τώρα τὰ παιδιὰ ἀρχίζουν νὰ κόπτουν χαρτάκια μὲ ὠρισμένα σχήματα: ἄλυσσιδες ἀπὸ στρογγυλά, ἀπὸ ἀμυγδαλωτά, ἀπὸ ἀστροειδῆ, ἀπὸ σταυροειδῆ καὶ ἄλλα σχήματα. Διὰ νὰ ἐπιτύχουν αἱ ἄλυσσιδες χρειάζεται πολὺ μεγάλη προσοχὴ εἰς τὸ δίπλωμα καὶ εἰς τὸ κόψιμο· ἄλλως βγαίνουν χωρισμένα τὰ κομμάτια. Τέλος ὁ διδάσκαλος τοποθετεῖ ἓνα ἀληθινὸ μπουκέτο μακροῦ. Τὰ παιδιὰ δὲν βλέπουν πλέον ἐπὶ μέρους σχήματα· βλέπουν μόνον χρώματα ἀφθονα σκορπισμένα. Πλέκουν ἀπὸ στενὰς λωρίδας χρωματιστῶν χαρτιῶν ἓνα μπουκέτο μὲ σκορπισμένα χρώματα· ἐπίσης ἄλλο μπουκέτο, πού ἔχει εἰς τὸ μέσον ἓνα χρώμα, καὶ ὕστερα ἓνα γῦρον ἀπὸ ἄλλο χρώμα καὶ παραπέρα τρίτον γῦρον μὲ νέον χρώμα κ, ὁ, κ. Αἱ ἐργασίαι αὗται γίνονται κατ' ἀρχὰς καθ' ὁμάδας, ὕστερα ἠμπορεῖ καὶ κάθε παιδάκι χωριστὰ νὰ κάνῃ τὸ μπουκετάκι του. Καὶ ἔδῳ κατ' ἀρχὰς τὰ παιδιὰ *ἐκλέγουν* ἐντελῶς ἐλεύθερα καὶ *κανονίζουν* πάλιν ἐντελῶς ἐλεύθερα τὸ μέγεθος, τὸ χρώμα καὶ τὸ σχῆμα τῶν μπουκέτων των. Εἰς τὰς διαφορὰς τῶν σχημάτων καὶ τῶν χρωματισμῶν τῶν μπουκέτων φαίνεται ἡ διαφορετικὴ κρίσις καὶ ἡ διαφορετικὴ δεξιότης, καὶ ἐν γένει ἡ διαφορετικὴ ἀτομικότης κάθε παιδιοῦ. Ἀργότερα ὀρίζεται εἰς τὰ παιδιὰ νὰ ἐκλέγουν καὶ χρησιμοποιοῦν ἀπὸ περισσότερα χρώ-

ματα μόνον τρία τοιαῦτα κατ' ἔλευθέραν ἐκλογὴν. Ἡ διαφορτικὴ ἀτομικότης τῶν παιδιῶν φαίνεται καὶ εἰς τὴν διαφορτικὴν ἐκλογὴν τῶν τριῶν χρωμάτων. Τὸ τριανταφυλλί χρῶμα ἀρέσει πολὺ εἰς τὰ περισσότερα παιδιά. Εἰς τὰ ἄλλα ὅμως χρώματα ὑπάρχουν μεγάλαι διαφοραί. Ἐπάνω εἰς ἓνα τραπέζι εἶναι ἡ ἀλευκόλλα. Ἀπὸ αὐτὴν παίρνει κάθε παιδάκι εἰς ἓνα χαρτάκι μὲ ἓνα σπύργο. Κάθε παιδάκι ἔχει μπροστά του ἓνα ψαλιδάκι καὶ μίαν βελόνα, γιὰ νὰ σηκῶνῃ τὰ χαρτάκια. Τὸ κόψιμο καὶ τὸ κόλλημα γίνεται μὲ μεγάλην προσοχήν. Εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ἠμποροῦν τὰ παιδιά νὰ ἐργασθοῦν ὥρας ὀλοκλήρους μὲ μεγάλην χαρὰν.

Μεγάλην χαρὰν εὐρίσκουν καὶ τὰ παιδιά τῆς Β'. τάξεως εἰς τὸ κόψιμο καὶ κόλλημα διαφόρων εἰκόνων ἀπὸ περιοδικὰ ἢ ἑφημερίδας. Κόπτουν κατ' ἔλευθέραν ἐκλογὴν καὶ τὰς κατατάσσουν σύμφωνα μὲ τὴν διαφορτικὴν τῶν ἀτομικότητα εἰς λευκὰ τετράδια. Ἄλλα κόπτουν εἰκόνας ἀπὸ ἀνθρώπους καὶ κατατάσσουν χωριστὰ τοὺς ἀνδρας, χωριστὰ τὰς γυναῖκας καὶ χωριστὰ τὰ παιδιά. Ἄλλα πάλιν κόπτουν εἰκόνας ἀπὸ ζῶα καὶ κατατάσσουν χωριστὰ τὰ πουλιά, χωριστὰ τὰ τετράποδα καὶ χωριστὰ τὰ ἔντομα. Καὶ ἄλλα τέλος κόπτουν εἰκόνας ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν φυτῶν καὶ κατατάσσουν χωριστὰ τὰ ἄνθη, χωριστὰ τοὺς καρποὺς κ. ο. κ.

Τὸ Μ. Δ. προσεπάθησε νὰ καταστήσῃ συνειδητὸν εἰς τὰ παιδιά, ὅτι εἶναι πολὺ ὠραῖον, πού κάθε ἓνα κάνει κατὰ πολὺ διαφορτικὸ ἀπὸ τὰ ἄλλα. Προσεπά-

Τάξις Β', Αὐθόρμητος διήγησις.

θηκε επίσης να τὰ κάνη να χαίρωνται διὰ τὴν ἐσωτερικὴν δύναμιν καὶ ἰκανότητα, ποὺ ἔχουν να κάνουν διαφορετικὰ πράγματα. Ἡσθάνθη πολλὴν εὐχαρίστησιν, ὅταν ἔβλεπε, πόσῃ ὥρᾳ σταματοῦσαν τὰ παιδιὰ πρὸ τῶν διαφόρων χρωμάτων καὶ πρὸ τῶν διαφόρων εἰκόνων, πόσας δοκιμὰς ἔκαναν πρὸ τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν καὶ πόσῃ κριτικὴν ἐνέργειαν κατέβαλαν πρὸ τῆς ὀριστικῆς χρησιμοποίησεως αὐτῶν. Καὶ τέλος τὸ Μ. Δ. ἠσθάνθη ἀληθινὸν θαυμασμόν, ὅταν εἶδε, τὸ τόσο ζωηρὸν ξύπνημα τῆς κρίσεως τοῦ κάθε παιδιοῦ, ποὺ ἐφαίνετο εἰς τὴν ἰδιόμορφην ἐκλογὴν καὶ ἐργασίαν, ἀκόμα καὶ τοῦ πλέον καθυστερημένου παιδιοῦ, χωρὶς κανένα ἴχνος ἀπὸ τυφλὴν ἀπομίμησιν ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

Τὰ προϊόντα ἀπὸ τὴν ἐργασίαν τῶν ἐπταετῶν αὐτῶν παιδιῶν εἶναι πολὺ σημαντικὰ. Κατὰ τὰ ἐπόμενα σχολικὰ χρόνια τὰ παιδιὰ αὐτὰ θὰ κατασκευάσουν, προφανῶς, πράγματα μὲ πολὺ περισσοτέραν τεχνικὴν τελειότητα. Ὡς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν ὅμως περιεχόμενον, δηλ. ὡς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, ὡς πρὸς τὴν χαρὰν, ὡς πρὸς τὴν προθυμίαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐργάσθησαν καὶ ὡς πρὸς τὴν σκέψιν, ποὺ κατέβαλαν, τὰ μεταγενέστερα ἔργα των δὲν θὰ εἶναι ἀνώτερα τῶν σημερινῶν των.

Καὶ ὅπως διὰ τὴν ἀνοιξιν, ἔτσι καὶ δι' ὅλα τὰ περιστατικὰ τῆς ζωῆς των. Ἡ χαρὰ τῶν παιδιῶν, διὰ νὰ τὰ διηγῶνται καὶ νὰ τὰ παραστήσουν ὅλα, χωρὶς περιορισμοὺς καὶ χωρὶς ἀντιγραφὴν ἀπὸ ὑποδείγματα,

εἶναι μεγάλη. Καὶ ἡμέραν μὲ τὴν ἡμέραν ἢ χαρὰ αὐτῶν διὰ τὰ χρώματα καὶ τὴν μορφήν, διὰ ἐποπτικὴν παρατήρησιν τῶν φαινομένων, διὰ καλύτεραν χρησιμοποίησιν τῶν ἐργαλείων καὶ τῶν μέσων τῆς παραστάσεως, ἐγίνετο ἀκόμη μεγαλύτερα.

Ζωγραφικὴ.

Τὸ 4ον κεφάλαιον ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸν τοῦ Π. Χαρίση «ἀποκριές» ἢ τὸ 62ον κεφάλαιον ἀπὸ τὸ αὐτὸ ἀναγνωστικὸν «τὸ φθινόπωρον» δίνουν ἀφορμὴν εἰς τὴν τάξιν νὰ ὁμιλήσῃ γιὰ τραγούδια, γιὰ χαρές, γιὰ μετῆμφισμένους, ἢ γιὰ φρούτα, γιὰ χρυσάνθεμα κτλ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ὁμιλίαις τὰ παιδιὰ κάνουν τότε καὶ χρωματιστὰς εἰκόνας μὲ διηγῆσεις. Τότε ζωγραφίζονται αἱ πρῶτες κυρίως ἐξοχές: λουλούδια, ἀμπέλια, δένδρα, ὕστερα ἕνας κενὸς χώρος εἰς τὸ χαρτί καὶ ἐπάνω σκοτεινὲς καμπύλες γιὰ τὰ βουνά. Ὁ διδάσκαλος ὑποδεικνύει εἰς μερικὰ παιδάκια τὴν πλήρωσιν τοῦ κενοῦ χώρου εἰς τὸ χαρτί. Ἀλλὰ τότε παρατηρεῖ μὲ τρόπον, πόσον ἀταίριαστο καὶ χωρὶς νόημα ἦταν μέσα εἰς τὴν ὄλην εἰκόνα τοῦ παιδιοῦ τὸ γέμισμα αὐτὸ κατὰ τὴν ξένην ὑπόδειξιν. Κάποτε ὁ διδάσκαλος βοηθεῖ καὶ κανένα παιδί· ἀλλὰ τότε μόνον, ὅταν τὸ ἴδιο τὸ παιδί ζητῇ τὴν βοήθειά του.

Ἔτσι διάφορα περιστατικὰ ἀπὸ φρόνιμα καὶ ἀπὸ ἄτακτα παιδιὰ, ἀπὸ οἰκεία καὶ ξένα πρόσωπα, ἀπὸ γνωστὰ ζῶα κλπ. παρέχουν ποικίλας ἀφορμὰς δι' ἀτομικῆς ζωγραφίης. Ἐνα λοιπὸν παιδί ζωγραφίζει

τὸν συμμαθητὴν του Κώστα, ποὺ ἀνεβαίνει ἐπάνω εἰς τὸ δένδρον καὶ τὴν μητέρα του, ποὺ τὸν φωνάζει νὰ κατεβῇ· ἄλλο παιδί ζωγραφίζει τὸν μπάριμπα Σπύρο τὸν μανάβη, ποὺ σύρει τὸ φορτωμένο γαϊδουράκι του· ἄλλο ζωγραφίζει τὸν γείτονά του, τὸν κύρ-Κώστα, ποὺ ἀρμέγει τὴν ἀγελάδα του· ἕνα ἄλλο τὴν Μαρία, τὴν ἀδελφή του, ποὺ ρίχνει κριθαράκι εἰς τίς κόττες, καὶ εἰς ἄλλα ἀληθινὰ καὶ φανταστικὰ πουλιά, μὲ χρωματιστὰ πτερά κλπ. Τὸ παραμῦθι τοῦ κοντορεβιθούλη, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ κοντορεβιθούλης ἐγεννήθη ἀπὸ ἕνα λαμπρὸ λουλούδι, δίνει ἐξόχως εὐχάριστην ἀφορμὴν, διὰ πολὺν μάλιστα καιρὸν, εἰς τὴν ἐφευρετικὴν ἱκανότητα τῶν παιδιῶν, νὰ φαντάζονται καὶ νὰ ζωγραφίζουσι τέτοια λουλούδια.

Ζωγραφίζουσι ἐπίσης τὰς ὥρας τῆς ἡμέρας, τὴν 8ην πρωϊνὴν, τὸ μεσημέρι, τὸ βράδυ, μὲ κίνησιν καὶ μὲ ζωντανὰ περιστατικὰ. Ζωγραφίζουσι ἀκόμη δύο σπίτια, ποὺ τὸ ἕνα φαίνεται κοντὰ καὶ τὸ ἄλλο μακρυνά. Ἐνα παιδί φτειάνει δύο ὅμοια σπίτια, μὲ ἕναν δρόμον εἰς τὸ μέσον· ἄλλο φτειάνει τὸ μακρυνὸ σπίτι νὰ σκεπάσεται ἐν μέρει ἀπὸ τὸ πλησιέστερον· ἄλλο φτειάνει τὸ μακρυνὸ σπίτι μικρότερον· ἄλλο φτειάνει τὸ μακρυνὸ μὲ λεπτεῖς γραμμῆς. Ὑστερα ἀπὸ τὰς δοκιμὰς αὐτὰς παιδιὰ καὶ διδάσκαλος πηγαίνουν ἔξω καὶ παρατηροῦν.

Ἔτσι ἄνθη, δένδρα, φύσις, ζῶα, ὁ ἄνθρωπος, ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸν κύκλον τῶν ἐργασιῶν τῶν παιδιῶν τῆς δευτέρας τάξεως. Τὰ θέματα αὐτὰ θὰ ἐμ-

φανισθοῦν προφανῶς καὶ κατὰ τὰ ἄλλα χρόνια. Ἄλλὰ εἰς τὰς χρονικὰς αὐτὰς περιόδους ἢ ἀντίληψις τῶν παιδιῶν καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὅποιον θὰ παριστάνουν τότε τὰ θέματά των, θὰ εἶναι ὁλονὲν διαφορετικά. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ θὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν παιδιῶν, δηλ. ἀπὸ τὴν βαθμιαίαν ὀριμότητα τοῦ πνεύματός των καὶ ἀπὸ τὸν προοδευτικὸν πλουτισμὸν τῶν ψυχικῶν περιστατικῶν των, μέσα εἰς τὰ ὅποια θὰ περιλαμβάνωνται, φυσικά, καὶ τὰ περιστατικά ἀπὸ τὴν τωρινὴν σχολικὴν των ζωὴν.

Καὶ εἰς τὴν δευτέραν τάξιν δὲν ἀντιγράφουν ἀπὸ ὑποδείγματα ἢ ἀπὸ σχέδια τοῦ διδασκάλου. Ὡσαύτως δὲν ἔχουν κανόνας συμμετρίας. Τὰ παιδιά ἔχουν μέσα των, βεβαίως ἀπὸ τὸ σπῆτι των, κάποιον σχῆμα ἀνθρώπου, δένδρου, σπιτιοῦ κλπ. ἀλλὰ ἀπὸ συμμετρίαν δὲν ἔχουν καμμίαν ἢ ἐλαχίστην γνῶσιν. Τὴν συμμετρίαν θὰ τὴν ἀνακαλύψουν τὰ παιδιά μόνα των καὶ βαθμιαίως, μὲ τὴν προσεκτικὴν καὶ ἐπανειλημμένην παρατήρησιν τῆς φύσεως καὶ μὲ τὴν καθημερινὴν ἄσκησιν πρὸς ἀπόδοσιν αὐτῆς.

Σπανίως κατὰ τὴν διδασκαλίαν δείχνονται εἰκόνες εἰς τὰ παιδιά. Ἡ παρατήρησις τῆς πραγματικότητος, ἡ μνήμη καὶ ἡ φαντασία πρέπει νὰ ἀποτελοῦν τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον τῶν παιδιῶν. Αἱ εἰκόνες καὶ ὅταν ἀκόμη εἶναι ὀπωσδήποτε καλαί, ἀδυνατίζουν ἢ ἐπισκοπεῖται εὐκόλως τὴν παρατήρησιν καὶ τὴν ἀντίληψιν τῆς πραγματικότητος, τὴν ζωντανὴν ἀνάμνησιν καὶ τὴν φαντασίαν καὶ τὰς ἀντικαθιστοῦν μὲ ἓνα πενιχρὸν αἰ εὐκόλον σχῆμα.

Εἶναι πολὺ λυπηρὸν, ὅταν ἀκούωνται γονεῖς, ἀκόμα δὲ καὶ διδάσκαλοι, νὰ λέγουν, ὅτι τὰ παιδάκια των, δύο-τριῶν ἐτῶν ἀκόμα, ἀναγνωρίζουν τὰς φωτογραφίας τῆς μητέρας καὶ τῶν ἄλλων οἰκειῶν, ἢ τὰς εἰκόνας τῶν ἀντικειμένων τοῦ σπιτιοῦ. ἴσως μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν δὲν κάνουν τίποτε ἄλλο, παρὰ συνειθίζουν τὰ παιδιά νὰ ταυτίζουν τὰς φτωχικάς, στερεοτύπους, νεκράς καὶ πολλάκις κατωτάτης τέχνης εἰκόνας, μὲ τὰς γεμάτας ἀπὸ ζωῆν καὶ διαρκῶς πλουτιζομένης ζωντανὰς ψυχικάς ἐντυπώσεις.

ἴσως θὰ ἦτο ἔδῳ κατάλληλος περίστασις νὰ ὑποδειχθῆ καὶ ἓνα ἄλλο κακό, ποὺ κάνουν πολλοὶ εἰς τὰ μικρὰ παιδιά: τὰ μικρὰ δηλ. παιδιά ἐπαναλαμβάνουν μηχανικῶς καὶ ἀσυνειδήτως εὐκόλα τὰς λέξεις καὶ τὰς κινήσεις τῶν ἄλλων. Ἐχουν δηλ. εἰς μὲγάλον βαθμὸν ἀνεπτυγμένην τὴν ιδιότητα τῆς ἀπομνημονεύσεως καμμήσεως. Εἰς τὰς ιδιότητας αὐτὰς στηριζόμενοι πολλοὶ γονεῖς καὶ πολλοὶ διδάσκαλοι τρέφουν τὰ παιδιά μὲ ἀφρημένας λέξεις ἀγνώστων πραγμάτων καὶ τὰ ἀναγκάζουν νὰ ἐπαναλαμβάνουν αὐτάς, ἢ καὶ ὀλόκληρα ἀκατάληπτα ποιήματα, ἀντὶ νὰ φέρουν αὐτὰ εἰς ἀπ' εὐθείας σχέσεις μὲ τὰ πράγματα, μὲ τὴν μορφήν των, μὲ τὰς κινήσεις, μὲ τοὺς ἤχους των. Πόσον πολλὰ καὶ μεγάλα ἀποτυχία προέρχονται ἀπὸ αὐτὸν τὸν τρόπον! Διὰ τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς διδασκάλους καμμία τέχνη δὲν εἶναι δυσκολωτέρα ἀπὸ τὴν τέχνην τοῦ περιμένειν.

Εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν ἰχνογραφεῖ ἐνίοτε καὶ ὁ διδάσκαλος. Ἡ ἰχνογραφησις αὐτοῦ γίνεται μὲ μόνον τὸν

σκοπὸν νὰ ἀφυπνίσῃ εἰς τὰ παιδιὰ τὴν χαρὰν πρὸς παράστασιν τῶν ἀτομικῶν των ἐντυπώσεων μὲ τὸν τρόπον αὐτόν. Διὰ τοῦτο γίνεται αὕτη μόνον σπανίως. Ἐκτὸς τούτου ἡ ἰχνογράφησις τοῦ διδασκάλου γίνεται πεταχτὰ καὶ σβύνεται γρήγορα. Ποτὲ δὲν ἐμφανίζεται αὕτη ἀμέσως πρὸ τῆς ἰχνογραφήσεως τῶν μαθητῶν. Ἡ ἰχνογράφησις τοῦ διδασκάλου γίνεται πολὺ προτιήτερα καὶ μάλιστα πάντοτε εἰς σχέσιν καὶ ἀποψιν διαφορετικὴν ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῶν παιδιῶν. Ἔτσι ἀποκλείεται ὁ κίνδυνος τοῦ νὰ στηρίζωνται τὰ παιδιὰ ἐπάνω εἰς τὴν ἰχνογράφησιν τοῦ διδασκάλου κατὰ τὰς ἀτομικὰς των ἐργασίας. Κατ' αὐτὴν τονίζεται ἐπίσης εἰς τὰ παιδιὰ πάντοτε, ὅτι καὶ ἡ ἰχνογράφησις τοῦ διδασκάλου εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς τρόπους, πὸν ἡμποροῦν νὰ ἀντιληφθοῦν καὶ νὰ παραστήσουν τὰ ἀντικείμενα: «*στὸν καθένα ὑπάρχει καὶ διαφορετικὸς*». Παντοῦ καλλιεργεῖται ἡ χαρὰ διὰ τὴν προσωπικὴν ἰδιορρυθμίαν καὶ τὴν ποικίλιαν τῶν ἀποτελεσμάτων. Παντοῦ ἐπιδιώκεται ἡ ἀφυπνίσις τῆς ἀτομικότητος.

Ὁ μόνος κανὼν τῆς ἐργασίας εἰς τὰς ἐν λόγῳ τάξεις εἶναι: «*κάνε ἐκεῖνο, πὸν θέλεις· θέλε ὅμως τὸ ἔργον σου, ὅσον τὸ δυνατόν καλύτερο καὶ ἀκριβέστερον*». Πρὸς μόρφωσιν τῆς κρίσεως τῶν παιδιῶν, μέσα εἰς αὐτὸν τὸν κανόνα, ἀπευθύνεται συνήθως ἡ κάτωθι ἐρώτησις, μὲ προσπάθειαν νὰ προσαρμόζεται αὕτη ὅσον τὸ δυνατόν προσεκτικώτερα στὴν ἀτομικότητα τοῦ κάθε παιδιοῦ: «*ἔγινε τὸ ἔργον σου ἔτσι, ὅπως ἤθελες νὰ τὸ κάνης*». Εἰς πολλὰς περιστάσεις δὲν λέ-

γεται καὶ δὲν θίγεται τίποτε ἀπὸ τὴν ἐργασίαν τῶν παιδιῶν.

Ἑορταί.

Μεγίστην εὐχαρίστησιν εὐρίσκουν καὶ τὰ παιδιὰ τῆς δευτέρας τάξεως εἰς τὰς ἐργασίας διὰ τὰς ἐορτάς. Καὶ εἰς τὰς ἐργασίας αὐτάς ἡ αὐθορμησία τῶν παιδιῶν ἀφήνεται ἐντελῶς ἐλευθέρα. Ἡ μόνη προσπάθεια τοῦ σχολείου καὶ εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἐπικρατῇ κατὰ τὰς ἐργασίας αὐτάς καλαισθησία καὶ ἡμερότης καὶ εἰρηνικὴ συνεργασία μεταξὺ τῶν παιδιῶν. Καὶ συγκεκριμένως ἰδοὺ πῶς περιγράφει ὁ διδάσκαλος τῆς δευτέρας τάξεως τὰς αὐθορμήτους ἐργασίας καὶ τὴν χαρὰν τῶν παιδιῶν του διὰ τὴν κοινὴν ἐορτὴν τῆς ἀποκρηῆς:

«Ἐνα παιδί ἤξερε ἀπὸ τὸ σπίτι του καὶ τραγουδοῦσε τὸ τραγοῦδι «*μηλίτσα ποῦσαι στὸ γκρεμό*». Μιὰ ἡμέρα κατὰ τὸ φθινόπωρο τὸ ἐτραγουδῆσε εἰς ὅλην τὴν τάξιν. Τότε ὅμως τὰ παιδιὰ εἶπαν, πῶς αὐτὸ εἶναι ἀποκρηάτικο. Ὅταν ἄρχισαν οἱ ἀποκρηῆς θυμήθηκαν τὰ παιδιὰ τὸ ἀποκρηάτικο τραγοῦδι τῆς μηλίτσας καὶ ζήτησαν ἵπὸ τὸν συμμαθητὴν τους νὰ τοὺς τὸ τραγουδήσῃ. Σιγὰ-σιγὰ, τὸ ἔμαθε νὰ τὸ τραγουδῇ ὅλη ἡ τάξις. Καὶ ὅταν εἶδαν τὴν Ε' καὶ τὴν Στ' τάξιν νὰ χορεύῃ τὸ γαϊτανάκι, ἐσκέφθησαν καὶ αὐτὰ νὰ βοηθήσουν, τραγουδῶντας «*τὴ μηλίτσα*». Σιγὰ-σιγὰ ἀπὸ τὴν Βαν τάξιν ἐπῆρε τὸ τραγοῦδι ὅλο τὸ Πρότυπον.

Ἐκτὸς ἀπὸ τῆ μηλίτσα ἐρώτησα τὰ παιδιά, ἂν ξέ-
ρουν καὶ κανένα ἄλλο ἀποκρηάτικο τραγούδι. Τότε ὁ
μικρὸς μαθητὴς Χ. . . μᾶς ἐτραγούδησε «τὴ σιτάχτη
ἀνακάτενα καὶ βροῖκα ἕνα βελόνι». Ἦταν καὶ ἀστεῖο
καὶ ἄρσεσε πολὺ εἰς τὰ παιδιά. Σιγὰ - σιγὰ ἔμαθαν νὰ
τὸ τραγουδοῦν καὶ νὰ τὸ χορεύουν ὅλα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τραγούδια τὰ παιδιά ἔκαναν γιὰ
τὴν ἑορτὴν καὶ πολλὰ χειροτεχνικὰ ἔργα. Ἔτσι π. χ.
δέκα παιδιά ἔκαναν 20 μέτρων ἄλυσσιδες ἀπὸ χρω-
ματιστὰ χαρτιά, γιὰ νὰ στολίσουν τὴν αἴθουσαν. Ἐνα
ἄλλο παιδί ἔκανε ἀπὸ χαρτόνι ἕναν εὔζωνα καὶ τὸν
ἔντυσε μὲ χρωματιστὸ χαρτί. Καὶ ἄλλα παιδιά ἔφτια-
σαν ἀπὸ χαρτόνι μᾶσκες, καπέλλα πιερρότων, περικε-
φαλαῖες κλπ., τὰ ἔθραψαν καὶ τὰ ἔντυσαν μὲ χρωμα-
τιστὸ χαρτί, γιὰ τὰ παιδιά, πού δὲν θὰ εἶχαν ρούχα
νὰ φορέσουν. Διὰ τὰς ἐργασίας αὐτὰς τὰ παιδιά
εἰργάσθησαν σύντονα καὶ μὲ μεγάλην χαρὰν ὅλα τὰ
ἀπογεύματα δύο ἑβδομάδων. Καὶ μὲ τὴν ἰδίαν αὐ-
θορημίαν καὶ μὲ τὴν ἰδίαν εὐχαρίστησιν εἰργάσθη-
σαν τὰ παιδιά καὶ διὰ τὰς ἄλλας κοινὰς ἑορτὰς τοῦ
προτύπου».

Ἑορταὶ μὲ ἐκδρομὰς.

Τὸ Μ. Δ. παρασκευάζει κάθε μῆνα μίαν ἡμερη-
σίαν ἐκδρομὴν πού παίρνει εἰς τὸ τέλος τὴν μορφὴν
σχολικῆς ἑορτῆς. Αἱ ἐκδρομαὶ παρέχουν καὶ εἰς τὴν
Βαν τάξιν ἀρίστην ἀφορμὴν πρὸς ὀμαδικὴν σκέψιν
καὶ ὀμαδικὴν ἐνέργειαν.

Ἴδου ἕνα συγκεκριμένον παράδειγμα ἀπὸ τὴν ἐν

λόγῳ τάξιν περὶ τοῦ τρόπου, μὲ τὸν ὁποῖον παρα-
σκευάζονται αὐταί :

«Εἶναι 19 Μαρτίου, ἡμέρα Τρίτη. Εἰς τὴν πρωί-
νῃν συγκέντρωσιν ἡ μαθήτρια Μελπομένη ἐξέφρασε
τὴν ἐπιθυμίαν νὰ κἀνῃ ἡ τάξις τὴν μηνιαίαν ἡμερη-
σίαν τῆς ἐκδρομῆν.

Ἀκολουθεῖ σύσκεψις καὶ συζήτησις μεταξὺ τῶν
μαθητῶν διὰ τὸν τόπον καὶ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκδρο-
μῆς. Ἀποφασίζουσιν νὰ γίνῃ ἡ ἐκδρομὴ τὴν 23 Μαρ-
τίου, ἡμέραν Σάββατον. Τόπος ὀρίζεται «ἡ Ζωοδό-
χος Πηγὴ».

Τὰ παιδιά συσκέπονται ἐπίσης, τί θὰ φέρουν
μαζί τους. Ἀποφασίζουσιν τὸ κάθε παιδί νὰ ἔχη ἑπα-
νωφόρι, ἕνα χράμι γιὰ νὰ καθίση, ἕνα μπουκαλάκι
νερό, φαγητὸ πολὺ, πολλὰ τόπια καὶ, ὅποιος μπορεῖ,
νὰ μάθῃ καὶ κανένα νέο τραγούδι.

Εἰς τὸ διάλειμμα τὰ παιδιά τῆς Β'. τάξεως ἀνα-
κοινώνουν τὰς ἀποφάσεις των εἰς τὰς ἄλλας τάξεις.

Ἔτσι δίνεται ἀφορμὴ καὶ εἰς τὰς ἄλλας τάξεις νὰ
συζητήσουν διὰ τὸ ἴδιο θέμα καὶ νὰ πάρουν σχετικὰς
ἀποφάσεις.

Τὸ Σάββατο τὸ πρωὶ τὰ παιδιά ὅλου τοῦ σχο-
λείου ἔρχονται εἰς τὴν ἐκδρομὴν. Αἱ τάξεις παρατάσ-
σονται εἰς τριάδας. Πρώτη ξεκινᾷ ἡ Ε'. μὲ τὴν Στ'.
τάξιν. Ὑστερα ἀπὸ 50 βήματα ξεκινᾷ ἡ Δ'. Ὑστερα
ἀκολουθεῖ ἡ Γ'. καὶ εἰς τὸ τέλος ἔρχονται ἡ Β'. καὶ ἡ
Α'. τάξις. Ἐντὸς τῆς πόλεως τὰ παιδιά βαδίζουν μὲ
μεγάλην τάξιν· ἐκτὸς ὅμως τῆς πόλεως τὰ παιδιά βα-
δίζουν ἐλευθερώτερα καὶ μὲ οἰκειότητα μεταξὺ των καὶ
μὲ τὸν διδάσκαλον των.

Μετὰ μίαν ἢ δύο στάσεις φθάνουν εἰς τὴν Ζωοδόχον Πηγὴν. Προτοῦ διαλυθοῦν τραγουδοῦν ὅλα μαζί, λύνουν τὰς τυχόν ἀπορίας των, ποῦ παρουσιάζονται καθ' ὁδὸν καὶ εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκδρομῆς (π. χ. ποιά Ἐκκλησία εἶναι αὐτή, πῶς λέγεται τὸ βουνό, ποῦ φαίνεται κ.ο.κ.) καὶ ἔπειτα ἀφήνονται ἐλεύθερα νὰ κάμουν ομάδες τῆς ἐκλογῆς των. Παίζουν, τραγουδοῦν, μαζεῦν λουλούδια κλπ. Ὁ διδάσκαλος μαζί των συμπαίζει, συντραγουδεῖ, συνομιλεῖ καὶ προσέχει νὰ προλαμβάνη τυχόν ὑπερβολὰς (μὴ πετάξουν πέτρες καὶ χτυπήσουν κανένα, μὴ καταστρέψουν δένδρα κλπ.).

Τὰ μεγαλύτερα παιδιὰ βοηθοῦν τὰ μικρὰ εἰς ὅ,τι τοὺς ζητηθῆ βοήθεια. Κατὰ τὸ γεῦμα αἱ αὐθορμητῶς σχηματισθεῖσαι ομάδες συντρῶγουν καὶ ἀνταλλάσσουν φαγητὰ καὶ φροῦτα.

Ἔτσι μὲ ἀγάπην μεταξύ των καὶ χαρὰν περνοῦν ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐκδρομῆς. Κατὰ τὸ τέλος μὲ τὸ σύνθημα τοῦ διδασκάλου τὰ παιδιὰ ὅλου τοῦ σχολείου μαζεύονται ὅλα μαζί. Σχηματίζου ἕναν μέγαν κύκλον ἢ τετράγωνον καὶ κάθονται κατὰ τάξεις. Τώρα τραγουδοῦν, ἀπαγγέλου, διηγοῦνται ἐντυπώσεις των. Ἔτσι ἡ ἐκδρομὴ λαμβάνει μορφήν ἑορτῆς.

Ἡ ἐπιστροφὴ γίνεται μὲ τὴν αὐτὴν τάξιν καὶ χαρὰν καὶ ἐγκαρδιότητα».

Ῥωδικὴ κ.τ.λ.

Καὶ τέλος σπουδαίαν θέσιν κατέχουν καὶ εἰς τὴν δευτέραν τάξιν ἡ Ῥωδικὴ καὶ αἱ Ὑγειναὶ ἐργασίαι.

Αἱ ἐργασίαι αὗται γίνονται καὶ εἰς τὴν δευτέραν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ εἰς τὴν πρώτην τάξιν.

Εἰς τὴν Τρίτην Τάξιν

Τὸ Μ. Δ. γνωρίζει ἀσφαλῶς ἀπὸ πλείστας παρατηρήσεις του καὶ ἀπὸ ὀλοφάνερα ἀλλαχοῦ καὶ εἰς αὐτὸ γενόμενα πειράματα, ὅτι καὶ τὰ παιδιὰ τῆς τρίτης τάξεως εὐρίσκονται περίπου εἰς τὴν πνευματικὴν κατάστασιν τῶν παιδιῶν τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας τάξεως. Διὰ τοῦτο τὸ Μ. Δ. φρονεῖ, ὅτι, ὅπως γίνεται ἡ ἐργασία εἰς τὴν πρώτην καὶ δευτέραν τάξιν, κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον πρέπει νὰ γίνεται αὕτη καὶ εἰς τὴν τρίτην τάξιν. Καὶ εἰς τὴν τάξιν δηλ. αὐτὴν δὲν πρέπει νὰ ἔχωμεν εἰδικὰ, ξεχωριστὰ μαθήματα, ἀλλὰ μίαν μόνον ἐνιαίαν ἐργασίαν, ἡ δὲ ἐνιαία αὕτη ἐργασία νὰ γίνεται καὶ εἰς τὴν τρίτην τάξιν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ εἰς τὴν δευτέραν τοιαύτην. Ὁ ξεχωρισμὸς τῆς ἐργασίας εἰς εἰδικὰ μαθήματα ἠμπορεῖ νὰ ἀρχίσῃ μόνον ἀπὸ τῆς τετάρτης τάξεως.

Ἐπαινοὶ καὶ ψόγοι

Τὸ Μ. Δ. ἀποφεύγει κάθε ἔπαινον καὶ κάθε ψόγον. Φρονεῖ, ὅτι καὶ τὰ δύο αὐτὰ ἔχουν τὴν αὐτὴν κακὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν παιδιῶν. Εἶναι ξένα γραμμαί, εἶναι ξένα κρίσεις, εἶναι ἐξωτερικαὶ ἐπεμβάσεις, εἰς τὰς αὐθορμήτους ἐργασίας τῶν παιδιῶν. Ἐπάνω εἰς αὐτὰς

τάς ξένας, τὰς ἔξωτερικὰς, κρίσεις στηριζόμενα τὰ ἐπαινούμενα ἢ τὰ ψεγόμενα παιδιά, ἀκόμη δὲ καὶ τὰ μὴ ἐπαινούμενα ἢ τὰ μὴ ψεγόμενα, ἐξακολουθοῦν, ἢ ἀφήνουν εἰς τὴν μέσην, τὸν δρόμον, πού ἐλευθέρως ἐδιάλεξαν. Καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ὁ ἐπαινος εἶναι καὶ ἐπικίνδυνος. Χωρὶς αὐτὸν τὸ παιδί ἔχει ἐσωτερικὴν ἀνησυχίαν διὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας του. Ἡ ἀνησυχία αὐτὴ τὸ κρατεῖ ἄγρυπνον ἐπάνω εἰς τὸ ἔργον του, πού τὸ ἐπιδιορθώνει διαρκῶς, ζητῶντας τὸ τελειότερον. Ὁ ἐπαινος παίρνει ἀπὸ τὸ παιδί αὐτὴν τὴν ὠφέλιμον ἐσωτερικὴν ἀνησυχίαν. Τὸ παιδί παύει πλέον νὰ ἐνεργῇ περαιτέρω, ἐπαναπαυόμενον εἰς τὴν ξένην κρίσιν. Καλύτερα εἶναι νὰ συνειθίζωμεν τὸ παιδί εἰς τὴν ἐργασίαν· νὰ ἀφυπνίζωμεν τὴν χαρὰν του δι' αὐτὴν· νὰ τὸ ἀφήνωμεν νὰ ἀνησυχῇ διὰ τὴν τελειότητα τοῦ ἔργου του· καὶ νὰ τὸ ἀφήνωμεν νὰ ἐργάζεται καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ καταστήσῃ τοῦτο καλύτερον· νὰ τὸ ἀφήνωμεν ἐπίσης νὰ βλέπῃ καὶ τὰς ἐργασίας τῶν ἄλλων παιδιῶν. Τότε γεννᾶται μόνη τῆς εἰς κάθε παιδί ξεχωριστὴ ἐσωτερικὴ κριτικὴ ἰκανότης καὶ κατανόησις.

Διαλείμματα

Ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα τάξις τοῦ Μ. Δ. συνήθως ἔδεν εἶχε διαλείμματα κάθε ὥραν. Τὰ παιδιά ἐκάθονταν πολλὰς φορὰς μὲ τὴν θέλησίν των ὀλόκληρο τὸ πρῶτὸ μέσα εἰς τὸ δωμάτιόν των, ἕως ὅτου ἐτελείωναν τὰς ἐργασίας των. Παρατηρήθη, ὅτι οἱ μικροὶ μαθηταὶ τοῦ Μ. Δ. καὶ μὲ πολὺωρην ἀσχολίαν εἰς ἐλευθέρ-

ρας ἐργασίας δὲν παρουσιάζουν οὔτε τὴν παραμικροτέραν κόπωσιν, ἐνῶ τοῦτο δὲν συμβαίνει εἰς τὰ ἄλλα σχολεῖα καὶ μὲ μικρότερον χρονικὸν διάστημα. Διὰ τὰς ἀνάγκας των τὰ παιδιά ἦταν ἐλεύθερα νὰ βγαίνουν εἰς οἵανδήποτε στιγμήν. Τὸ ἀπόγευμα τὸ ἐπερνοῦσαν πάντοτε ἔξω εἰς τὸ ὑπαιθρον, ἄλλοτε εἰς τὸν κήπον, μὲ μικρὰς κηπουρικὰς προσπάθειαι, καὶ ἄλλοτε εἰς τὴν αὐλὴν, μὲ 3—4 μικρὰ τόπια.

Αἱ τάξεις αὐταὶ δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο παρὰ δύο μεγάλα οικογένεια. Εἰς τὴν κάθε μίαν τὰ παιδιά ἐβοηθούντο μεταξύ των σὰν ἀδελφάκια σὰν ἀδελφοῦλες. Ὅταν ἦταν ἀνάγκη, ἐζητεῖτο καὶ ἡ συμβουλή καὶ ἡ βοήθεια τῶν διδασκάλων των. Ὅταν ἡ ἡμέρα ἐπερνοῦσε εἰρηνικὰ, τὸ βράδυ οἱ διδάσκαλοι των τοὺς ἐδίδαν τὴν εὐλογίαν των. Ἡ εἰλικρινὴς πατρικὴ ἀγάπη τῶν διδασκάλων πρὸς τὰ παιδιά, οἱ ἥρωμοι τρόποι των, ἡ ἀποφυγὴ τῆς βιαίας ἐπεμβάσεως εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν παιδιῶν καὶ πρὸ παντὸς αἱ πολλαὶ καὶ ποικίλαι εὐκαιρίαι πρὸς αὐθόρμητον ἐργασίαν τῶν παιδιῶν μὲ πράγματα τῆς ἐκλογῆς των, ὅλα αὐτὰ ἐκαλλιέργησαν εἰς τὰ παιδιά τὸ πνεῦμα τῆς ἡσυχῆς συνεργασίας περισσότερον ἀπὸ κάθε συστηματικὴν ἀπὸ καθέδρας ἠθικοδιδασκαλίαν.

Βαθμοὶ

Φυσικὰ εἰς τὰς τάξεις αὐτὰς δὲν ὑπῆρχαν βαθμοὶ καὶ δὲν ἐγίνοντο ἐξετάσεις εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔτους. Ἡ περιγραφεῖσα ἐπαφὴ τῶν διδασκάλων μὲ τὰ παι-

διά, ἢ συμμετοχή των εἰς τὰς μικροσυσκέψεις τῶν παιδιῶν, καὶ προπαντὸς ἢ παρακολούθησις τῶν αὐθουρήτων ἐργασιῶν των, τοὺς ἔκαναν νὰ γνωρίζουν ἐπιτυχῶς καὶ εἰς κάθε στιγμὴν ὅλας τὰς ἀδυναμίας καὶ ὅλας τὰς ἰκανότητας τῶν παιδιῶν, καὶ νὰ κανονίζουν ἀκριβῶς, δικαίως καὶ ἐπωφελῶς τὴν προαγωγὴν αὐτῶν.

Προκειμένου περὶ τῶν γονέων οὗτοι ἐλάμβανον γνώσιν τῆς προόδου τῶν παιδιῶν των μὲ ἐπισκέψεις αὐτῶν κατὰ τὴν ἐργασίαν των.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΓΕΝΙΚΟΝ

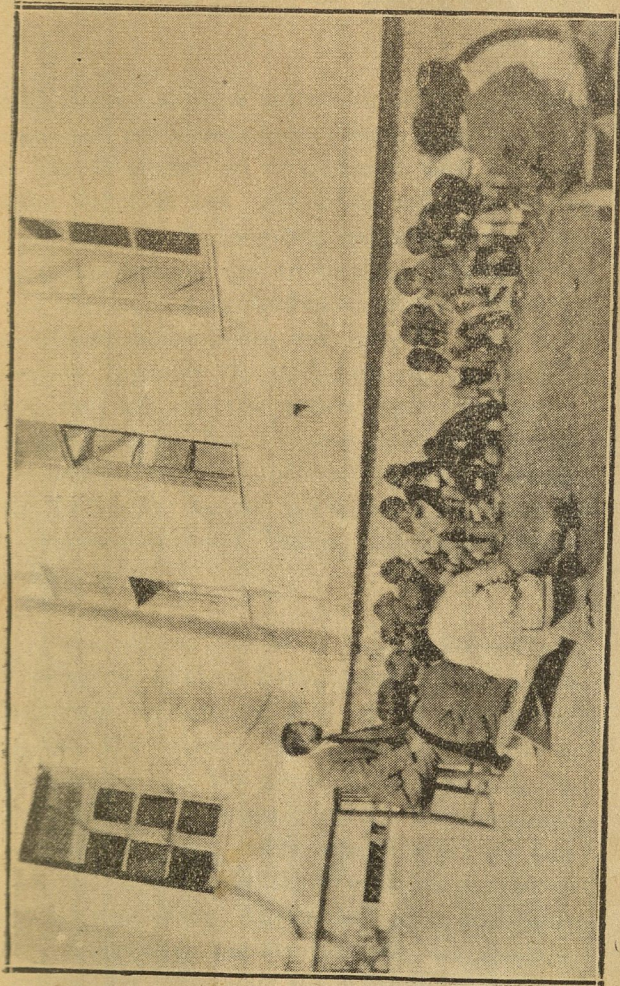
Μιὰ φορὰ ἐπεσκέφθη τὸ Μ. Δ. ὁ κ. Π. . . σεβαστὸς γέρον καὶ παλαιὸς παιδαγωγός. Ὁ κ. Π. . . ἠρώτησε, ἂν ὑπάρχη εἰς τὰς πρώτας τάξεις τοῦ προτύπου ὡρολόγιον καὶ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα. Τοῦ ἐδόθη ἡ ἀπάντησις αὕτη : † «Μάλιστα, οἱ διδάσκαλοι τῶν ἐν λόγῳ τάξεων ἔχουν προγράμματα καὶ μάλιστα πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ, ἀλλὰ δὲν τὰ τηροῦν. Τὰ συντάσσουν καὶ ὕστερα τὰ μεταβάλλουν κατὰ τὰς ἀνάγκας τῶν παιδιῶν. Δὲν θεωροῦν καθόλου ὀρθὸν νὰ ἐφαρμόζουν πάντοτε ὁμοιομόρφως ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόγραμμα εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις. Ἄν τὰ παιδιὰ των αὐτὴν τὴν ἐβδομάδα ἔχουν ὄρεξις νὰ λογαριάζουν περισσότερον καὶ νὰ ξεπεράσουν τὸ ἀνάλογον τιμῆμα τῆς ἐτησίας ὕλης τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος, τὸ κάνουν ἐλεύθερα. Ἐπίσης, ἂν τὰ παιδιὰ των τὴν ἄλλην ἐβδομάδα θελήσουν αὐθόρμητα νὰ διαβάσουν καὶ νὰ γράψουν κάπως περισσότερον, τὸ κάνουν ἐλεύθερα, χωρὶς κανένα ἐμπόδιον. Ἐδῶ τὰ παιδιὰ ἔχουν ἓνα κα-

τώτατον ὄριον ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας· κατὰ τὰ ἄλλα ἔχουν πλήρη ἐλευθερίαν νὰ ἐργάζωνται καὶ νὰ ἀναπτύσσουν τὰς ἱκανότητάς των χωρὶς περιορισμούς, σύμφωνα μὲ τὴν αὐθορμησίαν των, σύμφωνα μὲ τὴν ἀτομικότητά των. Τὰ παιδιά μάλιστα ἀνέλαβον τὰ ἴδια τὴν εὐθύνην διὰ τὴν πρόοδόν των. Οἱ διδάσκαλοι παρακολουθοῦν τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς εὐθύνης των καὶ τὰ βοηθοῦν, ὅταν τοὺς ζητεῖται ἡ ἐπέμβασις των».

+

Ἄλλην φορὰν ἐπεσκέφθη τὸ Μ.Δ. ὁ κ. Δ. . . ἐπίσης παλαιὸς μεγάλος παιδαγωγός. «Εἶναι ἀλήθεια, ἠρώτησε, ὅτι δὲν ἔχετε καμμίαν μέθοδον εἰς τὰς τάξεις σας καὶ καμμίαν πειθαρχίαν ;». Τοῦ ἐδόθη ἡ ἀπάντησις αὕτη: «Μάλιστα! ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀλήθεια. Ἄλλὰ ὅταν ἦρθαν τὰ παιδιά εἰς τὸ σχολεῖον, ἦταν ὀκνηρὰ καὶ μισοῦσαν τὸ σχολεῖον· καὶ τώρα τὰ βλέπετε; κάθονται ὥρες ὀλόκληρες μὲ τὸ κεφάλι σκυμμένο ἐπάνω εἰς τὰς ἀσχολίας, ποὺ τὰ ἐνδιαφέρουν καὶ κάθονται μὲ τὴν θέλησίν των καὶ μίαν ὥραν ὕστερα ἀπὸ τὸ τέλος τῶν μαθημάτων. Ἐπίσης, ὅταν ἦρθαν τὰ παιδιά εἰς τὸ σχολεῖον, ἦταν ἀγενῆ, σκληρὰ, καὶ δύστροπα· κάθε στιγμὴν ἐδέρονταν ἄγρια μεταξύ των· καὶ τώρα, τὰ βλέπετε, συνεργάζονται ἤσυχα καὶ ἀγαπημένα μεταξύ των, ὡς νὰ ἦταν παλαιοὶ καλοὶ φίλοι».

Εἰς αὐτὰ τὰ λόγια περιλαμβάνονται ὅλα τὰ παιδαγωγικὰ προβλήματα. Ἡ προσοχή μας δὲν πρέπει νὰ στρέφεται εἰς τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα, ἀλλὰ εἰς τὴν διάπλασιν γνησίων, ἀληθινῶν ἀνθρώπων. Τὸ ἀναλυ-

Τάξις Β'. Μάθημα 'Λογικῆς' με ἐποπτικὰ μέσα κατὰ πρόνοιαν

τικόν πρόγραμμα δὲν βοηθεῖ καὶ πολὺ εἰς τὸν σκοπὸν αὐτόν.

Αὐτὸ ὥρισε μιὰ φορὰ γιὰ πάντα, μὲ βάσιν τὸ φανταστικὸ παιδὶ τοῦ μέσου τύπου, κάποια ὄρια καὶ ἀναγκάζει ὅλα τὰ παιδιά νὰ τὰ φθάσουν. Δὲν λαμβάνει καθόλου ὑπ' ὄψιν τοῦ τὴν φύσιν τοῦ κάθε συγκεκριμένου παιδιοῦ, τῆς ζωντανῆς πραγματικότητος. Δὲν ἐνδιαφέρεται καθόλου διὰ τὰ ιδιαίτερα ἐνδιαφέροντα καὶ διὰ τὰς ξεχωριστὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν. Δὲν προσέχει καθόλου εἰς τὸν ζῆλον, πὺν ἔχει κάθε παιδὶ πρὸς αὐτενεργὸν ἐργασίαν εἰς πράγματα τῆς αὐθορμήτου ἐκλογῆς τοῦ καὶ εἰς τὴν χαρὰν πρὸς ἀνακάλυψιν. Ὅλα ὅμως τὰ μέσα, διὰ νὰ ἔχουν κάποιαν ἐπιτυχίαν καὶ νὰ φέρουν κάποιαν πρόοδον, πρέπει νὰ στηρίζονται ἐπάνω εἰς ἐκεῖνο, πὺν ἠμπορεῖ νὰ δώσῃ τὸ κάθε συγκεκριμένο παιδί. Ἄλλως οἰαδήποτε ἐπιτυχία εἶναι ἀδύνατος.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Μ. Δ. διὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἀποκλειστικὸς ὁδηγὸς μόνον τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα, ἀλλὰ καὶ τὸ αὐθόρμητον ἐνδιαφέρον τῶν παιδιῶν. Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ τὸ ἔχουν τὰ παιδιά ἀπὸ τὴν φύσιν. Εἶναι ἡ διαρκὴς ἐκπληξις, ὁ συνεχὴς θαυμασμὸς αὐτῶν. Ὁ θαυμασμὸς αὐτὸς ἐκτείνεται πρὸς κάθε κατεύθυνσιν: εἰς ὅσα βλέπουν εἰς τὸ σπίτι των, εἰς τὸ σχολεῖον, εἰς ὅλο τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον. Ἀρχίζει ἀπὸ τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα, προχωρεῖ εἰς τὰς οἰκογενειακὰς καὶ κοινωνικὰς σχέσεις καὶ φθάνει εἰς τὰς αἰσθητικὰς καὶ θρη-

σκευτικὰς τοιαύτας. Τὸ σχολεῖον ἄς καλλιεργῆ καὶ ἄς ἀναπτύσῃ αὐτὸ τὸ φυσικὸν ἐνδιαφέρον τῶν παιδιῶν, αὐτὴν τὴν ιδιότητα τοῦ θαυμάζειν ἄς καθιστᾷ τὸν θαυμασμόν αὐτῶν εὐρύτερον καὶ βαθύτερον καὶ ἄς συνειθίσῃ τὰ παιδιά εἰς τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον θὰ ἠμποροῦν μὲ τοὺς ὁμοίους των ἢ καὶ μόνων νὰ ἐκτελοῦν ὅλας τὰς σκέψεις καὶ τοὺς συλλογισμούς, ὅλας τὰς ἀπαιτουμένας ἐρεῦνας καὶ τὰς ἄλλας πνευματικὰς ἐργασίας πρὸς αὐτενεργὸν καὶ ὀρθὴν λύσιν τῶν θαυμασμῶν των.

Διὰ τοῦτο παραλλήλως πρὸς τὴν ὑποχρεωτικὴν ἐργασίαν τῶν παιδιῶν εἶναι ἀνάγκη νὰ παρέχεται εἰς αὐτὰ καὶ ἱκανὴ ἐλευθερία, καὶ μάλιστα δύο εἰδῶν τοιαύτη: πρῶτα, ἐλευθερία πρὸς αὐτενεργὸν ἐπεξεργασίαν καὶ τῆς ὑποχρεωτικῆς ὕλης ὅλων τῶν μαθημάτων καὶ δευτέρον ἐλευθερία πρὸς αὐθόρητον ἐκλογὴν ὕλης διὰ τὰς προαιρετικὰς αὐτῶν ἀσχολίας. Κανένα ἐμπόδιον καὶ κανέναν περιορισμὸς οἴουδὴποτε εἶδους δὲν πρέπει νὰ παρεμβάλλεται εἰς τὸν δρόμον των. Δὲν πρέπει νὰ ἀφήνεται τὸ παιδί νὰ περιμένῃ, ἕως ὅτου ἔλθῃ ἡ σειρὰ του, ἐνῶ ὁ αὐθόρητος θαυμασμός του καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του τὸ ὠθεῖ νὰ ἐρωτήσῃ κάτι. Ἄλλως σὲ λίγο καταπνίγονται ταῦτα. Αὐτὸ πάλι δὲν σημαίνει, ὅτι εἰς τὸ δωμάτιον, εἰς τὴν αὐλὴν καὶ εἰς τὰς ἄλλας συγκεντρώσεις θὰ ἐπικρατῆ ἕνας χαώδης θόρυβος. Τὰ παιδιά εὐρίσκουν μόνων των, ὅτι πρέπει νὰ ἐπικρατῆ κάποια τάξις εἰς τὰς ἐρωτήσεις καὶ τὰς ἀπαντήσεις, εἰς τὰς πληροφορίας καὶ εἰς τὰς διηγήσεις των. Οὔτε πάλιν ἡ σιγὴ τῶν τάφων θὰ

εἶναι εἰς τὰς συγκεντρώσεις τῶν παιδιῶν. *Ζωηρότης μὲ τάξιν, ὑποχρεωτικὴ ἐργασία καὶ προαιρετικὴ τοιαύτη, κοινὴ καὶ ἀτομικὴ*, αὐτὰ εἶναι τὰ ἐμβλήματα τοῦ νέου σχολείου.

Ἐπανέρχομαι καὶ πάλιν εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς ὅλης ἐργασίας τῶν ἄχρι τοῦδε σχολείων εἰς μόνην τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος καὶ εἰς τὴν παραμέλησιν κάθε παιδικῆς αὐθορμησίας.

Πρὸ ὀλίγων χρόνων ἐδημοσιεύθησαν εἰς ἔπαρχιακὴν μας ἑφημερίδα τὰ ἀποτελέσματα κάποιας ἐρεῦνης, ποὺ ἔγινε εἰς 100 παιδιά τῆς πόλεως Θ... Τὰ παιδιά αὐτὰ ἦταν ἀπόφοιτα ἑξαταξίων δημοτικῶν σχολείων, μὲ βαθμὸν ἀπολυτηρίου «λίαν καλῶς» καὶ «ἄριστα». Ἡ ἐν λόγω ἔρευνα παρουσίασε τοιαύτας ἐλλείψεις εἰς τὰς γνώσεις τῶν παιδιῶν, ποὺ δὲν θὰ τὰς ἐπερίμενε κανένας οὔτε ἀπὸ πνευματικῶς ἀνώμαλα καὶ καθυστερημένα παιδιά.

Μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰς ἱστορικὰς γνώσεις τῶν ἑξετασθέντων παιδιῶν, ποὺ τοὺς ἀπέμειναν ἕνα χρόνον ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποφοίτησίν των ἀπὸ τὸ σχολεῖον, γεννοῦν μεγάλην ἀπαγοήτευσιν διὰ τὰς προσπαθείας τῶν παλαιῶν σχολείων.

Ἐρώτησις πρώτη. Τί ἔγινε τὸν παλαιὸν καιρὸν εἰς τὴν Σαλαμίνα; Ἐσφαλμένοι ἀποκρίσεις: πόλεμος (0,38)· ἀγῶνες (0,11)· φωτιά (0,05)· σεισμὸς

0,05)· καμμία ἀπόκρισις (0,18)· καὶ μόνον μερικὰ παιδιὰ (0,23) ἀπεκρίθησαν ὀρθά.

Ἐρώτησις δευτέρα. Τὶ εἶναι ὁ Μαραθῶν ; ἐσφαλμένα ἀποκρίσεις : στρατηγὸς (0,29)· στρατιώτης (0,05)· μέγας ἔμπορος (0,17)· πλούσιος ἄνθρωπος (0,21)· Ἕλλην ζωγράφος, (0,09)· Ἰσραηλίτης (0,01)· καὶ μόνον 18 παιδιὰ ἔδωκαν ὀρθὰς ἀποκρίσεις.

Ἐρώτησις τρίτη. Ἐναντίον τίνων ἐπολέμησεν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ; Ἐσφαλμένα ἀποκρίσεις : ἐναντίον τῶν Τούρκων (0,47)· ἐναντίον τῶν Βουλγάρων (0,17)· ἐναντίον τῶν Φράγκων (0,14)· καὶ μόνον 26 παιδιῶν αἱ ἀποκρίσεις ἦταν ἐπιτυχεῖς.

Ἐρώτησις τετάρτη. Τὶ γνωρίζετε γιὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου ; Τὰ περισσότερα παιδιὰ (0,53) δὲν ἔδωκαν καμμίαν ἀπόκρισιν· ἄλλα παιδιὰ (0,36) ἔδωκαν ἐσφαλμένας ἀποκρίσεις· καὶ μόνον ὀλίγα παιδιὰ (0,11) ἀπήντησαν ὀρθῶς.

Ἐρώτησις πέμπτη. Πότε ἠλευθερώθη ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τοὺς Τούρκους ; ἐσφαλμένα ἀπαντήσεις : τὸν παλαιὸν καιρὸν (0,34)· εἰς τὰ 100 π.Χ. (0,09)· εἰς τὰ 325 μ. Χ. (0,08)· εἰς τὰ 1453 μ. Χ. (0,04)· εἰς τὰ 1500 μ. Χ. (0,26)· εἰς τὰ 1790 μ. Χ. (0,07)· εἰς τὰ 2500 μ. Χ. (0,03)· καὶ μόνον ὀλίγα παιδιὰ (0,09) ἔσημείωσαν ὀρθῶς τὴν ζητηθεῖσαν χρονολογίαν.

Τὰ ἴδια δὲ καὶ ἀκόμη χειρότερα ἀποτελέσματα παρουσίασαν καὶ αἱ ἔρευναι, ποὺ ἔγιναν εἰς τὰ ἴδια παιδιὰ σχετικὰ μὲ τὰς γεωγραφικὰς, τὰς ζωολογικὰς, τὰς γραμματικὰς καὶ τὰς ἄλλας γνώσεις αὐτῶν. Ὅταν δὲ συνεπληρώθησαν τρεῖς χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποφοίτησιν αὐτῶν τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὸ σχολεῖον, τότε ὅλες αἱ σχολικὲς αὐτῶν γνώσεις, μὰ ἔντελῶς ὅλες, σὰν νὰ ἐξεπλύθησαν σχεδὸν ὅλως διόλου ἀπὸ τὴν μνήμην αὐτῶν. (1).

Καὶ ἄς μὴ ὑποθέσῃ κανένας, ὅτι τὰ παιδιὰ αὐτὰ ἦταν κοιμισμένα καὶ πνευματικῶς κατώτερα. Ὅλως ἀντιθέτως, καὶ οἱ βαθμοὶ τῶν ἀπολυτηρίων των, ἀλλὰ προπαντὸς ἢ προκοπὴ των εἰς τὸν πρακτικὸν βίον ἔδειχνε φανερά, ὅτι τὰ παιδιὰ αὐτὰ ἦταν παιδιὰ ἔξυπνα, ἐργατικά, φιλότιμα, παιδιὰ ποὺ τῶρα μὲν ἦταν πολὺ χρήσιμα εἰς τὰς οἰκογενεῖας των καὶ ποὺ αὖριον, μὲ τὴν ἐνηλικίωσίν των, θὰ ἐγίνοντο ἀσφαλῶς χρήσιμα εἰς τὴν ὅλην πατρίδα μας.

Ἐπίσης ἄς μὴ ὑποθέσῃ κανένας, ὅτι εἰς τὰ παιδιὰ αὐτὰ ἐχάθησαν μὲν αἱ γνώσεις, ἀπέμεινε ὅμως εἰς

---

(1) Πρβλ. καὶ τὰς δηλώσεις τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἄναγνωστοπουλείου Γεωργικῆς Σχολῆς Κονίτης, πρὸς τὴν Δα Ο. Οἰκονόμου περὶ τῶν γνώσεων τῶν παιδιῶν, ποὺ εἰσέρχονται εἰς τὴν ἐν λόγῳ σχολὴν καὶ ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἔκτην τῶν δημοτικῶν, ἢ ἀπὸ τὴν β'. τῶν ἐλληνικῶν σχολείων.

αὐτὰ ἀπὸ τὴν ἐργασίαν τοῦ σχολείου κάποια ἰδιαίτερα ἀνάπτυξις τοῦ πνεύματός των· ἦτοι ἅς μὴ ὑποθέσῃ κανένας, ὅτι εἰς τὰ παιδιὰ αὐτὰ ἀπέμεινε κάποια μεγαλύτερα ἰκανότης πρὸς βαθεῖαν παρατήρησιν, κάποια δεξιότης πρὸς ὀρθοὺς συλλογισμοὺς, κάποια δύναμις πρὸς μακρὰν καὶ ἀδιάσπαστον προσοχὴν κλπ. Ἐπιβεβαιωθεὶς πληροφοροῖαι τῶν προϋσταμένων τῶν παιδιῶν αὐτῶν βεβαιῶνουν ταῦτα:

Πρῶτον, ὅτι καὶ τὰ παιδιὰ αὐτὰ συνήτησαν εἰς τὸ ἐπάγγελμά των τὰς αὐτὰς ἀκριβῶς δυσκολίας, ὅπως καὶ τὰ ἐνεελῶς ἀγράμματα παιδιὰ, πού δὲν ἐπέφεραν καθόλου ἀπὸ σχολείου·

Ἔπειτα, ὅτι καὶ τὰ παιδιὰ αὐτὰ ἐχειρῶσθησαν τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα διὰ τὴν ἐκμάθησιν τοῦ ἐπαγγέλματος των, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα, τὰ ἀγράμματα παιδιὰ·

καὶ τέλος, ὅτι καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκμάθησιν τοῦ ἐπαγγέλματος, κανένα ἀπὸ τὰ ἐν λόγῳ παιδιὰ, δὲν ἔδειξε κάτι περισσότερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους συναγεγάτας των. Κατὰ ταῦτα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἀπὸ ὀλίγην γραφὴν καὶ ἀριθμητικὴν, οὔτε αἱ ἄλλαι γνώσεις, οὔτε καὶ καμμιά ἄλλη φανερὴ ἰδιαίτερα πνευματικὴ ἰκανότης ἀπέμεινε εἰς τὰ ἀνωτέρω παιδιὰ ἀπὸ τὴν ἐξάχρονην φοίτησιν αὐτῶν εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον.

Ἐπιβεβαιωθεὶς πολλοί, πού θὰ ἦταν ἔτοιμοι νὰ ἀποδώ-

σουν τὰ τοιαῦτα ἀποτελέσματα τῆς σχολικῆς ἐργασίας εἰς τὴν πολεμικὴν περιόδον τῶν τελευταίων ἐτῶν καὶ εἰς τὰς ἐξ αὐτῆς ἀνωμαλίας. Ἄλλὰ ἡ γνώμη αὐτὴ εἶναι ἀστήρικτος, καθ' ὅσον αἱ ἀνωτέρω ἐρευνηταὶ ἔγιναν ἐπὶ παιδιῶν, πού ἐφοίτησαν εἰς τὰ σχολεῖα προηγήτερα ἀπὸ τοὺς τελευταίους πολέμους.

Ἄλλοι πάλιν θὰ εἶναι ἔτοιμοι νὰ ἀποδώσουν τὰ τοιαῦτα ἀποτελέσματα εἰς τὴν ἀγραμματωσύνην καὶ εἰς τὴν ὀκνηρίαν τῶν διδασκάλων μας. Ἄλλὰ καὶ αἱ μομφαὶ αὐταὶ κατὰ τῆς μορφώσεως καὶ τῆς φιλοπονίας τῶν διδασκάλων μας, ἀποδεικνύονται εὐκόλα ὑπερβολικαὶ καὶ ἀστήρικτοι. Διότι εἶναι ἀπολύτως βεβαιωμένον, ὅτι τὰ ἐν λόγῳ παιδιὰ κατὰ τὸν χρόνον, πού εὐρίσκοντο ἀκόμη εἰς τὸ σχολεῖον, ἤξεραν καλὰ ὅλα τὰ διδασκόμενα μαθήματα καὶ μόνον ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποφοίτησιν αὐτῶν ἀπὸ τὰ σχολεῖα ἔχασαν εἰς τρομακτικὸν βαθμὸν ὅλας τὰς προηγουμένως ἀποκτηθείσας γνώσεις των.

Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν ἄλλα πρέπει νὰ εἶναι τὰ αἷτια, πού προκαλοῦν εἰς ὀλίγα χρόνια τὸ χάσιμον ὅλων τῶν σχολικῶν γνώσεων τῶν παιδιῶν. Ἴσως τὰ κυριότερα αἷτια τοῦ χαμοῦ τῶν σχολικῶν γνώσεων νὰ εἶναι ταῦτα:

Πρῶτα - πρῶτα αἱ θεωρητικαὶ γνώσεις, αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς, εἶναι τοιαῦται, ὥστε εὐκόλως χάνονται. Παρατηρεῖται δηλ. ὅτι ὅλαι αἱ θεωρητικαὶ γνώσεις, ὅταν μὲν ἐπαναλαμβάνονται διαρκῶς, παραμένουν

πολλὰ ἀπὸ αὐτὰς εἰς τὸ κεφάλι τοῦ ἀνθρώπου· ἂν ὅμως παύσῃ, ἔστω καὶ δι' ὀλίγον καιρὸν, ἢ ἀνανέωσις αὐτῶν, τότε αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς γνώσεις χάγονται καὶ δὲν ἀπομένουν παρὰ ἐλάχιστα μόνον καὶ ἀσυνάρτητα συντρίμματα τούτων.

Ἐπειτα ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον μετεδίδοντο ἕως τώρα αἱ θεωρητικαὶ αὐταὶ γνώσεις εἰς τὸ σχολεῖον, ἦταν τοιοῦτος, ὥστε ὑπεβοήθει καὶ αὐτὸς κατὰ πολὺ εἰς τὸ χάσιμον τῶν γνώσεων. Ὅπως εἶναι γνωστὸν, τὸ μέχρι τῆς χθὲς σχολεῖον παρουσίαζε· ὅταν αὐτὸ ἤθελε, εἰς τὰ παιδιὰ τὰς ἐκάστοτε πρὸς ἐκμάθησιν γνώσεις, χωρὶς διόλου νὰ ζητηθοῦν αὐταὶ ἀπὸ τὰ παιδιά. Καὶ ἐκτὸς τούτου αἱ γνώσεις αὐταὶ μετεδίδοντο κατὰ τὸ πλεῖστον ἔτοιμοι εἰς αὐτά. Περὶ αὐθορμησίας τῶν παιδιῶν καὶ περὶ αὐτενεργουῦς ἐρεῦνης αὐτῶν πρὸς ἀπόκτησιν τῶν γνώσεων εἰς τὸ ἄχρι τοῦδε σχολεῖον δὲν ἐγένετο κανένας λόγος.

Καὶ τέλος ἄλλο αἷτιον τοῦ χαμοῦ τῶν γνώσεων τῶν παιδιῶν εἶναι τοῦτο: ὁ περιορισμὸς τῆς ὅλης ἐργασίας τοῦ σχολείου εἰς μόνην τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος, γεμάτου κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ θεωρητικὰς γνώσεις. Ἄλλὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν παιδιῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων, καὶ μέγα μέρος τῶν παιδιῶν τῶν ἀνωτέρων τοιούτων, ἀπὸ τὴν φύσιν των δὲν εἶναι οὔτε ἱκανά, οὔτε πρόθυμα διὰ θεωρητικὰς ἐργασίας. Καὶ ὅταν ἓνα παιδί δὲν εἶναι ἀπὸ τὴν φύσιν πλασμένον δι' ἐργασίας μὲ ἐννοίας,

οἰαδήποτε προσπάθεια δὲν ἠμπορεῖ νὰ φέρῃ μεγάλα ἀποτελέσματα.

Αἱ τοιαῦται ἐρευναι δὲν εἶναι νέαι. Ὅμοιαι ἐρευναι, καὶ μάλιστα εἰς πολὺ εὐρύτερον κλίμακα, ἔγιναν πρὸ πολλῶν χρόνων καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη. Ἐκεῖ ἐξητάσθησαν χιλιάδες ὀλόκληροι παιδιῶν ἀποφοίτων τῶν Δημοτικῶν σχολείων καὶ Γυμνασίων. Καὶ ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν αὐτῶν ἐβγῆκαν πάντοτε τὰ ἴδια ἀποτελέσματα.

Ἀναφέρομεν ἐδῶ τὸν καὶ εἰς ἡμᾶς πολὺ γνωστὸν G. Kerschensteiner. Οὗτος πρὸ πολλῶν χρόνων, ὕστερα ἀπὸ σχετικὰς ἐρεῦνας συνήγαγε τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ μεγάλη πλειονότης τῶν μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων ὀλιγότερον ὠφελεῖται ἀπὸ τὰς γνώσεις, παρὰ ἀπὸ μίαν πρακτικὴν χειροτεχνικὴν ἀγωγὴν. Πρὸς τὸ πόρισμα δὲ τοῦτο προσεπάθησε οὗτος νὰ προσαρμόσῃ τὴν ἐργασίαν τῶν ἐν λόγῳ σχολείων.

Ἀναφέρομεν ἐπίσης ἐδῶ εὐρείας ἐρεῦνας ὁμοίας φύσεως, πὸν ἔγιναν καὶ γίνονται καὶ σήμερον εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἐπὶ ἀποφοίτων δημοτικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων, ἓνα ἔτος ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποφοίτησίν των. Καὶ κατὰ τὰς ἐρεῦνας αὐτὰς παρετηρήθη, ὅτι μόνον 0,10 τῶν ἐξεταζομένων ἔχουν κρατήσῃ «ἐπαρκῶς» τὰς γνώσεις των. Ἀποκτὰς ἐρεῦνας αὐτὰς κατέληξαν καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ ἐρευνηταὶ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι κανένα σχολεῖον δὲν ἠμπορεῖ νὰ πα-

ραβιάση τοὺς σιδηροὺς νόμους τῶν φυσικῶν ιδιοτήτων τοῦ πνεύματος κάθε παιδιοῦ. Καμμία σουπωτική διδακτικὴ μέθοδος δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀντιδράσῃ κατὰ τῆς λησιμοσύνης τῶν περισσοτέρων ἀπὸ αὐτὰ. Ἐκτός τῶν ἄλλων, πού ζητεῖ τὸ ἄχρι τοῦδε σχολεῖον μὲ μεγάλους κόπους νὰ τὰς καταστήσῃ διαρκῆς πνευματικὸν κτῆμα ὅλων τῶν παιδιῶν, εἰς τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἀπομένουν παρὰ ἐλάχιστα μόνον ψυχία.

Εἰς ποίαν λοιπὸν σχέσιν εὐρίσκονται τὰ πορίσματα τῶν ἀνωτέρω ἐρευνῶν πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν, πού ἔχει γενικῶς κάθε ἀγωγή, καὶ εἰδικώτερον ἢ ἀγωγή τοῦ δημοτικοῦ σχολείου; Κατὰ πόσον ἀνταποκρίνονται τὰ ἐναπομένοντα εἰς τὰ παιδιά ἐλάχιστα λείψανα γνώσεων πρὸς τοὺς μεγάλους κόπους μαθητῶν καὶ διδασκάλων, πού καταβάλλονται χάριν αὐτῶν; Ἐμπορεῖ νὰ καθησυχάσῃ καὶ ἱκανοποιήσῃ κανέναν ἢ ἄχρι τοῦδε ἐργασία τῶν σχολείων μας, ἀφοῦ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς ὀλίγους μῆνας ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποχώρησιν τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὰ σχολεῖα κατὰ μέγιστον μέρος χάνονται; Εἶναι οἰκονομικῶς σκόπιμον νὰ ἐξοδεύῃ κανεὶς χρήματα, δύναμιν, καὶ ἔξ ὀλόκληρα χρόνια δι' ἐργασίαν τόσον μικρᾶς διάρκειας; Ἄρκοῦν τὰ ἐλάχιστα ἀπομένοντα λείψανα τῶν γνώσεων τοῦ ἄχρι τοῦδε σχολείου διὰ τὸ μέλλον ἐπάγγελμα τῶν παιδιῶν, διὰ τὰς οἰκονομικὰς σχέσεις αὐτῶν, καὶ διὰ νὰ συναισθάνωνται αὐτὰ διαρκῶς τὴν θέσιν των μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν, μέσα εἰς τὴν Πατρίδα, καὶ μέσα εἰς

τὴν ὅλην ἀνθρωπότητα, καὶ διὰ νὰ ἐκπληρῶνουν τὰ πρὸς αὐτὰς καθήκοντά των;

Ἐνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα μειονεκτήματα ὅλων γενικῶς τῶν σχολείων μας εἶναι, ὅτι αὐτὰ ἔχουν δι' ὅλας τὰς χιλιάδας τῶν παιδιῶν ἑνὸς ὀλοκλήρου λαοῦ ἓνα μόνον ὁμοίομορφον καὶ μάλιστα πολὺ θεωρητικὸν ἀναλυτικὸν πρόγραμμα. Ἄλλο ἐπίσης μεγάλο μειονέκτημα τῶν σχολείων μας εἶναι, ὅτι περιορίζουν ὅλην τὴν ἐργασίαν καὶ ὅλην τὴν προσπάθειαν αὐτῶν εἰς μόνον τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος. Δὲν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν των, ὅτι κάθε παιδί ἔχει καὶ διαφορετικὰ χαρίσματα. Ἐπίσης δὲν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν των, ὅτι τὰ φυσικὰ χαρίσματα τῶν περισσοτέρων παιδιῶν δὲν εἶναι κατάλληλα διὰ πολλὰς ἐννοίας, καὶ ὑψηλὰς θεωρίας. Ὡσαύτως δὲν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν των, ὅτι τὰ φυσικὰ χαρίσματα ἔχουν τόσην μεγάλην δύναμιν, ὥστε νὰ μὴ ἔμπορῃ νὰ τὴν καταβάλῃ καμμία ἐξωτερικὴ προσπάθεια. Καὶ τέλος δὲν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν των, ὅτι διὰ τὰ περισσότερα παιδιά, πέραν ἀπὸ τὴν ἐκμάθησιν τῶν στοιχειωδῶν καὶ συνήθων πνευματικῶν μέσων ἐπικοινωνίας καὶ πέραν ἀπὸ μίαν ἀπλῆν καὶ ἤρεμον συναισθηματικὴν καλλιέργειαν, κάθε προσπάθεια πρὸς εἰσαγωγὴν αὐτῶν εἰς βαθυτέραν λογοτεχνίαν καὶ εἰς ὑψηλὴν θεωρητικὴν μόρφωσιν εἶναι ματαιοπονία. Ὅλα μας τὰ σχολεῖα, ἀκόμη δὲ καὶ τὰ δημοτικά μας τοιαῦτα, μὲ τὰ ἄχρι τοῦδε ἀναλυτικά των προγράμματα, εἰργάζοντο, ὡσὰν νὰ ἤθελαν καὶ ὡσὰν νὰ ἔμποροῦσαν νὰ καταστήσουν ὅλα τὰ παιδιά μεγάλους *λογάδας*, Ὅλα μας

τὰ σχολεῖα, ἀκόμη καὶ τὰ δημοτικά μας τοιαῦτα, μετὰ μέχρι τοῦδε ἀναλυτικά των προγράμματα, εἰργάζονται, ὡσάν νὰ ἤθελαν καὶ ὡσάν νὰ ἠμποροῦσαν νὰ παρασκευάσουν ὅλα τὰ παιδιὰ δι' ἐπαγγέλματα τοῦ χαρτιοῦ καὶ τῆς πέννας. Καὶ ἔτσι ἀντλοῦν εἰς τὸν πῖθον τῶν Δαναΐδων.

Ἡ κατανόησις τῶν σφαλμάτων αὐτῶν εἶναι ἡ πρώτη καὶ οὐσιωδεστάτη προϋπόθεσις πρὸς ὀρθὴν ὀργάνωσιν ὅλων τῶν σχολείων μας, καὶ προπάντων τῶν δημοτικῶν τοιούτων. Ἡ νέα ὀργάνωσις πρέπει νὰ ξεκινήσῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν, *ἕκαστος δι' ὃ ἐπλάσθη*. Ἡμπορεῖ ἕνας ἄνθρωπος καὶ χωρὶς πολλὴν λογοτεχνίαν νὰ γίνῃ χρηστὸν καὶ ὠφέλιμον μέλος τῆς κοινωνίας, μόνον, πού θὰ ἐκτελῇ ἄλλας ὑπηρεσίας καὶ οὐχὶ ἐκείνας, διὰ τὰς ὁποίας χρειάζονται ὑψηλαὶ θεωρητικαὶ γνώσεις καὶ λεπτοὶ μαθηματικοὶ ὑπολογισμοί.

† Τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα εἶναι τὸ μεγαλύτερον καὶ σπουδαιότερον ἀλλὰ καὶ τὸ δυσκολότερον παιδαγωγικὸν πρόβλημα, πού περιμένει τὴν λύσιν του ἀπὸ τὰς προσπαθείας καὶ τὴν συνεργασίαν ὅλων τῶν διδασκάλων. Παντοῦ ὅπου κατενοήθησαν αἱ ἑλλείψεις τῶν μέχρι τοῦδε ἀναλυτικῶν προγραμμάτων καὶ ὅπου ὑπάρχουν ὀδηγοὶ ἱκανοὶ νὰ ἀναλάβουν τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς μονομεροῦς προσκολλήσεως εἰς τὴν παράδοσιν καὶ εἰς τὸν συντηρητικισμόν, καταβάλλονται προσπάθειαι πρὸς διόρθωσιν τῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων. Διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἰδρύθησαν κατὰ τὰ τε-

λευταῖα ἔτη εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς πλῆθος πειραματικῶν λεγομένων σχολείων. Εἰς αὐτὰ γίνονται δοκιμαὶ καὶ παρατηρήσεις μετὰ κύριον σκοπὸν νὰ διασαφηνίσουν καὶ νὰ λύσουν τὸ ἀνωτέρω παιδαγωγικὸν πρόβλημα. Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς δοκιμὰς ἔχουν πάντοτε ὑπ' ὄψιν των, ὅτι τὰ παιδιὰ δὲν πρέπει νὰ ἰσοπεδωθοῦν μεταξύ των. Ἡ διαφορετικὴ πνευματικὴ φυσιογνωμία τοῦ κάθε παιδιοῦ πρέπει μετὰ κάθε τρόπον νὰ διατηρηθῇ. Ὁ ἰδιαιτέρος χαρακτήρ αὐτῶν πρέπει νὰ μείνῃ ἀπολύτως σεβαστός. Τὰ παιδιὰ κατὰ τὸν χρόνον τῆς φοιτήσεώς των εἰς τὸ σχολεῖον πρέπει νὰ παραμείνουν καὶ μετὰ τὴν ξεχωριστὴν των ἀτομικότητα. Καὶ ὅταν θὰ τελειώσουν τὸ σχολεῖον, πρέπει νὰ φύγουν ἀπὸ αὐτὸ ἐξειλιγμένα εἰς ἑλευθέρας προσωπικότητας.

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι παντοῦ, ὅπου ἐγένοντο αἱ ἐν λόγῳ δοκιμαί, παρουσιάσθησαν καὶ μεγάλα σφάλματα. Τὰ σφάλματα αὐτὰ δὲν πρέπει νὰ ἀπαγορευθοῦν κανένα. Μέσα εἰς τὸ ὄνομα *πειραματισμὸς* ἐνυπάρχει καὶ μεγάλο μέρος ἀποτυχίας. Ὡσαύτως εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ νέα κίνησις παρουσιάζει διαφόρους μορφὰς καὶ κατευθύνσεις, πού δὲν εὐρίσκουν γενικὴν ἐπιδοκιμασίαν. Ἀλλὰ τὸ οὐσιῶδες συστατικὸν τῆς νέας παιδαγωγικῆς κινήσεως δὲν εἶναι ἡ ἐπιδοκιμασία αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς μορφῆς. Τὸ οὐσιῶδες γνώρισμα αὐτῆς εἶναι τὸ πνεῦμα, πού μᾶς κάνει νὰ μὴ εἴμεθα εὐχαριστημένοι μετὰ αὐτό, πού ὑφίσταται, μόνον καὶ μόνον διότι κάποτε ἰδρῦθη. Τὸ κυριώτατον γνώρισμα τῆς νέας κινήσεως εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ τολμη-

ροῦ ξεκινήματος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀνησυχίας, γιὰ καὶ καλύτερον εἰς τὰ σχολεῖά μας, ἀπὸ αὐτό, πού σήμερον ἔχομεν.

Ἐντεῦθεν ὁλόκληρον τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα ἐκρίθη ἐκ νέου. Τὸ σύστημα τῆς ἐπενεργείας τοῦ διδασκάλου εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ἦθος τοῦ μαθητοῦ ὑπεβλήθη καὶ πάλιν εἰς ἔλεγχον. Τὰ δὲ ἀποτελέσματα τοῦ νέου ἐλέγχου καὶ τῶν νέων δοκιμῶν ὑπῆρξαν γενικῶς, εἰς ὅλα τὰ μέρη, σαφῆ καὶ μεγάλα. Εἰς αὐτὰ ὀφείλεται ἡ περισσοτέρα χαρὰ, μὲ τὴν ὁποίαν ἐργάζονται σήμερον τὰ παιδιά εἰς τὰ νέα σχολεῖα. Εἰς αὐτὰ ὀφείλεται καὶ ἡ περισσοτέρα ἀδελφικὴ ἀγάπη καὶ φιλαλληλία καὶ ὁ μεγαλύτερος ἀλληλοσεβασμὸς μεταξὺ τῶν παιδιῶν τῶν σημερινῶν σχολείων.

Αὐταὶ ἦταν καὶ τοῦ Μ. Δ. αἱ ἀντιλήψεις διὰ τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τῶν δημοτικῶν μας σχολείων. Καὶ ἀπὸ τὰς σκέψεις αὐτὰς ὀδηγούμενοι οἱ διδάσκαλοι τοῦ ἐπεδόθησαν εἰς ἀναζητήσεις ἀναλόγων λύσεων· ἦτοι προέβησαν εἰς τὰς ἀνωτέρω περιγραφείσας διαρρυθμίσεις καὶ πράξεις. Φρονοῦν δὲ μὲ πεποιθήσιν, ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἐν λόγῳ διαρρυθμίσεων εἰς τὴν πράξιν τοὺς ἔδωκε ἀσφαλῶς ἐνθαρρυντικὰ ἀποτελέσματα. Μὲ τὰς διαρρυθμίσεις δηλ. αὐτὰς τὰ παιδιὰ τῶν ἀπέβαινον κάθε ἡμέραν περισσότερον ἐνεργητικά, περιισότερον ἐλευθέρω, περισσότερον ἡμερᾶ καὶ φιλάλληλα, περισσότερον εὐτυχῆ, καὶ ἔτσι ἀνυψώοντο ἀσφαλῶς εἰς ἀληθινὰς κοινωνικὰς προσωπικότητας.

Ἐν περιλήψει οἱ διδάσκαλοι τοῦ προτύπου τοῦ Μ. Δ. ἐγνώριζον, ὅτι κανένας διδάσκαλος δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀναπτύξῃ ἓνα παιδί· τὸ παιδί ἀναπτύσσεται μόνον του

Ἐγνώριζον ἐπίσης, ὅτι αὐτοὶ εἶναι ἀπλῶς ἓνας πολὺ σπουδαῖος, ἀλλὰ οὐχὶ ὁ **μόνος** παράγων διὰ τὴν ἀγωγὴν τῶν παιδιῶν των. Αὐτοὶ ἦταν μόνον ὑποστηρικταὶ καὶ βοηθοὶ εἰς τὴν αὐθόρμητον ἀνάπτυξιν τῶν παιδιῶν των.

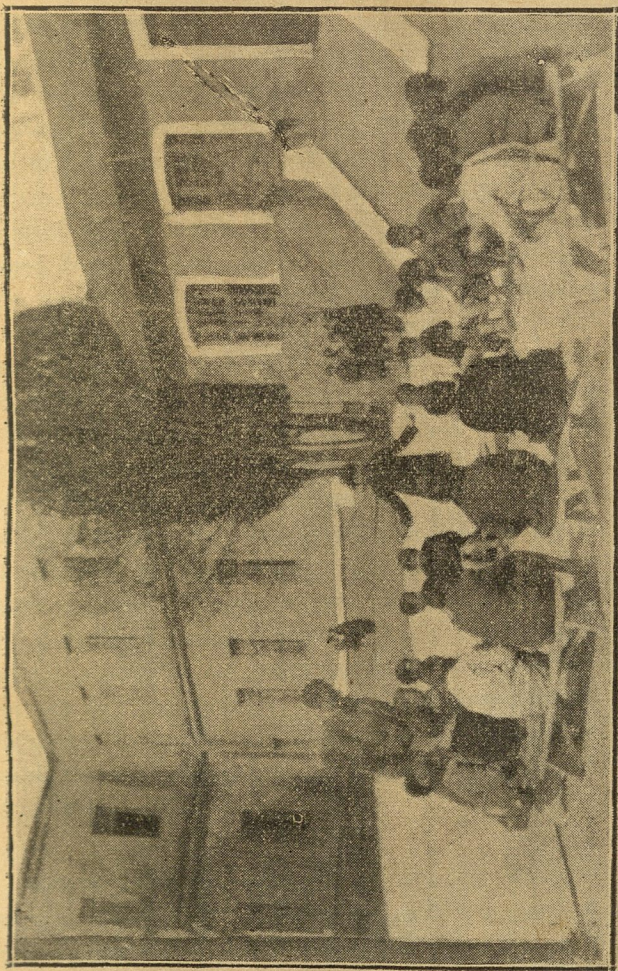
Ἐγνώριζον τέλος, ὅτι ἔργον των ἦταν οὐχὶ μόνον νὰ διδάσκουν, ἀλλὰ προπάντων νὰ παρασκευάζουν τοὺς εὐμενεστάτους ὄρους πρὸς παρακίνησιν τῶν παιδιῶν εἰς μάθησιν καὶ ἔτσι νὰ βοηθοῦν τὰ παιδιά νὰ σχηματίζουσι μόνον τὴν προσωπικότητά των.

Ἡ ἄλλως: ἐγνώριζον, ὅτι κοντὰ εἰς ἓνα μέρος ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας δι' ὅλα τὰ παιδιά, ἔργον των ἦταν νὰ παρασκευάζουν περιβάλλον μὲ ποικίλας ἐργασίας, οὕτως ὥστε τὰ παιδιά, τὸ κάθε ἓνα κατὰ τὸ μέτρον καὶ τὸ εἶδος τῶν δυνάμεών του, νὰ ἔμπορῆ νὰ ἀναπτυχθῆ καὶ ἐλευθέρως εἰς χρῆσιμον στοιχεῖον καὶ διὰ τὸν ἑαυτὸν του καὶ διὰ τὴν μικρὰν μαθητικὴν του καινότητα. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἡ ἐπέμβασις τῶν διδασκάλων τοῦ προτύπου εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς ἀναπτύξεως τῶν παιδιῶν των ἔπαιρνε δευτερεύουσαν σημασίαν. Ἐτσι οἱ διδάσκαλοι τοῦ προτύπου μὲ τὴν ἐργασίαν των ρυθμισμένην κατὰ τὰς ἀνωτέρω ἀντιλήψεις, εἶχε τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα: προτιήτερα οἱ αὐτοὶ διδάσκαλοι ἔξη

νάγκαζον ὅλους τοὺς μαθητὰς των, ταχεῖς καὶ βραδεῖς, ἰσχυροὺς καὶ ἀδυνάτους, νὰ διανύσουν τὴν αὐτὴν ἀπόστασιν μὲ τὸ ἴδιο βῆμα καὶ μὲ τὸν αὐτὸν ρυθμὸν, χωρὶς νὰ ἔχουν ποτὲ πολλὰ καὶ ἀσφαλῆ ἀποτελέσματα. Σήμερον οἱ αὐτοὶ διδάσκαλοι, μὲ τὴν νέαν ἐπίπλωσιν τῶν δωματίων των, μὲ τὸ νέον ὥρολόγιον καὶ μὲ τὸ νέον ἀναλυτικὸν πρόγραμμα, παρεῖχον εἰς τὰ παιδιὰ των πολὺ μεγαλυτέρας εὐκαιρίας, διὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν κατὰ τὰς ἱκανότητάς των μὲ πολὺ εὐρύτερα καὶ πολὺ ἀσφαλέστερα ἀποτελέσματα.

Ἴδου πῶς συνοψίζουν οἱ διδάσκαλοι τοῦ Προτύπου τοῦ Μ. Δ. τὰ πορίσματα αὐτῶν ἀπὸ τὴν πειραματικὴν των ἐφαρμογὴν τοῦ σχολείου ἐργασίας :

Πρῶτον μὲ τὴν ἐπικαιριακὴν καὶ ἐνιαίαν διδασκαλίαν τὰ παιδιὰ μας ἐπροχώρησαν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ εἰς τὴν ἀριθμητικὴν πολὺ περισσότερον ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τοῦ παλαιοῦ σχολείου, μὲ τὰ εἰδικὰ μαθήματα καὶ μὲ τὸ ὀρισμένον ὥρολόγιον πρόγραμμα. Ἐπίσης τὰ παιδιὰ μας γράφουν τῶρα εὐανάγνωστα πλήρεις λέξεις καὶ πλήρεις προτάσεις, ἀκόμη καὶ πρῶτην φορὰν ἀκουομένας. Ἐκτὸς τούτου μὲ τὴν ἐνιαίαν ἐπικαιριακὴν διδασκαλίαν τὰ παιδιὰ μας ἔδοκίμασαν ἀνεξαλείπτους θρησκευτικὰς συγκινήσεις, πού δὲν εἶδε τὸ παλαιὸν σχολεῖον. Καὶ τέλος εἰς τὴν ἰχνογραφίαν, εἰς τὴν πλαστικὴν, εἰς τὴν χαρτοκοπτικὴν κ.τ.λ. τὰ παιδιὰ μας ἀπειλόμησαν πράγματα, πού οὐδέποτε ἐγνώρισεν τὸ ἄλλο σχολεῖον.

Περαιτέρω ἕως τώρα, μὲ μόνον τὸ ὑποχρεωτικὸν πρόγραμμα, ποτὲ δὲν ἐπετυγχάναμεν ἀμέριστον τὴν προσοχὴν τῶν παιδιῶν μας εἰς τὰς ἐκάστοτε ἐργασίας. Ὅλαι αἱ προτροπαὶ μας καὶ ὅλαι αἱ ἀπειλαὶ καὶ αἱ τιμωρίαι μας δὲν κατώρθωναν τίποτε. Μοιραίως, ὕστερα ἀπὸ τὰς πρώτας στιγμὰς, ἤρχιζε ἡ διάσπασις τῆς προσοχῆς αὐτῶν. Εἰς τὰς αὐθορμήτους ὁμως ἀσχολίας τοῦ σχολείου ἐργασίας ἢ προσήλωσις τῶν παιδιῶν εἶναι πραγματικὴ, βαθειά, μὲ ἀδιάσπαστον τὴν προσοχὴν των καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Μόνον εἰς τὰς αὐθορμήτους ἐργασίας τοῦ νέου σχολείου τὰ παιδιὰ δίνουσι ἀμέριστον τὴν ψυχὴν των, ὀλόκληρον τὸν ἑαυτὸν των. Ἐκτὸς τούτου μόνον εἰς τὰς αὐθορμήτους ἐργασίας τοῦ νέου σχολείου φανερόνεται αἱ διαφορετικαὶ προτιμήσεις καὶ κλίσεις τῶν παιδιῶν, αἱ διαφορετικαὶ ἱκανότητες καὶ δεξιότητές των, αἱ διαφοραὶ τοῦ χαρακτῆρός των, ὀλόκληρος ἡ ἀτομικότης αὐτῶν. Πρώτην φορὰν τώρα μᾶς προσφέρεται ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη ἄφθονον ὕλικόν πρὸς τήρησιν βιβλίου ποιότητος διὰ κάθε μαθητὴν. Καὶ τέλος μόνον εἰς τὸ νέον σχολεῖον, κατὰ τὸν χρόνον τῶν αὐθορμητῶν ἐργασιῶν τῶν ἄλλων παιδιῶν, δίνεται εὐκαιρία εἰς τὸν διδάσκαλον δι' ἀτομικὴν βοήθειαν εἰς τὰ ἀδύνατα παιδιὰ.

Ἐκτὸς τούτων μέσα εἰς τὸ παλαιὸν σχολεῖον καμμίαν φορὰν, οὔτε οἱ ἰδικοὶ μας μαθηταί, οὔτε καὶ κανένα ἄλλο παιδί, δὲν ἔστρεφέ ποτε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν διαγωγὴν του. Τὰ παιδιὰ εἰς τὸ παλαιὸν σχολεῖον ἔπρατταν τὰς πράξεις των, ἔτσι, μηχανικᾶ,

κατὰ συνήθειαν, σὰν εἰς ἡμίονειρον, χωρὶς βαθειαν συναίσθησιν, τοῦ τὶ ἐκάστοτε ἔπρατταν. Τώρα ὅμως, εἰς τὸ νέον σχολεῖον, καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ, ἀκόμη καὶ τῆς Α΄ τάξεως, μὲ τὰς ὁμαδικὰς συσκέψεις των, ἀρχίζουν νὰ στρέφουν μόνον τὸ βλέμμα των εἰς τὴν διαγωγὴν των. Τώρα διὰ πρώτην φορὰν σφυρνίζεται ἡ σκέψις των καὶ κατευθύνεται πρὸς τὰ φροσίσματα των. Τώρα διὰ πρώτην φορὰν τὸ κάθε παιδί παίρνει συνείδησιν, ὅτι κοντὰ του εἶναι καὶ ἄλλα παιδιὰ, ὅμοιά του, μὲ ἴσα δικαιώματα, πού θέτουν ὅρια εἰς τὰς αὐθαιρέτους ἐπιθυμίας του. Τώρα διὰ πρώτην φορὰν τὰ παιδιὰ βλέπουν χειροπιαστά, μπροστά των, χωρὶς ἀφηρημένας λέξεις, τὴν σύνδεσιν τῶν ἀτόμων των εἰς ὁμάδα, εἰς σύνολον. Καὶ μόνον τώρα, διὰ πρώτην φορὰν, τὰ παιδιὰ ζοῦν τὴν ζωὴν τοῦ συνόλου καὶ εὐρίσκουν βοήθειαν καὶ προστασίαν εἰς τὰς μικροσκοπικὰς ἀποφάσεις του, ὅπως εἶναι αὗται: *«ἐργαζόμεθα χωρὶς θόρυβο»*, *«κανέναν δὲν ἐνοχλεῖ τοὺς ἄλλους, ὅταν ἐργάζονται»*, *«ὅλα τὰ παιδιὰ ἔχομε ἀγάπην μεταξύ μας»* κ. τ. τ.

Καὶ τέλος: μὲ τὴν καλλιέργειαν ἀπὸ τὸ νέον σχολεῖον μεταξὺ τῶν παιδιῶν καὶ τῆς ἐλευθέρως μικροομαδικῆς ζωῆς αὐτῶν ἀναπτύσσονται εἰς αὐτὰ, εἰς βαθμὸν ὕψιστον, οἱ κοινωνικοὶ δεσμοὶ τῆς στενῆς φιλίας καὶ τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης. Μὲ τὰς ἐλευθέρως μικροομάδας τὰ παιδιὰ περνοῦν ὥρας ἀληθινῆς εὐτυχίας. Μέσα εἰς αὐτὰς δοκιμάζουν τὰ παιδιὰ ζωηρὰ συναισθήματα χαρᾶς καὶ ἄλλας πλουσίας καὶ ἀγνάς

συγκινήσεις, ἀγνώστους εἰς τὴν ἀτομικὴν ζωὴν τοῦ παλαιοῦ σχολεῖου.

Τοιοῦτον πρέπει νὰ εἶναι τὸ νέον σχολεῖον. Τὸ νέον σχολεῖον εἶναι προῖον μιᾶς νέας παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἀναχωρεῖ ἀπὸ τὸ παιδί. Ἡ ἐπιστήμη αὕτη δὲν ἐνδιαφέρεται μόνον διὰ τὰς γνώσεις τοῦ παιδιοῦ. Παραλλήλως πρὸς αὐτὰς καὶ ὑπεράνω ἀπὸ αὐτὰς ἡ νέα παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν αὐθόρμητον δρασίαν, διὰ τὴν δημιουργικὴν ζωὴν τῶν παιδιῶν.

Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ νέου σχολεῖου εἶναι ἀπὸ τώρα φανερὰ εἰς κάθε πεπειραμένον ἄνθρωπον. Τὸ μάτι αὐτοῦ ἀναγνωρίζει ἀμέσως τὸ παιδί, πού ἔζησε εἰς τὸ νέον σχολεῖον. Αἱ κινήσεις του, αἱ χειρονομίαι του, ἡ στάσις του, αἱ ἐνέργειαι του, αἱ πρωτοβουλίαι του, τὰ λόγια του, αἱ σκέψεις του, ἡ διαγωγή του, τὸ ξεχωρίζουν ἀπὸ κάθε ἄλλο παιδί. Φαίνεται ἀμέσως, ὅτι τὸ νέον σχολεῖον κατορθώνει πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὸ παλαιὸν σχολεῖον. Φαίνεται καθαρὰ, ὅτι τὸ νέον σχολεῖον κατορθώνει ἀσφαλέστερα νὰ καταστήσῃ τὰ παιδιὰ χαρακτῆρας, ἐσωτερικῶς ἐλευθέρως προσωπικότητας. Καὶ μόνον τοιαῦτα παιδιὰ θὰ ἠμπορέσουν νὰ ἀπολυτροῦσιν τὸν ἑαυτὸν των ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ ὤμοῦ ἀτομικισμοῦ καὶ νὰ γίνουν χρήσιμοι κοινωνικοὶ παράγοντες, συντελεσταὶ τῆς καθολικῆς εὐτυχίας.

Συντόμως τὰ γνωρίσματα τοῦ νέου σχολείου εἶναι ταῦτα:

1. Ἀντικατάστασις τῆς παλαιᾶς ἐπιπλώσεως τοῦ σχολείου μετ' ἄλλην, μετ' ἡν ὁποῖαν καλλιεργοῦνται ἡ φιλαλληλία καὶ ἡ ἐλευθέρᾳ ἐνέργειᾳ τῶν παιδιῶν.

2. Ὅχι ἀποκλειστικὴ ἐφαρμογὴ μόνον τοῦ παλαιοῦ ἰσοπεδωτικοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος, ἀλλὰ διακρίσις τῆς ἐργασίας τοῦ σχολείου εἰς δύο εἶδη, εἰς ὑποχρεωτικὴν παρακολούθησιν τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος, καὶ εἰς ἐργασίας ἐλευθέρᾳ ἐκλογῆς.

3. Παροχὴ εἰς τὰ παιδιά καὶ ἰκανῆς ἐλευθερίας πρὸς καλλιέργειαν ζωηρᾶς σχολικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Εἰς αὐτὴν ὅλα τὰ παιδιά, κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεων τῶν, καταγίνονται καθ' ὁμάδας εἰς ἐργασίας τῆς ἐκλογῆς τῶν. Βοηθοῦν διὰ κοινὰς ἐφορτάς ἐργάζονται διὰ τὴν συντήρησιν κοινοῦ σχολικοῦ κήπου· καταγίνονται εἰς ὁμαδικὰ παιγνίδια· παρασκευάζουν κοινὰς ἐκδρομάς· καὶ ἐφαρμύζουν ἀπλουστάτην αὐτοδιοίκησιν πρὸς βελτίωσιν τοῦ ἤθους τῶν. Εἰς τὴν αὐτοδιοίκησιν αὐτὴν ἀνατίθεται καὶ κάποιᾳ εὐθύνη διὰ τὴν πρόοδον καὶ τὴν διαγωγὴν τῶν παιδιῶν. Τὰ παιδιά εὐχαρίστως ἀναλαμβάνουν αὐτὴν.

4. Μεταβολὴ εἰς τὰς σχέσεις τοῦ διδασκάλου καὶ παιδιῶν. Ὁ διδάσκαλος δὲν εἶναι πλέον ὁ φοβερός προϊστάμενος αὐτῶν, ἀλλὰ ὁ φίλος καὶ ὁ σύμβουλος τῶν. Συνδέει στενὰ τὴν ὕλην τῆς μαθήσεως μετ' τὰ

καθημερινὰ περιστατικὰ τῆς ζωῆς τῶν παιδιῶν. Παρασκευάζει περιβάλλον, παρέχον ἀφορμὰς πρὸς ἐνεργείας. Παρέχει πάντοτε κατάλληλον βοήθειαν, ὅταν τοῦ ζητεῖται αὕτη.

5. Τὸ σχολεῖον δὲν εἶναι πλέον ὁ τόπος τῆς ἀπὸ καθέδρας διδασκαλίας. Τὸ σχολεῖον δὲν εἶναι ὁ τόπος τῶν ἐτοιμῶν γνώσεων. Τὸ σχολεῖον εἶναι ἐργαστήριον. Εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦτο ἀσκεῖται τὸ παιδί νὰ ἀντιλαμβάνεται τὰ διάφορα προβλήματα τῆς ζωῆς καὶ νὰ κἀνὴ ὀρθὴν χρῆσιν τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν δυνάμεων καὶ τῶν εἰς τὴν διάθεσίν του μέσων πρὸς λύσιν αὐτῶν.

Καὶ γενικώτερα τὸ Μ. Δ. φρονεῖ μετ' ἐπιπέθεισιν, ὅτι εἰς τὸ νέον σχολεῖον, εἰς ὅλα τὰ σχολεῖα τοῦ μέλλοντος, μικρὰ καὶ μεγάλα, δημοτικὰ καὶ γυμνάσια, πρέπει νὰ ὑπάρχουν τὰ ἑξῆς τέσσαρα εἶδη δράσεως:

1.— **Κοινὴ καὶ ὑποχρεωτικὴ ἐργασία δι' ὅλα τὰ παιδιά.** Αὕτη ἀποτελεῖται διὰ μὲν τὰς κατωτέρας τάξεις ἀπὸ τὴν ἐκμάθησιν ἀναγνώσεως, γραφῆς καὶ ἀριθμητικῆς, διὰ δὲ τὰς ἀνωτέρας τάξεις καὶ ἀπὸ ἄλλα μαθήματα. Αἱ ἐργασίαι αὐταί, μολονότι θὰ εἶναι κοιναὶ καὶ ὑποχρεωτικαὶ δι' ὅλα τὰ παιδιά, ἐν τούτοις θὰ προσαρμόζονται εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀδυναμίας καὶ τοῦ κάθε παιδιοῦ.

2.— **Ἀτομικαὶ ἐργασίαι ἐλευθέρᾳ ἐκλογῆς.**

Αὐταὶ θὰ ἐναλλάσσονται μὲ τὴν κοινὴν τὴν ὑποχρεωτικὴν ἐργασίαν. Εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις αἱ ἀτομικαὶ ἐλεύθεραι ἐργασίαι θὰ καταλαμβάνουν συνήθως τὸ δεύτερον ἡμῖσι περίπου κάθε διδακτικῆς ὥρας. Κατ' αὐτὰς θὰ καλλιεργοῦνται καὶ θὰ προάγονται αἱ ἰδιαίτεραι κλίσεις τῶν παιδιῶν. Ἀπὸ αὐτὰς θὰ ἀνευρίσκεται ἡ ἀτομικότης τοῦ κάθε παιδιοῦ.

3. *Ὁργανωμένα ὁμαδικὰ ἐργασία.* Τοιαῦτα εἶναι κατ' ἀρχὰς μὲν αἱ μικροσυσκέψεις καὶ αἱ μικροσυνεδρίαί τῶν παιδιῶν, καὶ ἀργότερα ἡ ὁργάνωσις αὐτῶν εἰς μίαν ἀπλὴν αὐτοδιοικουμένην κοινότητα. Κατ' αὐτὴν συσκέπτονται τὰ παιδιὰ διὰ τὴν αὐτενεργὸν ἐκτέλεσιν τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων ἐργασιῶν, πού θὰ ἀπαιτοῦν αἱ ἐκάστοτε σχολικαὶ τῶν ἐφορταί ἐπίσης συσκέπτονται τὰ παιδιὰ διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν σχολικῶν τῶν κήπων, διὰ τὴν ὁμαδικὴν ἀγορὰν τῶν χειροτεχνικῶν τῶν ὑλικῶν, διὰ τὴν ὁργάνωσιν βιβλιοθήκης, διὰ τὴν προετοιμασίαν ἐκδρομῶν κλπ. καὶ

4.— *Ἐλεύθεραι μικροομαδικὰ ἐργασία.* Ἐδῶ ὑπάγονται τὰ ἐλεύθερα παιγνίδια τῶν παιδιῶν κατὰ μικρὰς ομάδας, μὲ τόπια, καθὼς καὶ κυκλικὰ παιγνίδια ἢ καὶ ἐργασία τῶν παιδιῶν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ σχολείου· ἐδῶ ὑπάγονται ἐπίσης ὅμοιαι ἐργασία καὶ παιγνίδια τῶν παιδιῶν καὶ εἰς τὴν αὐλὴν τῶν σπιτιῶν τῶν, μὲ τὰ παιδιὰ τῆς γειτονιάς.

Τὸ Μ. Δ. πιστεύει, ὅτι ἡ ὀριστικὴ λύσις εἰς τὸ μέλλον τῶν περισσοτέρων προβλημάτων καὶ τῶν μεγαλύτερων δυσκολιῶν τῶν σημερινῶν σχολείων θὰ προέλθῃ ἀπὸ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς αὐτὰ τῶν τεσσάρων τούτων εἰδῶν δράσεων τῶν παιδιῶν. Ἡ ἀποτελεσματικότης καὶ ἡ πνευματικὴ ὠφέλεια ἀπὸ τὰ ἐν λόγῳ εἶδη ἐργασίας ἀποδεικνύεται φανερὰ εἰς κάθε ἄνθρωπον καὶ εἰς κάθε ἐνδιαφερόμενον ἀπὸ τὴν πρώτῃν ἡμέραν τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν. Μέσα εἰς τοιαῦτα σχολεῖα θὰ ἀναπτύσσονται αἱ ἰδιαίτεραι ἱκανότητες τοῦ κάθε παιδιοῦ, θὰ παρασκευάζονται ὅλα εἰς καλῶς σκεπτομένους ἀνθρώπους, καὶ προπάντων θὰ ἐθίζονται ὅλα νὰ ἀγαποῦν τὴν ἐργασίαν καὶ τοὺς ὁμοίους τῶν. Ἡ παρασκευὴ τοιούτων παιδιῶν ὑπὸ τῶν σχολείων μας θὰ κἀνῆ ὅλους μας νὰ ἀποκτήσωμεν καὶ πάλιν τὴν πεποιθήσιν ἐπὶ τὴν χρησιμότητα τῶν σχολείων μας, πού πολλοὶ τὴν ἔχασαν ἤδη πρὸ πολλοῦ. Ἐπίσης ἡ παρασκευὴ τοιούτων παιδιῶν θὰ μᾶς κἀνῆ νὰ ἐλπίσωμεν μίαν αὐριανὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας μας πολὺ καλυτέραν ἀπὸ τὴν σημερινὴν τοιαύτην. Περαιτέρω διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοιούτων σχολείων χρειάζονται οἱ ἀγῶνες καὶ αἱ θυσίαι ὅλων τῶν παιδαγωγῶν, αἱ προσπάθειαι ὅλων τῶν γονέων, ἡ ἐνθάρρυνσις καὶ ἡ ἐνίσχυσις ἀπὸ ὅλους τοὺς πολιτικούς ἀρχηγούς. Καὶ τέλος ἡ ἀπόκτησις τοιούτων σχολείων, πρέπει νὰ θεωρῆται ἀπὸ ὅλην γενικῶς τὴν κοινωνίαν μας ὡς πολὺ ἀνωτέρα ἀπὸ τὴν ἀπόκτησιν ὅλων τῶν ἄλλων ἐφευρέσεων καὶ εὐκολιῶν τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ. Αἱ ἐφευρέσεις αὐταὶ μᾶς ἐξασφαλίζουν ὄλιγα

μόνον ἀγαθά. Τὰ νέα *σχολεῖα* θὰ μᾶς ἐξασφαλίσουν τὴν ἀπόκτησιν μιᾶς ἄλλης κοινωνίας με ὄντως *ἀνθρώπους*, πὸν τόσον ποθοῦμεν καὶ πὸν τόσον σπαιώως βλέπομεν σήμερον τοιοῦτους μεταξὺ μας.

ΟΛΙΓΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΛΟΥΣΙΑΝ
ΣΧΕΤΙΚΗΝ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΝ

Α. ΑΠΟ ΤΗΝ ΞΕΝΗΝ

1. *Ferrière Ad.* L'école active, τόμοι 2, 1922, Neuchatel et Genève.

2. *Grisebach Eb.* Die Grenzen des Erziehers und seine Verantwortung, 1924, Max Niemayer, Halle-Saale.

3. *Kessler K.* Pädagogisches Führertum und moderne Schule, 1928, L. Klotz, Gotha.

4. *Rössger K.* Der Weg der Arbeitsschule, historisch-kritischer Versuch, 1927, Dürr'sche Buchhandlung, Leipzig.

5. *Zeidler K.* Die Wiederentdec-

kung der Grenze, 1926, E. Diederichs-Jena.

6. *Das werdende Zeitalter*, monatschrift für Erneuerung der Erziehung, Kohlgraben bei Vacha, Rhön.

Β'. ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΙΚΗΝ ΜΑΣ,
ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

1. *Ἡ ἔννοια τοῦ σχολείου ἐργασίας*, G. Kerschensteiner (μετάφρ. Δ. Γεωργακάκη) ἔκδ. Β'. Ἀθῆναι, 1928.

2. *Ἡ φύσις καὶ ἡ ἀξία τῶν φυσιογνωστικῶν μαθημάτων*, G. Kerschensteiner (μετάφρ. Ἰ. Χαντέλη) Ἀθῆναι, 1925.

3. *Ἡ ἔννοια τῆς ἀγωγῆς τοῦ πολίτου*, G. Kerschensteiner (μεταφρ. Ε. Κακούρου) Ἀθῆναι, 1926.

4. *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν*, Νικ. Ἐξαρχοπούλου, ἔκδ. Β'. Ἀθῆναι, 1927.

5. *Ἡ σύγχρονος διδακτικὴ*, H. Gaudig (μετάφρ. Σπ. Καλλιάφα), Ἀθῆναι, 1924.

6. *Θεωρία καὶ πράξεις τοῦ σχολείου ἐργασίας* (μετάφρ. ἔκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Σπ. Καλλιάφα), Ἀθῆναι, 1925.

7. *Ἡ πατριδογνωσία ὡς κέντρον διδασκαλίας*, Ι. Γεωργοπούλου, Ἀθῆναι, 1912.

8. *Τὸ σχολεῖο καὶ τὸ παιδί*, J. Dewey (μετάφρ. Κ. Σωτηρίου), Ἀθῆναι, 1926.

9. *Τὰ σχολεῖα ἐργασίας*, J. Dewey, (μετάφρ. Μ. Μιχαηλίδου), Ἀθῆναι, 1924.

10. *Τὸ ἐνιαῖο σχολεῖο ἐργασίας στὴ Ρωσία*, Ρόζα Ἰμβριώτη, Ἀθῆναι, 1928.

11. *Ἡ αὐτοαγωγή κατὰ τὴν Montessori*, A. Fischer (μετάφρ. Ἀ. Κουρτίδου), Ἀθῆναι, 1924.

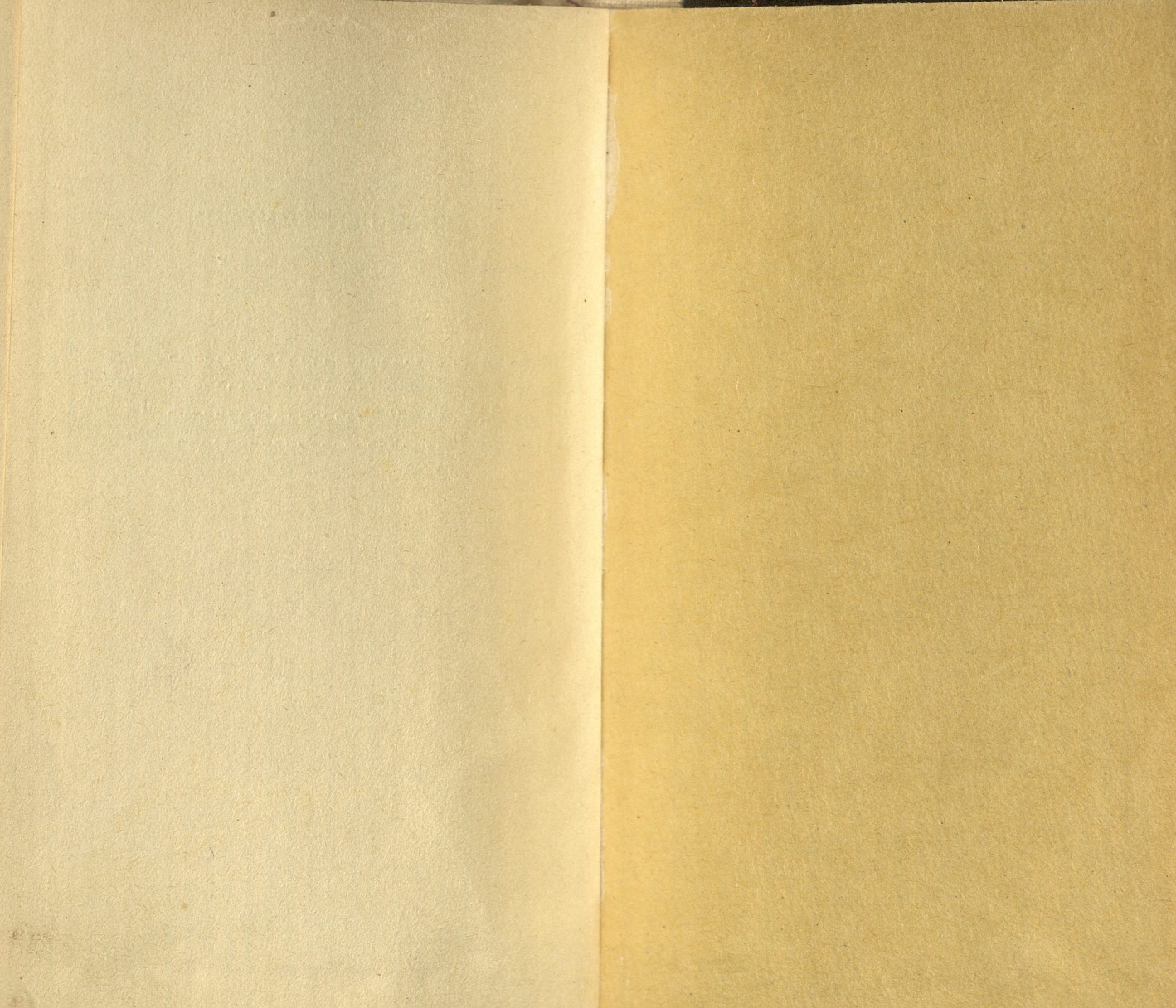
12. *Τὸ σχολεῖο ἐργασίας στὴ θεωρία καὶ στὴν πράξη*, Θ. Καστάνου, Θεσσαλονίκη, 1929.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

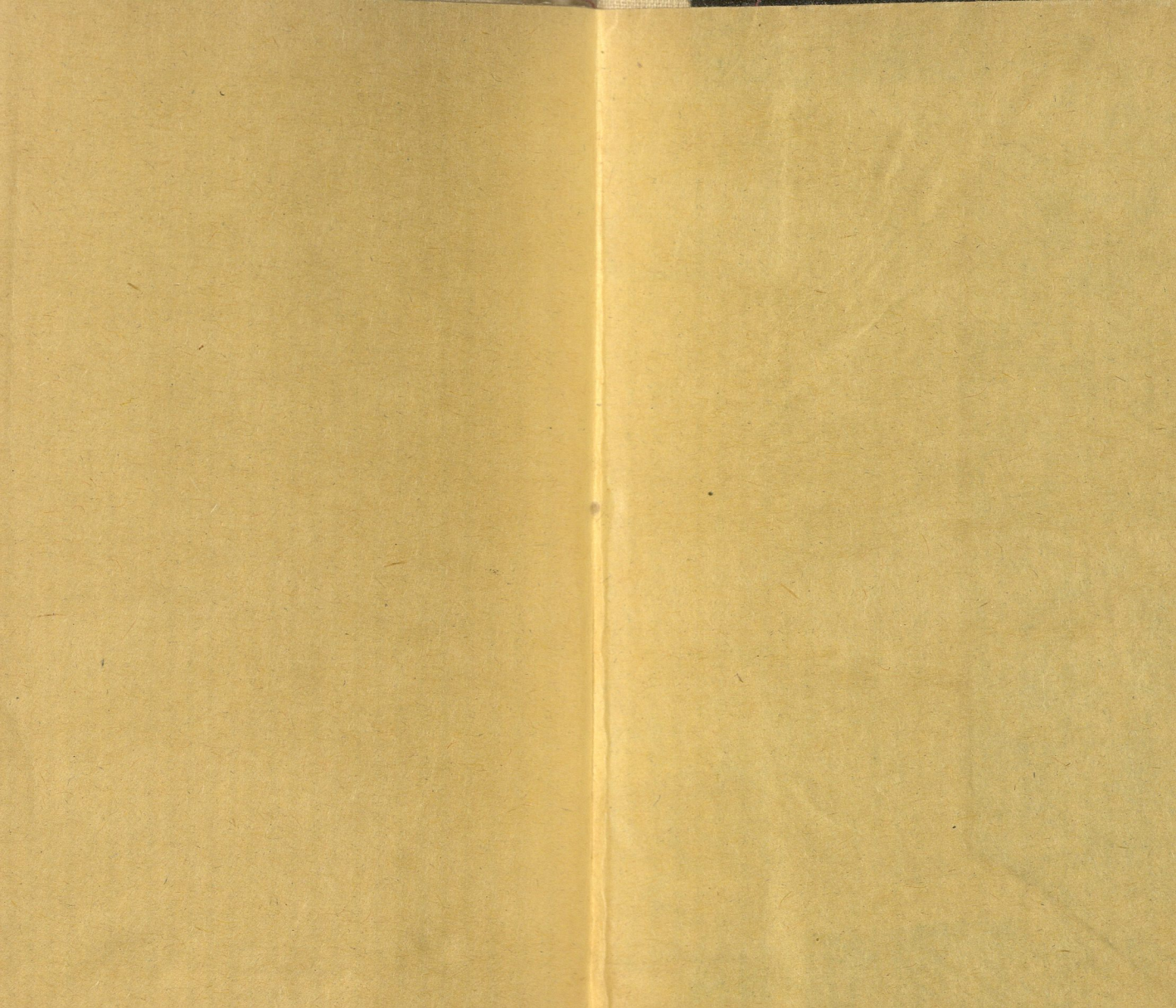

	Σελ.
Εἰσαγωγή	1— 8
Μέρος Αον, Εἰδικόν	9— 78
Μέρος Βον, Γενικόν	79—104
Βιβλιογραφία	105—108

10